

DARBA BURTNĪCA

Sistēmiskās pieejas
īstenošana sociālajā
darbā ģimenēm ar
bērniem

2025. gads

Līdzfinansē
Eiropas Savienība

Nacionālais
attīstības plāns

Labklājības ministrija

Profesionāla un mūsdienīga
sociālā darba attīstība

DARBA BURTNĪCA

Sistēmiskās pieejas
īstenošana sociālajā darbā
ģimenēm ar bērniem

pielikums metodiskajam materiālam
„Sociālais darbs ģimenēm ar bērniem”

Izstrādāja “Nodibinājums “C Modulis””,
speciālistu komanda: Kārlis Viša, Guna Krēgere Medne.

Teksta korekcija: Dace Kaņepone

Elektroniskās grāmatas dizains: Inese Siliniece, SIA Zemgus LB

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs un Labklājības ministrijas īpašums, 2025.

ISSN 2661-5371

PRIEKŠVārds

Sagatavotais metodiskais materiāls – darba burtnīca ir veidots un kalpo kā papildinājums metodiskajam materiālam “Sociālais darbs ģimenēm ar bērniem” (LM, 2020). Šīs burtnīcas mērķis ir nodrošināt būtisku papildu metodisko atbalstu sociālajiem darbiniekiem, kuri ikdienā sniedz atbalstu ģimenēm ar bērniem.

Ietvertais materiāls paplašina un padziļina jau sniegto informāciju, ko piedāvā metodika “Sociālais darbs ģimenēm ar bērniem”. Tas ir paredzēts, lai atbalstītu individuālo sociālā darbinieka mācīšanās procesu. Burtnīca papildus teorētiskajam izklāstam piedāvā uzdevumus, kas saistīti ar tēmas apguvi praktiskā un uzskatāmā veidā, iekļaujot prakses piemērus, paraugus un darba lapas.

Mēs ceram, ka jebkuram sociālajam darbiniekam šajā burtnīcā ietvertais materiāls būs noderīgs un praktiski izmantojams sociālā darba ikdienas praksē.

Labklājības ministrijas Sociālā darba un sociālās palīdzības politikas
departamenta direktore

Ilze Skrodele-Dubrovskā

SATURS

Metodiskajā materiālā izmantotie attēli un tabulas	6
Izmantotie saīsinājumi	6
Terminu skaidrojums	7
Ievads	9
1. No sistēmu teorijas līdz sistēmiskai domāšanai	11
1.1. Sistēmiskā domāšana un sistēmiskā pieeja	12
2. Ģimeņu sistēmu teorija	16
3. Ģimenes sistēmas pamatkoncepti	19
3.1. Ģimenes dzīves cikls	19
3.2. Ģimenes dzīves cikla nozīme	22
3.3. Ģimenes funkcijas	23
3.4. Ģimeņu sistēmas komunikācijas modeļi	26
3.5. Robežas ģimenes sistēmā	28
4. Sistēmiskā konsultēšana	29
4.1. Konsultācijas struktūra	32
4.2. Sistēmiskie jautājumi – konsultēšanā	35
5. Genogramma, eko karte, resursu karte	40
5.1. Genogramma	40
5.2. Eko karte	42
6. Gadījuma izpēte: genogramma, eko karte un konsultēšana	46
6.1. Gadījuma apraksts	47
6.2. Genogramma kā pamata informācijas atspoguļošanas grafiks	49
6.3. SDĢB konsultācija ar diviem vecākiem	53
6.4. Genogramma kā attiecību saišu analīzes instruments	55
6.5. Genogramma paternu likumsakarību analīzei	59
6.6. Eko karte – resursu analīze	61
6.7. Konsultācija ar Kati par mammas lomas stiprināšanu	64
6.8. Genogramma kā izvērtēšanas un novērtēšanas instruments	65
6.9. Starpposma novērtēšanas sistēmiskie jautājumi	70
Izmantotā literatūra	72
Pielikumi	73
1. pielikums “Genogrammā pielietotie simboli”	73
2. pielikums “SOCIAL GGRRAACCEESS”	76
3. pielikums “Ģimenes funkcijas. Ģimenes spēle”	80

METODISKAJĀ MATERIĀLĀ IZMANTOTIE ATTĒLI UN TABULAS

Attēli

Nr.p.k.	Nosaukums	Lpp.
1.	Domāšanas kartes piemērs X gadījumam _____	14
2.	Ģimeņu robežas _____	28
3.	Sociālā darbinieka konsultēšanas prakses ietekmes lauki _____	29
4.	Pirmās konsultācijas soļi _____	32
5.	Piemērs, konsultēšanas struktūra _____	33
6.	Ekoloģiskie – centriskie apli _____	42
7.	Genogrammas un eko kartes zīmēšanas piemērs _____	45
8.	Genogramma kā pamata informācijas atspoguļošanas grafiks _____	51
9.	Attiecības bērnu (māsu un brāļu) apakšsistēmā _____	57
10.	Attiecības starp divām ģimeņu sistēmām _____	58
11.	Genogramma – ģimenes paterni _____	60
12.	Eko karte – ģimenes resursi _____	62
13.	Genogrammas un eko kartes izmantošana novērtēšanas procesā _____	68
14.	Aizpildītas dažādības asis _____	78
15.	Dažādības asis _____	79

Tabulas

Nr.p.k.	Nosaukums	Lpp.
1.	Sistēmiskie refleksijas jautājumi par X gadījumu _____	15
2.	Ģimenes ar bērnu dzīves cikla stadijas _____	20
3.	Sistēmiski jautājumi par ģimenes dzīves ciklu _____	21
4.	Seši dinamikas mērījumi genogrammā _____	66
5.	SOCIAL GRRRAACCEESS _____	77
6.	Ģimeņu funkcijas _____	81

IZMANTOTIE SAĪSINĀJUMI

AG – audžuģimene

BT – bāriņtiesa

B/D – bērnudārzs

SD – sociālais dienests

GRT – garīga rakstura traucējumi

SDGB – sociālais darbinieks ģimenēm ar bērniem

Genogrammas izmantotos saīsinājumus sk. 1. pielikumā “Genogrammā pielietotie simboli”

TERMINU SKAIDROJUMS

Genogramma – ir plaši izplatīta metode sociālajā darbā ar ģimenēm un bērniem mikrolīmeņa praksē. Genogramma ir grafisks ģimenes attēlojums divās, trīs vai vairāk paaudzēs, kas palīdz iegūt, atspoguļot, strukturēt un izvērtēt informāciju par ģimeni.¹

Ģimenes dzīves cikls – ir secīgi ģimenes attīstības posmi, ko raksturo noteikti uzdevumi un funkcijas. Posmu maiņu pavada pakāpeniskas pārmaiņas vai krīzes.²

Ģimenes funkcijas – ir uzdevumu kopums, ko īsteno gan ģimene kopumā, gan tās locekļi atsevišķi, lai apmierinātu ģimenes locekļu eksistences un attīstības vajadzības. Atšķirīgos ģimenes dzīves ciklos mainās ģimenes prioritātes, līdz ar to daļa no funkcijām vairs nav nepieciešamas. Mūsdienās ģimenes funkcijas daļēji pārņem valsts, piemēram, bērna audzināšanas un socializācijas funkciju veic arī izglītības iestādes.³

Ģimenes konsultēšana – ir uz ģimeni kā sistēmu vērsta metode sociālajā darbā, tā iekļauj vismaz trīs konsultāciju veidus – informatīvās, uz personu vērstās un uz palīdzību vērstās konsultācijas. Ģimenes konsultēšana ir sociālā darba intervences metode, ko raksturo skaidri izteiktas robežas (noteikts laiks un satura plānojums), strukturēts process un konkrētas ekspektācijas par lomām, ko pilda sociālais darbinieks un ģimene.⁴

Ģimenes sistēmu teorija skaidro ģimeni kā sociālu sistēmu, kuru uztur iekšējie noteikumi, robežas un attiecības, kas ļauj ģimenei saglabāties kā sistēmai arī tad, kad ģimenes locekļi piedzīvo dažādas pārmaiņas. Līdz ar pieņemumu, ka cilvēks, būdams daļa no ģimenes, vienmēr atrodas ciešā mijiedarbībā ar visu ģimenes sistēmu, paplašinājās arī sociālā darba prakses pieejas, iekļaujot šajā praksē ne tikai darbu ar individu, bet arī visu ģimeni.⁵

Holistiskā pieeja (*holistic approach, holistic perspective*) ir lietu, parādību, notikumu tvērums kopumā, vienotā veselumā. Holistiskā pieeja uzsver cilvēka dzīves fizisko, sociālo, psiholoģisko un garīgo faktoru savstarpējo mijiedarbību, ņemot vērā viņa pagātnes, tagadnes un nākotnes kontekstu. Sociālajā darbā holistiskā pieeja ir pamatā ekosistēmiskajai, psihosociālajai, biopsihosociālajai pieejai, ievērojot visu dzīves aspektu kontekstu. Sociālā darba praksē holistiskā pieeja tiek integrēta, izvērtējot klienta situāciju, identificējot problēmas, nosakot vajadzību līmeni, attiecīgi piešķirot sociālos pakalpojumus un sniedzot individuālo atbalstu, un tādējādi īstenojot personcentrētu pieeju.⁶

Konsultēšana – ir noteiktā veidā un ierobežotā laika periodā organizēts speciālista un klienta mijiedarbības process, un tas var ietvert vienu sarunu vai vairāku sarunu sēriju vai sesijas. Sarunas dalībnieki apmainās ar informāciju, mēģina rast atbildes, risinājumu vai pieņemt lēmumu konkrētā jautājumā. Konsultēšanas procesa organizēšana un norise ir saistīta ar: 1) pieeju, kādā sociālais darbinieks strādā, piemēram, psihosociālā vai pretapspiešanas pieejā; 2) klientu mērķgrupu; 3) pakalpojumu, kura ietvaros konsultēšana notiek. Termins “konsultēšana” sociālajā darbā tiek plaši lietots, tomēr tam trūkst vienota definējuma, termina interpretācijā svarīgs ir lietojuma konteksts.⁷

¹ Baiba Bela un Līga Rasnača (zin. red.). Sociālā darba vārdnīca. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 640 lpp. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/sociala-darba-vardnica>

² Turpat.

³ Turpat.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.

⁶ Turpat.

⁷ Turpat.

Paterni – ģimenes sistēmiskajā pieejā “paterns” (dzimtas musturi) tiek skaidroti kā uzvedības modeļi, kurus mantojam no savas ģimenes, vides, kurā augām un uzturamies. Paterni veido unikālus indivīda un ģimenes attiecību, lomu un uzvedības musturus. Tie var ietekmēt gan negatīvi (problēmu veidojoši paterni), gan pozitīvi (spēka un resursu paterni)⁸.

Psihosociālā konsultēšana (*psychosocial consulting*) ir viena no tipiskām sociālā darbinieka mikrolīmeņa prakses funkcijām visos sociālā darba procesa posmos, un tai ir raksturīgs tiešais darbs ar klientu. Veicot psihosociālo konsultēšanu, sociālais darbinieks mērķtiecīgi lieto teorijas un metodes atbalsta sniegšanā un konsultēšanā atbilstoši klienta individualitātei, vajadzībām un sadarbības mērķiem. Sociālajā darbā ar gadījumu psihosociālās konsultēšanas zināšanas un prasmes ir īpaši nozīmīgas darba alianses veidošanā, uzturēšanā un izvērtēšanā, krīzes situācijās, attiecību veidošanā ar nebrīvprātīgiem klientiem un klientiem ar saskarsmes grūtībām.⁹

⁸ Research in practice. Practice Supervisor Development Programme. (2019). Resources and Tools: Drawing a genogram. p 13. Retrieved from <https://practice-supervisors.rip.org.uk/wp-content/uploads/2019/11/Drawing-a-genogram.pdf>

⁹ Baiba Bela un Līga Rasnača (zin. red.). Sociālā darba vārdnīca. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 640 lpp. Izgūts no <https://www.lm.gov.lv/lv/sociala-darba-vardnica>

Ievads

2020. gadā tika izstrādāta metodika “Sociālais darbs ģimenēm ar bērniem” un tika uzsāktas sociālo darbinieku mācības.

Lai sociālā darba efektivitāti un sociālo darbinieku profesionalitāti paaugstinātu, 2025. gadā tika pilnveidota izstrādātā metodika ar 4 darba burtnīcām:

1. Sistēmiskās pieejas īstenošana sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem.
2. Attiecības kā instruments sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem.
3. Ģimeņu vajadzību izvērtēšana sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem.
4. Pieraksti sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem.

Kas ir darba burtnīca?

Darba burtnīca “Sistēmiskās pieejas īstenošana sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem” (turp. *burtnīca*) ir metodiskā materiāla “Sociālais darbs ģimenēm ar bērniem” (2020) pielikums. Burtnīca ir kā izglītojošs materiāls, kas padziļina izpratni par sistēmiskās pieejas principiem sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem. Tas ir pašmācības materiāls, kurā ir iekļauts:

- teorētiskais materiāls un praktiski piemēri sistēmiskajā pieejā;
- profesionālās refleksijas veicināšanas jautājumi;
- praktiskas darba metodes un uzdevumi (darba lapas) tiešajā darbā ar klienta mērķa grupu;
- uzskatāmi (plakāta formāta) izglītojoši informatīvi materiāli.

Burtnīca “Sistēmiskās pieejas īstenošana sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem” sastāv no septiņām nodaļām:

1. **nodaļa** “No sistēmu teorijas līdz sistēmiskai domāšanai”, kas ietver nelielu atskatu uz sistēmu teoriju un sasaisti ar sociālo darbu. Kā un kāpēc “sistēmu teorija” kļuva par sociālā darba pamatteoriju? Autori īpašu uzmanību pievērš SDĢB sistēmiskās domāšanas procesam kā pamata kompetencei darbā ar ģimenēm un atklāj, kā sistēmiskie principi tiek definēti tiešajā darbā ģimenēm ar bērniem un ka, piemēram, ģimenes sistēmās nav lieku elementu – sadarbība starp sistēmas elementiem veido “unikālu” sistēmas rakstu, ko nepieciešams iepazīt un izprast. Ievads sistēmiskā refleksijā.
2. **nodaļa** “Ģimeņu sistēmu teorija”, kur iekļauts atskats vēsturiskajā sistēmiskajā ģimeņu darbā, identificējot būtiskākos mūsdienu SDĢB prakses modeļus, piemēram, funkcionālo un naratīvo pieeju darbā ar ģimenēm. Nodaļas beigās ir “Aptauja pašrefleksijai”.
3. **nodaļa** “Ģimenes sistēmas pamatkoncepti” aplūko ģimeni no sistēmiskās pieejas, t.sk. ģimenes dzīves ciklu, ģimenes funkcijas un sadarbības modeļus.
4. **nodaļa** “Sistēmiskā konsultēšana” vērš uzmanību uz struktūru un konsultēšanas jautājumiem sistēmiskās konsultēšanas darbā ar ģimenēm. Burtnīcas lietotājam tiek piedāvāti vairāki desmiti piemēru konsultēšanas jautājumiem pēc to mērķa un veida.
5. **nodaļa** “Genogramma, eko karte, resursu karte” izklāsta genogrammas un eko kartes (*resursu kartes*) pieeju un metožu daudzpusīgu izmantošanu darbā ar ģimenēm, burtnīcas lietotāja

uzmanību pievēršot sistēmiskai un eko sistēmiskai domāšanai darbā ar genogrammas un eko kartes pieejām un metodēm. Tas padziļina šo pieeju izpratni un ar piemēriem harmonizē praksi, lai Latvijas SDGB praksē veidotos vienota izpratne un pielietojums. Autori ir apkopojuši gan Latvijas, gan ārvalstu genogrammas un eko kartes piemērus, izveidojot vienotu simbolu un shēmu izmantošanu (papildus skatīt 1. pielikumu “Genogrammas izmantošanas simboli”).

6. nodaļa “Gadījuma izpēte: genogramma, eko karte un konsultēšana” aplūko SDGB prakses gadījumu pēc piecu genogrammu un eko karšu izmantošanas piemēriem un sistēmiskās konsultēšanas jautājumu piemēriem:

- genogrammas izmantošana kā informatīvs shematisks zīmējums;
- genogrammas izmantošana kā attiecību saišu izpētes instruments;
- genogrammas izmantošana kā paternu un to ietekmes izpētes instruments;
- eko kartes izmantošana gadījuma kontekstā;
- genogrammas izmantošana kā gadījuma vadīšanas izvērtēšanas un novērtēšanas instruments.

6. nodaļā tiek atklāta daudzpusīga (holistiska) sistēmiskās pieejas izmantošana praksē, vienlaikus veicinot sistēmisko domāšanu, metožu un pieeju izmantošanu un sistēmisko konsultēšanu SDGB praksē.

7. Pielikumi: genogrammas un eko kartēs izmantotie simboli; “social ggrraaccess” koncepts sociālajā darbā un pielietošanas metodes; ģimeņu funkciju uzdevums (metode).

Burtnīcā ir iekļauti refleksijas jautājumi SDGB, lai veicinātu un padziļinātu izpratni par iekļauto teorētisko izklāstu vai praktiskās pieejas aspektiem. Tāpat ir izveidoti plakāti (uz vienas A4 formāta) lapas, lai lietotājs varētu viegli izprintēt un tos izmantot gan kā vizuālu atsauci uz pieeju, metodi, gan kā materiālu, ko var izmantot konsultēšanas darbā ar klientu. Burtnīcā iekļautie plakāti, piemēram, ir:

- ģimenes funkcijas;
- konsultēšanas struktūra;
- piemērs par sistēmisko domāšanu - refleksiju un jautājumiem, par X gadījumu;
- sistēmiski jautājumi par ģimenes dzīves ciklu;
- genogrammas un eko kartes zīmēšanas piemērs;
- genogrammas apzīmējumi.

Papildu genogrammas un eko kartes metodēm esam iekļāvuši vēl trīs darba metodes pielikumos:

1. SOCIAL GGRRAACCEESS – dažādības identificēšanas skalāro metodi, izmantojot luksofora krāsas ar mērķi akcentēt klienta dažādības ietekmi uz gadījumu.
2. SOCIAL GGRRAACCEESS – redzamo un neredzamo ass dialoga metodi.
3. Ģimenes funkciju spēli, ko var izmantot darbā ar ģimeni.

Burtnīcā ir neliels ieskats sistēmiskās pieejas – SDGB prakses attīstībā. Sistēmiskā pieeja un darba metodes ir plašāks lauks, ko var attīstīt gan kā sistēmisko psihosociālo konsultēšanu, gan kā sistēmisko ģimenes terapiju vai padziļināt sistēmiskās pieejas izmantošanu izvērtēšanas, intervences un novērtēšanas gadījuma vadīšanas procesos.

Papildus par sistēmu teoriju sociālajā darbā:

Viša, K. (2021). Sistēmu teorija sociālā darba praksē.

E. Apine, I. Ozola & V. Roga-Wiles (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu.

II sējums: Teorija praksē, 5.nodaļa. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija.

1.

No sistēmu teorijas līdz sistēmiskai domāšanai

Lai gan sistēmu teorija pirmsākumos nebija sociālā darba teoriju klāstā, tās spēja izskaidrot dažādu sistēmas elementu un vides savstarpējo mijiedarbību, ietekmi, atkarību un elementu mijiedarbību vienam ar otru, kā arī vides konteksta ietekmi, bija pamatnosacījums, lai sociālā darbā “Sistēmu teorija” gan iedzīvotos, gan kļūtu par pamatteoriju sociālajā darbā (Peins, 2005)¹⁰.

Vispārējā sistēmu teorija aplūko katru sistēmu kā lielākas sistēmas daļu, kur katra no tām ietver mazākas sistēmas un apakšsistēmas. Izpratne un zināšanas par sistēmu teoriju lieliski noder ne tikai sociālajā darbā, bet, piemēram, kopienu procesu, organizāciju vadības u.c. procesu izskaidrošanā un atklāšanā.

Sistēmu teorija kā viena no pamatteorijām sociālajā darbā ienāk 20. gadsmita septiņdesmitajos gados, vienlaikus integrējoties vairākos sociālā darba prakses laukos:

- pakalpojumu attīstībā – tiešajā darbā ar klientu;
- aģentūru (pakalpojumu organizētāju – institūciju) prakses modeļos un pieejās (piemēram, problēmu jomas – klientu vajadzības tiek analizētas no sistēmiskās pieejas, veidojot atbalstošus pakalpojumus: vides maiņa, mājokļa nodrošināšana, terapijas u.c., jo bez tiem pārmaiņas nevar notikt);
- gadījuma vadīšanā, darbā ar gadījumu;
- ģimenes sistēmterapija sociālajā darbā un vēlāk kā patstāvīgs psihoterapijas virziens.

Lielbritānijas sociālantropologs G. Batesons (Bateson, 1977)¹¹ tiek uzskatīts par nozīmīgu personu arī mūsdienu sistēmiskā sociālā darba modeļa attīstīšanā. Viņš no fizikas, bioloģijas, inženierzinātnēm un kibernetikas sistēmu teorijas konceptiem sistēmu teoriju pārnesa uz sociālām sistēmām vai cilvēku raksturojošiem konceptiem. Šīs pārmaiņas bija būtiskas arī sociālajā darbā, jo tas palīdzēja pieņemt un integrēt sistēmu teoriju. G. Batesons aprakstīja sociālo sistēmu, komunikāciju un antropoloģiskos paternus, kas apvieno cilvēkus un piešķir nozīmi darbībai, būtībā atklājot, kā cilvēks veidojas un kāda ir paternu ietekme uz viņa dzīvi, uzvedības un attiecību modeļiem, ģimenes dzīvi un citiem būtiskiem cilvēka dzīves aspektiem.

Sistēmu teorijas “atvērtība” jeb elastīgums ļāva tajā integrēt jau esošās sociālā darba teorijas un pieejas praksi. Vienlaikus sistēmu teorija palīdzēja izprast un aprakstīt gan mazās, gan lielās sistēmas un to mijiedarbību, piemēram, ģimenes locekļu savstarpējo mijiedarbību un ģimenes kā mazās grupas mijiedarbību ar vietējām kopienām – sabiedrību:

- indivīda līmeni;
- grupas un ģimenes attiecību līmeni;
- lielāku kopienu līmeni;
- organizētu (pakalpojumu, valsts pārvaldes) sistēmu līmeni.

¹⁰ Payne M., (2005). Modern Social Work Theory. Chicago: Lyceum Books - 157p

¹¹ Bateson G., (1977). Steps to an Ecology of Mind. NY, USA: Ballantine Books.

Gan individuālais, gan grupas, gan kopienu un valsts – organizāciju līmenis bieži ir tie lauki, kuros strādā sociālais darbinieks un šo līmeņu savstarpējā mijiedarbība raksturo moderno sabiedrību.¹²

Kopš 20. gadsmita 70. gadiem sistēmu teorija kļūst par sociālo darbinieku pamatteoriju izglītības procesā (ASV, Austrālijā, Lielbritānijā)¹³. Tās piedāvātie principi integrējas uz indivīdu vērsto, uz ģimeni vērsto, eko-sistēmisko, uz mērķi vērsto pieeju, ar humānistiskās pieejas un citām jau tobrīd esošām teorijām un pieejām, veiksmīgi adaptējot gan gadījuma vadīšanā, gan darbā ar gadījumu un psihosociālajā darbā. Mūsdienās lielākajā daļā rietumvalstu sociālā darba izglītībā un praksē (Somija, Zviedrija, Lielbritānija, Austrālija, Vācija, ASV, u.c.) sistēmu teorija ir integrēta kā pamats, līdz ar to sociālajā darbā – gan drošības sistēmas veidotāji makro-, mezo- un mikro praksē, gan starpprofesionāli balstās uz vienotām vērtībām, principiem, izprot sociālo problēmu cēlonisko likumsakarību, klienta lomu un nozīmi savas dzīves ekspertīzē un pat runā vienotā “uz vērtībām balstītā” valodā. Tas atvieglo gan sociālā darba prakses attīstību, gan kopīgu starpprofesionālu risinājumu meklēšanu dažādās problēmsituācijās.

1.1. SISTĒMISKĀ DOMĀŠANA UN SISTĒMISKĀ PIEEJA

Sistēmu teorijas izpratne raisa sistēmisko domāšanu, kas palīdz analizēt un izprast tehniskās, bioloģiskās, fizikālas, psiholoģiskās, komunikāciju un sociālās sistēmas likumsakarības, kopsakarības un cēloniskās likumsakarības. Sistēmu teoriju un pieejas plaši izmanto dabas zinībās, inženierzinībās, pētniecībā, medicīnā, socioloģijā / sociālās zinībās, pedagogijā un psiholoģijā, politikā, sociālajā darbā un psihoterapijā, organizāciju vadībā, valsts pārvaldē u.tml. (Viša, 2021).

Sistēmiskā domāšana sociālajā darbā ir sistēmiskās un kritiskās domāšanas apvienojums, izmantojot analīzi, kas balstīta uz sistēmu teorijas pārzināšanu un pieeju izmantošanu praksē. Tas ir refleksijas un domāšanas process. Tā ir spēja saredzēt un izprast sistēmu, sistēmas daļas un to savstarpējo mijiedarbību, cēloņu-seku likumsakarības, cirkularitāti. Sociālajā darbā bieži izmantojam genogrammas, eko kartes, domāšanas kartes, lineāru dzīves notikumu skalas veidošanu u.c., kas būtu vizuāli metožu piemēri sistēmiskai domāšanai sociālā darba praksē. Sistēmiskā pieeja sociālajā darbā ir balstīta uz sistēmisko principu, epistemoloģiju (domāšanas un rīcības domēniem), sistēmisko domāšanu un metožu izmantošanu praksē. Tās ir specifiskas profesionālās kompetences (Viša, 2021).

Sistēmiskā domāšana un pieeja ietver daudz un dažādu principu apvienojumu, kuru mijiedarbība un izmantošana praksē rada unikālo “sistēmisko pieeju”. Daži principi, kuri palīdzēs izprast sistēmiskās pieejas izmantošanu sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem:

- ▶ **Veselums** – saskaņā ar veseluma koncepciju sistēmu nevar izprast, to sadalot sastāvdaļās un pētot katru daļu atsevišķi, tā veido sarežģītu (kompleksu) sistēmas elementu savstarpējo mijiedarbību. Tātad sistēmas ietvaros nevar pētīt atsevišķas darbības, neizprotot, kā tās mijiedarbojas ar visu sistēmu kopumā. Izteiciens “**Veselums ir lielāks nekā tā daļu summa**” ir veseluma koncepcijas ilustrācija, tātad 1+1 = trīs, četri un daudz. Sistēmu veido daļas, no kurām tā sastāv. Ģimene nesastāv no mammas, tēta un bērna. Visi šie elementi pastāv, bet ģimene kā sistēma ir kaut kas vairāk, t.sk. viņu savstarpējā mijiedarbība – attiecības, noteikumi, sociālās vides ietekme, kultūra, vēsture – mantojumi, tradīcijas, vietējā un plašāka sabiedrība, resursi u.tml. Ja pārmaiņas skar vienu ģimenes locekli un viņa uzvedību, tad izmaiņas skar arī citus ģimenes locekļus un attiecības.

¹² STEP – Systemic Social Work Throughout Europe – Insights (2013). Vienna, Austria: ASYS, p. 24.

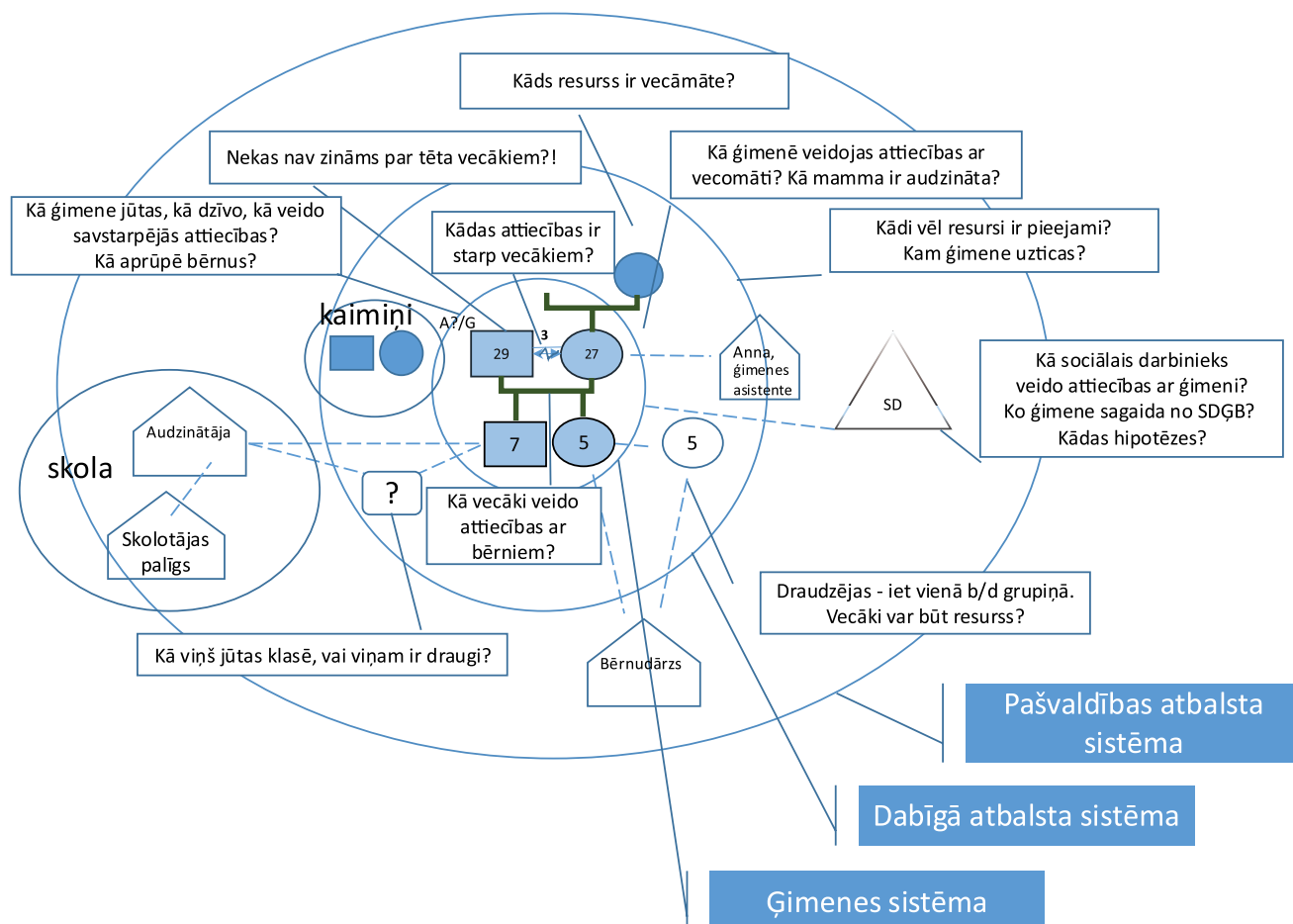
¹³ Hartman, A., & Laird, J., (1983). Family-centered social work practice. The free press. New York, p.419

Tādēļ sociālie darbinieki darbā ar ģimenēm ar bērniem diez vai “vainos” vai norādīs uz kādu ģimenes locekli kā “pamata problēmu” (piemēram, slikta mamma vai tētis, kurš nerūpējās u.tml.), bet gan izpratīs notikumu plašākā kontekstā, saprotot, ka ikviens ģimenes loceklis ir plašākas sistēmas daļa! Visbiežāk mūsu klientu mērķa grupai dzīvē ir notikušas vairākas cēloniskas likumsakarības, kas ietekmējušas viņa labbūtību un spējas – iespējas rūpēties par bērniem.

- ▶ Nav lieku elementu sistēmā. Katram elementam ir nozīme sistēmā, tajā nav lieku elementu. Tas nozīmē, – lai gan sākotnēji varētu šķist, ka ģimenē atrisināsies problēma, ja tajā nebūs kāds ģimenes loceklis, tas var izrādīties maldīgs pieņēmums! Piemēram, atkarība nav tikai atkarīgās personas problēma, tā ir sarežģīta sistēmas mijiedarbība gan individuālā, gan grupas (ģimenes), gan sabiedrības kontekstā. Otrs piemērs par bezdarbu un nabadzību kā paša cilvēka izvēli – šāds apgalvojums ir ļoti šaurs un ignorē gan indivīda spēju un iespēju izpratnes konceptu, gan kopienas funkcionēšanas, gan modernās sabiedrības sociāli – ekonomiskos un politiskos aspektus.
- ▶ Atgriezeniskās saites princips. Atgriezeniskās saites princips nozīmē, ka ģimenē vai starp indivīdu un grupu pastāv komunikācija – mijiedarbība. Katrs elements savstarpēji mijiedarbojas un reaģē viens uz otru, piemēram, mamma reaģē uz bērna “raudāšanu” vai bērns izjūt vecāku konfliktu un iedarbojas (reaģē) skolā vai starp vienaudžiem u.tml. Atgriezeniskās saites un mijiedarbības izpratne ir būtiska sistēmiskā domāšana sociālajā darbā, t.sk. izvērtēšanas objekts, piemēram, kā ģimene savstarpēji mijiedarbojas un kāda ir atgriezeniskā saite?!
- ▶ Homeostāze. Ģimenes sistēma tiecas pēc līdzsvara. Ja notiek izmaiņas, sistēma mēģinās atjaunot līdzsvaru. Sistēmas centienus atgūt stabilitāti un līdzsvaru sauc par homeostāzi. Jebkura sistēma cenšas saglabāt esošo stāvokli jebkurā veidā. Šis homeostāzes likums palīdz saprast, kādēļ, piemēram, ģimenes vairākus gadus saglabā problēmas.
- ▶ Vides ietekme – sociālā (attiecību, kultūras, cilvēku) un fiziskā vide (mājas, ciems, pilsēta, rajons, kurā dzīvo, skola, utml.) ir sistēmiskās pieejas viens no izpētes laukiem. Ir pieņēmums, ka cilvēkam ir vieglāk mainīties pozitīvi definētā vidē, tādā vidē, kurā ir resursi un pieejams atbalsts. Tas nozīmē, ka bieži ir jāmaina fiziskās un sociālās vides aspekti no negatīviem (nabadzīgiem), noraidošiem (izstumjotiem) uz atbalstošiem, attīstošiem un pieņemotiem.
- ▶ **Cilvēks nekad nevar būt problēma.** Šis sistēmiskais princips sociālajā darbā ienāk 1990-ajos gados, un ir pamats naratīvai pieejai. Problēma kā lielāks fenomens (piemēram, atkarība, vardarbība, nabadzība, slimība, utml.) pastāv neatkarīgi no cilvēka, cilvēks atrodas sociālā vidē, kurā pastāv dažādi problēmu un resursu fenomeni. Tādēļ sistēmiskā pieejā mēs, sociālie darbinieki, runājam par problēmām (grūtībām, vajadzībām, izaicinājumiem) kā par fenomeniem, ar kuriem cilvēks satiekas savas dzīves laikā, un viņam (-ai) vai ģimenei jātiek galā – jāatrod labākais risinājums, kā izdzīvot (dzīvot), risināt, atrisāt, sadzīvot vai pieņemt (Norman, 2015). Katrā personā (katrā sistēmas elementā), grupā, organizācijā vai kopienā vienmēr ir elementu kopums, tātad kaut kas, kas ir veiksmīgs un darbojas labi. Fokuss uz pozitīvu pieredzi un vēlamām gaidām ir palīdzošāks nekā negatīvā akcentēšana. Tas nenozīmē, ka sociālie darbinieki ignorē problēmjomas, taču risinājums visbiežāk ir resursu un iespēju laukā.
- ▶ Cilvēki dzīvo **konstruētās realitātēs**, kas veido vēsturiskus, attiecību – mijiedarbību, vērtību, normu – noteikumu, pašuztveres (lomu) u.c. konstruktus. Šādu veidojumu izpratne palīdz saprast katra gadījuma unikālo dabu. Ģimenes tāpat kā sabiedrība – kopienas arī veido savus konstruktus – vērtību, uzvedības, pašuztveres u.c. modeļus, kas ietekmē indivīda attīstību, pašuztveri, domāšanu, uzvedību, jūtas u.tml. Tos sauc par paterniem vai musturiem. Paternu atkārtotošanos vai mijiedarbību ar citiem ģimenes locekļiem, grupu vai sabiedrību sauc par cirkularitāti vai cēlonisko likumsakarību (Viša, 2021).

- **Holistiskā pieeja un domāšana.** Sistēmiskajā pieejā, lai ieraudzītu kopainu (holistisku – visaptverošu redzējumu), ir jāierauga sistēmas daļas – mazākās vienības un to mijiedarbība ar lielākām sistēmām. Piemēram, bērna novārtā atstāšana ģimenē var būt saistīta gan ar nabadzības fenomeniem (varbūt pat vairākās paaudzēs), gan ar vecāku savstarpējām vardarbīgām attiecībām, gan vecāka pieredzi bērnībā, gan vecāku izglītību un izpratnes trūkumu, gan vecāka saslimšanu vai mentālās veselības stāvokli, gan vecāku nogurumu, gan kā personisko krīžu rezultātu, gan..., gan..., gan! Holistiskā pieeja ir spēja saredzēt “plašāku bildi” un likumsakarības.

Darbā ar gadījumu vai gadījuma vadīšanā sistēmisko domāšanu un “eko-sistēmisko domāšanu” var atspoguļot kā “domāšanas karti” (skat. 1. attēlu “Domāšanas kartes piemērs X gadījumam”).

1. attēls Domāšanas kartes piemērs X gadījumam

Domāšanas kartē attēlotā “X gadījuma” piemērs SDĢB palīdz ieraudzīt ģimeni shematiskā attēlojumā un reflektēt par to, kas notiek ar ģimeni, kādi resursi ģimenei ir pieejami, vai ģimenei ir atbalsta sistēmas u.tml. 1. tabulā “Sistēmiskie refleksijas jautājumi par X gadījumu” ir piemērs, kā un par ko SDĢB varētu reflektēt, nonākot profesionālajās attiecībās ar ģimeni vai ģimenes sistēmu.

1. tabula Sistēmiskie refleksijas jautājumi par X gadījumu

“Lielie” sistēmiskie jautājumi.			
Kāda ir ģimenes vēsture? Kā ģimene dzīvo ikdienā?	Kādas ir ģimenes vajadzības, grūtības, iespējas un spējas?	Kā ģimenes locekļi savstarpēji viens otru ietekmē, kuras ir intensīvākas attiecības? Kādas ir šīs attiecības?	Kādas ir ģimenes lomas un funkciju sadalījums?
Kā ģimene sadarbojas problēmu risināšanā? Kurš ir redzamākais problēmu risinātājs un kā pārējie reaģē uz problēmām?	Kādi ir ģimenes paterni – vērtības, attiecības, dzīves veids, vecāku un bērnu lomu mijiedarbība u.tml.?	Kurš ir pamata aprūpētājs un kā uz to reaģē citi sistēmas dalībnieki?	Kuram ģimenē (sistēmā) ir lielākā vara, ietekme vai resursi, lai veicinātu pārmaiņas?
Jautājumi – refleksija, par sociālā darbinieka ietekmi.			
Kā mēs, sociālie darbinieki, pietuvojamiem un veidojam attiecības ar ģimenes vai ģimenes dabīgo sistēmu, utml.?	Kā tēti uzrunāt?	Kā ir būt «mammai», kura viena nāk uz SD un izglītības iestādēm?	Kādu lomu vai starpniecību ieņem SDĢB (es)?
Vai ģimenei ir pieredze sadarboties ar SDĢB?	Vai ģimenei ir spējas un iespējas piekļūt atbalsta pakalpojumiem?	Vai eko karte atbilst tam, kā klients redz situāciju? Kā tētis to redz?	Ja izveidotu kalendāru ar dalītām atbildībām un pienākumiem, tas būtu resurss vai sarežģītu situāciju?
Jautājumi – refleksija, par ģimeni, redzot “genogrammu”?			
Kādas lomas, funkcijas vai pienākumu sadale ir starp vecākiem?	Kādi resursi un vajadzības ir ģimenei?	Kādas attiecības ir bērnu mammai ar bērnu vecomāti?	Kas notiek ar tēva bioloģisko ģimeni?
Jautājumi – refleksija, par ģimeni, redzot “eko-karti”?			
Kā ģimene veido attiecības ar tuvāko (dabisko) atbalsta vidi? Kas ir viņu sociālie, atbalsta, ikdienas dzīves sadarbības cilvēki, pakalpojumi u.tml.?	Kā veidojas attiecības un kāds resurss ir kaimiņi?	Ja «puikam» skolā būtu atbalsta persona, vai tas palīdzētu iekļauties?	Vai bērnu dārzā ir kāda būtiska informācija? Vai tas ir papildus atbalsts?

Papildus par sistēmisko pieeju darbā ar ģimenēm ar bērniem iesakām lasīt: Ozola, I., Viša, K., Goldmane, R. (2020). Metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem. Autoru kolektīvs. LR Labklājības ministrija. Pamatgrāmata 182 lpp. un 6 pielikumi.

2.

Ģimeņu sistēmu teorija

Ģimeņu sistēmu teorija ir pieeja, kas aplūko ģimeni kā sarežģītu, savstarpēji saistītu sistēmu, kurā katrs ģimenes loceklis ietekmē pārējos. Šī teorija uzsver, ka ģimenes locekļu uzvedību nevar izprast izolēti, bet gan kontekstā ar kopējo ģimenes dinamiku, kā jau tika aprakstīts iepriekšējā nodaļā.

Ja salīdzinām tradicionālās ģimenes modeli pirms 50 vai 100 gadiem ar mūsdienu ģimeni, tad būtiskas atšķirības var tikt novērotas, gan domājot par ģimenes robežām, gan stingrību ģimenes sistēmas hierarhijā, gan ģimenes funkciju un lomu sadalījumā.

Dažkārt SDĢB var apmullēt, kā strādāt vai ko uzskatām par ģimeni, kur sākas un kur beidzas ģimenes sistēmas robežas?! SDĢB fokusējas uz ģimenēm, kurās aug bērni, tiek nodrošināta bērna aprūpe vai saskarsme ar bērnu. Daži piemēri par mūsdienu ģimenes modeļiem:

- ģimene, kurā ir abi vecāki;
- aizbildņu vai audžuvecāku ģimene;
- viena vecāka ģimene;
- homoseksuāla (viendzimuma pāru) vecāku ģimene;
- vairāku pusmāsu un pusbrāļu ģimene;
- ģimene, kurā ir patēvs vai pamāte;
- ģimene, kurā dzīvo vairākas paaudzes;
- ģimene, kurā pamata aprūpētāja lomu ir uzņēmusies (-ies) māsa vai brālis;
- šķirti dzīvojoši vecāki, kur bērni, piemēram, vienu nedēļu dzīvo pie tēva, vienu – pie mātes;
- nepilngadīgi vecāki ar mazu bērnu, bērnam juridiski ir iecelts aizbildnis;
- u.tml.

Ģimeņu sistēmu teorijas galvenie principi:

- ▶ **Ģimene tiek aplūkota kā kopīga sistēma:** vienotajā sistēmā katrs tās loceklis ir savstarpēji atkarīgs. Izmaiņas vienā ģimenes locekļī ietekmē visu sistēmu.
- ▶ **Ģimene veido attiecības – savstarpējās saiknes:** katra ģimenes locekļa uzvedība ietekmē citu locekļu uzvedību un otrādi.

- ▶ **Ģimenei ir savi noteikumi un lomas:** pastāv gan apzināti, gan neapzināti savi ģimenes noteikumi un lomas, kas nosaka tās locekļu mijiedarbību.
- ▶ **Ģimene meklē līdzsvaru (*homeostāzi*):** ģimenes sistēmas tiecas saglabāt līdzsvaru. Izmaiņas ģimenē var izraisīt pretestību no citiem ģimenes locekļiem, lai saglabātu esošo stāvokli.
- ▶ **Ģimenēm ir atšķirīgi komunikācijas modeļi:** pastāv savi komunikācijas modeļi, kas var būt gan attiecības stiprinoši, gan radīt konfliktus un spriedzi.

Ģimeņu sistēmu teorijas pielietojums:

- ▶ **Ģimenes terapijā:** Ģimeņu sistēmu teorija ir plaši izmantota ģimenes terapijā, lai palīdzētu ģimenēm risināt konfliktus, uzlabot komunikāciju un atjaunotu veselīgas attiecības.
- ▶ **Sociālajā darbā:** Sociālie darbinieki izmanto ģimeņu sistēmu teoriju, lai izprastu ģimeņu dinamiku un sniegtu atbalstu ģimenēm, kas saskaras ar grūtībām.
- ▶ **Izglītībā:** Ģimeņu sistēmu teorija var palīdzēt pedagogiem labāk izprast bērnu uzvedību un sadarboties ar ģimenēm u.c.

Ģimeņu sistēmu teorijas ietekme uz sociālo darbu:

- ▶ Palīdz sociālajiem darbiniekiem izprast dažādu ģimeņu dinamiku.
- ▶ Sniedz instrumentus ģimeņu atbalstam.
- ▶ Veicina sadarbību ar ģimenēm.
- ▶ Veicina empātiju un pieņemšanu.

Aplūkojot ģimenes terapijas attīstības līniju no Virdžīnijas Satīras (*Virginia Satir*), kura uzskatīja, ka komunikācija ir ģimenes sistēmas centrālais elements, vai no strukturālā virziena piekritēja Salvadora Minuchina (*Salvador Minuchin*), kurš koncentrējās uz ģimenes struktūras analīzi, pamazām notika attālināšanās no tradicionālajiem terapeitiskajiem mērķiem un uzstādījumiem. Sistēmiskā perspektīva ieguva arvien lielāku nozīmi arī sociālā darba laukā (kā sistēmiskas konsultācijas vai sistēmiski iedvesmots sociālais darbs, vai uz sistēmu orientēts sociālais darbs)¹⁴. Ģimeņu sistēmu terapijai ir vairāki virzieni, kas atšķiras ar teorētisko skaidrojumu, metožu un pieeju atšķirībām. Nozīmīgākie no tiem:

Strukturālā ģimenes terapija – šis virziens uzsver, ka ģimene ir sistēma ar noteiktām robežām un hierarhiju. Šī virziena pamatkoncepts – ja ģimenes struktūra “tiks” sakārtota, uzlabosies komunikācijas modeļi un uzvedības veidi.

Stratēģiskā (*funkcionālā*) ģimenes terapija – šis veids uzsver konsultanta aktīvo lomu, kas izmanto dažādas stratēģijas (funkcijas), lai veicinātu pārmaiņas, tostarp konsolidējot resursus, lai palīdzētu ģimenes sistēmai risināt grūtības un attīstīt efektīvus “problēmrisinājumus”.

Milānas modelis – šis virziens uzsver konsultanta vairāk neitrālo pozīciju un izmanto īpašas komunikācijas tehnikas, ļauj izprast ģimenes attiecību un komunikācijas modeļus, un veicināt jaunu, produktīvāku mijiedarbību.

Naratīvā terapija – šis virziens uzsver, ka cilvēki veido savu identitāti un izpratni par pasauli, izmantojot stāstus. Naratīvā pieeja uzsver, ka pozitīvie aspekti palīdz risināt sarežģītos, tādēļ ir jāatspoguļo pozitīvie aspekti. Katrā indivīda un ģimenē ir pozitīvie aspekti, tos nepieciešams atklāt un aktivizēt.

Aptaujas, dažādu jautājumu tehnikas ir neaizstājami instrumenti sistēmiskās ģimeņu konsultēšanas praksē. Tās sniedz iespēju mācīties veikt pašrefleksiju, prasmi sevi analizēt, izdarīt secinājumus un raisīt atklāsmes pašiem par sevi. Pirms pievērsīsimies ģimenes sistēmu pamatkonceptiem, sarunas vadīšanas procesam un citiem ģimenes sistēmu jautājumiem, piedāvājam Jums veikt aptauju, veicināt pašrefleksiju, lai izprastu Jūsu profesionālos mērķus, saistībā ar sistēmisko konsultēšanu.

¹⁴ Michel-Schwartz B., (2007). Methodenbuch Soziale Arbeit. Lehrbuch - p 348.

Aptauja pašrefleksijai

Profesionālie mērķi saistībā ar sistēmisko ģimeņu konsultēšanas darbu sociālajā darbā:

1. Kādi ir 3 svarīgākie mērķi tavā profesionālajā darbībā saistībā ar sistēmisko konsultēšanu, kurus tu vēlētos sasniegt?

A

B

C

2. Uzzīmē saviem mērķiem simbolisku zīmējumu.

3. Pēc kā (savā uzvedībā, domāšanā, darbībā...) tu pamanīsi, ka esi šos mērķus sasniedzis?

4. Kādu atšķirību tas varētu radīt tavā profesionālajā dzīvē?

5. Kādi tavi resursi (uzvedības veidi, prasmes, attieksmes u.c.) var palīdzēt tev sasniegt šos mērķus?

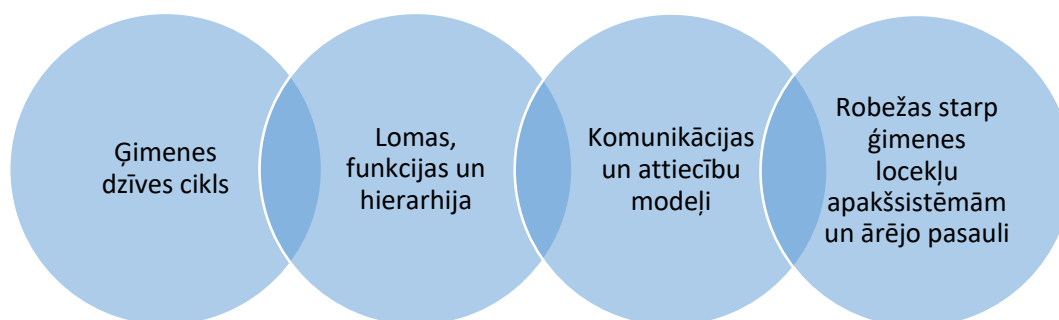
3.

Ģimenes sistēmas pamatkoncepti

Šajā nodaļā sniegsim ieskatu vairākos būtiskos ģimeņu sistēmu pamatkonceptos, jo to izpratne palīdz sarunu ar ģimeni vadīt veiksmīgāk, lai konsultanta “darba instrumentu” grozā būtu konsultēšanas metodes un paņēmieni, kas var būt palīdzīgi gan konsultantam, gan ģimenei.

Ģimenes sistēmas pamatkoncepti, par kuriem būtiski gūt izpratni, ir – ģimenes dzīves cikls, ģimenes lomas, funkcijas un hierarhija ģimenes sistēmā, ģimenes komunikācijas modeļi un attiecības, kā arī ģimenes robežas. Iespējams, sociālā darbinieka konsultēšanas darba mērķis nebūs tiešā veidā saistīts ar šiem četriem pamatkonceptiem, tomēr vēl pirms uzsākt darbu ar ģimenes sistēmu sociālajam darbiniekam vēlams par tiem iegūt pamatzināšanas un izpratni.

3.1. ĢIMENES DZĪVES CIKLS

Ģimenes dzīves cikls ir svarīgs aspekts, kas jāņem vērā konsultēšanas procesā. Katrs ģimenes attīstības posms ir saistīts ar specifiskiem ģimenes izaugsmes uzdevumiem un izaicinājumiem. Izprotot ģimenes atrašanos konkrētā dzīves cikla posmā, konsultants var labāk pielāgot savu pieeju un atbalstīt ģimeni tās pašreizējās vajadzībās, kā arī ģimene var labāk izprast savus tā brīža dzīves cikla uzdevumus un izaicinājumus.

Piemēram, nepilngadīga māmiņa (16 gadi) ar mazuli ir nonākusi krīzes centrā – krīzes centra darbinieki no nepilngadīgās jaunietes prasa ievērot krīzes centra noteikumus kā no jebkura cita krīzes centra iemītņieka, t.i. celties noteiktā laikā reizē ar visiem, ierasties brokastīs noteiktā laikā, iet pastaigā noteiktā laikā. Tomēr, ja uz šo situāciju skatāmies no jaunās māmiņas ar zīdaiņu dzīves cikla skata punkta, tad ļoti labi varam pamanīt jauna, nepieredzējuša vecāka ar mazu bērnu vajadzības, kas iespējams, visu nakti nav gulējis, un stingri ievērot noteiktu dienas rutīnu būtu jebkura vecāka ar mazu bērnu izaicinājums.

Ģimenes dzīves cikls ir koncepts, kas apraksta ģimenes attīstību laika gaitā, ietverot dažādos specifiskos ģimenes uzdevumus un ar tiem saistīto attiecību dinamiku. Tāpat kā cilvēks attīstās no bērna līdz pieaugušajam, arī ģimene piedzīvo izmaiņas, pielāgojas jauniem apstākļiem un pārvar dažādus dzīves posmus. Konkrētos ģimenes attīstības posmos rodas grūtības, kas tajā brīdī, iespējams, skatāmas ne tikai ģimenes sistēmas horizontālā, bet arī vertikālā t.i. paaudžu kontekstā.

Šis ir vispārīgs ģimenes dzīves cikla ieskats, skat. 2. tabulu “Ģimenes ar bērnu dzīves cikla stadijas”. Katra ģimene ir unikāla, un tās attīstība var atšķirties no šī modeļa, tomēr ģimenēm ar bērniem nākas sekot bērna augšanas un attīstības ceļam, mainoties visai sistēmai. Domājot par dzīves ciklu ģimenei ar bērniem, svarīgi atcerēties, ka pastāv atšķirības starp dažādām kultūrām, turklāt situācijās, kad ģimene audzina, piemēram, aprūpējamu bērnu, ar īpašām vajadzībām, ģimenes dzīves cikli, protams, būs pavisam atšķirīgi.

2. tabula Ģimenes ar bērnu dzīves cikla stadijas¹⁵

Ģimenes dzīves cikls	Ģimenes attīstības uzdevums
Jauna ģimene	- Attiecību nostiprināšana, atdalīšanās no vecāku ģimenēm. - Robežu noteikšana: Robežu nostiprināšana attiecībās ar draugiem un radniekiem. - Konflikta risināšana: Konflikta risināšana starp personīgajām un ģimenes vajadzībām.
Ģimene ar mazu/ pirmskolas vecuma bērnu	- Jaunas lomas: Psiholoģiskās telpas radīšana bērnam ģimenē. - Ģimenes reorganizācija: Ģimenes reorganizācija jauniem uzdevumiem, vecāku lomas pieņemšana. - Bērna attīstība: Bērna izaugsmes veicināšana un vienlaikus viņa drošības un vecāku autoritātes nodrošināšana. - Mērķu saskaņošana: Personīgo un ģimenes mērķu saskaņošana.
Ģimene ar skolas vecuma bērnu	- Sociālo attiecību veidošana: Palīdzēt bērnam izveidot attiecības ārpus ģimenes. - Pienākumu sadale: Pienākumu pārdalīšana. - Mācīšanās atbalsts: Piedalīšanās mācīšanās problēmu risināšanā. - Laika plānošana: Aktivitāšu pieaugums un laika efektīva izmantošana.
Ģimene ar pusaudzi	- Autonomijas veidošana: Autonomijas un kontroles pārdalīšana starp vecākiem un pusaudzi. - Vecāku lomas maiņa: Vecāku uzvedības un lomu izmaiņas. - Nākotnes plānošana: Pārorientēšanās uz karjeras un ģimenes attiecībām, kas atbilst dzīves vidusposmam. - Sagatavošanās, ka bērni atdalās no ģimenes: Sagatavošanās pusaudža aiziešanai no mājām.
Ģimene kā “starta laukums” bērnam	- Atdalīšanās no ģimenes: Bērna separācija no ģimenes. - Atbalsts pārejā: Atbalsts korektā aiziešanā no mājām un atgriežoties. - Nākotnes veidošana: Atbalsts, lai iestātos koledžā, darbā, augstskolā.
Ģimene, kas pamatā ir izpildījusi savas vecāku funkcijas	- Pāra attiecības: Laulāto savstarpējo attiecību pārvērtēšana. - Lomu maiņa: Pienākumu un laika sadales pārskatīšana. - Jauni ģimenes locekļi: Bērnu partneru un mazbērnu pieņemšana ģimenē. - Adaptācija jauniem apstākļiem: Adaptācija aiziešanai pensijā.

Konsultēšanas procesā, runājot ar ģimeni par ģimenes dzīves ciklu un tā brīža ģimenes izaicinājumiem, mēs vēršam uzmanību, ka tā brīža izaicinājumi, piemēram, ikdiena ar pusaudzi, ir konkrētās ģimenes attīstības posms, kas pārvarams visiem kopā. Sarunas vadišanas procesā, mēs ģimenei varam ļaut aizdomāties, ka katram posmam ir sava nozīme, ļaujām veikt refleksiju. Saruna par konkrētās ģimenes dzīves ciklu ir palīdzība, lai nerunātu vienīgi par ģimenes grūtībām, bet par dabisku ģimenes dzīves procesu un ar to saistītajiem izaicinājumiem.

¹⁵ Carter, B., & McGoldrick, M., (1989). The changing Family Life Cycle. Allyn and Bacon. London. 593.lpp.

3. tabula Sistēmiski jautājumi par ģimenes dzīves ciklu

Dzīves cikls	Jautājumu piemēri konsultēšanas procesā
Jauna ģimene	- Kā jūs abi pielāgojāties dzīvei kopā? - Kādas bija lielākās atšķirības starp dzīvi kopā un atsevišķi? - Kā jūs veidojāt savas ģimenes tradīcijas un rituālus?
<i>Uzdevums: izveido paradoksa jautājumu par ģimenes dzīves cikla posmu!</i>	<i>Paradoksa jautājuma piemērs: "Iztēlojieties, ar ko būtu aizpildīta jūsu ikdiena, ja jūs nestrīdētos...?"</i>
Ģimene ar mazu/ pirmskolas vecuma bērnu	- Kā jūs sagatavojāt sevi vecāku lomai? - Kādas bija jūsu lielākās bažas, kad kļūvāt par vecākiem? - Kā jūs sadalījāt bērna kopšanas pienākumus?
<i>Uzdevums: izveido cirkulāru jautājumu par ģimenes dzīves cikla posmu!</i>	<i>Cirkulārā jautājuma piemērs: "Kad mamma ir satraukta par Daces uzvedību (divgadniece), kā parasti reaģē tētis?" vai "Kad tētis rājas uz Daci (divgadniece), kā uz to parasti reaģē Jānis (Daces vecākais brālis)?"</i>
Ģimene ar skolas vecuma bērnu	- Kā jūs palīdzējāt bērnam pielāgoties skolai? - Kādas bija jūsu ģimenes aktivitātes ārpus mājas? - Kā jūs risinājāt konfliktus starp bērna vēlmēm un ģimenes noteikumiem?
<i>Uzdevums: izveido hipotēzes jautājumu par ģimenes dzīves cikla posmu!</i>	<i>Hipotēzes jautājuma piemērs: "Kāpēc, jūsu prātā, Jānis visbiežāk strīdas ar mūsu tieši vakaros?" vai "Kā jūs domājat, kāpēc meita pēdējā laikā ir tik noslēgta?"</i>
Ģimene ar pusaudzi	- Kā jūs reaģējāt uz pusaudža meklējumiem pēc neatkarības? - Kā jūs uzturējāt atvērtas komunikācijas kanālus ar savu pusaudzi? - Kādas bija jūsu lielākās bažas par pusaudža uzvedību?
<i>Uzdevums: izveido brīnumu jautājumu par ģimenes dzīves cikla posmu!</i>	<i>Brīnumjautājuma piemērs: "Iedomājieties, – kamēr Jūs pa nakti gulējāt, ir noticis BRĪNUMS, Toms (pusaudzis) ir kļuvis ļoti kārtīgs un nepavada vairs visu dienu telefonā, jūs kā ģimene no rīta esat pamodušies, – pēc kā Jūs pamanītu, ka šis brīnums tiešām ir noticis? Kādas izmaiņas par to liecinātu?"</i>
Ģimene kā "starta laukums" bērnam	- Kā jūs palīdzējāt bērnam sagatavoties patstāvīgai dzīvei? - Kā jūs reaģējāt uz bērna aiziešanu no mājām? - Kā jūs uzturat attiecības ar pieaugušo bērnu?
<i>Uzdevums: izveido skalēšanas jautājumu par ģimenes dzīves cikla posmu!</i>	<i>Skalēšanas jautājuma piemērs: "Ja jūs iedomātos, ka jūsu strīdi ir kā termometrs, kas rāda no 0 līdz 10, kurā punktā jūs būtu šobrīd?" vai "Ja tu iedomātos, ka jūsu attiecības ar mammu ir kā kāpnes, uz kura pakāpiena jūs būtu šobrīd?"</i>
Ģimene, kas pamatā ir izpildījusi savas vecāku funkcijas	- Kā ir mainījušās jūsu attiecības ar laulāto pēc tam, kad bērni ir izauguši? - Kā jūs pielāgojaties jaunajai dzīves fāzei? - Kādas ir jūsu cerības attiecībā uz nākotni?
<i>Uzdevums: izveido "izņēmumu meklēšanas" jautājumu par ģimenes dzīves cikla posmu!</i>	<i>"Izņēmumu meklēšanas" jautājuma piemērs: "Vai ir bijuši brīži, kad jūs esat jutušies tuvāki viens otram?" vai "Vai ir kādas situācijas, kad jūs spējat mierīgi atrisināt konfliktus?"</i>
Papildus jautājumi, kas varētu būt noderīgi	- Vai jūs katrs atceraties sevi konkrētajā vecumposmā, piemēram, kādi bija jūsu pusaudžu gadi? - Kāda bija jūsu vecāku reakcija par jūsu uzvedību pusaudžu vecumā? - Ko Jūs noteikti vēlētos darīt citādāk nekā Jūsu vecāki? - Kādi bija jūsu ģimenes stiprākie punkti katrā posmā? - Kādi bija lielākie izaicinājumi, ar kuriem Jūs saskārāties? - Kā jūs pārvarējāt grūtības? - Kādi ir jūsu atmiņas par katru posmu? - Ko jūs ieteiktu citiem vecākiem?
<i>Uzdevums: izveido resursu meklēšanas jautājumu par ģimenes dzīves cikla posmu!</i>	<i>Resursu meklēšanas jautājuma piemērs: "Kas jums palīdz tikt galā ar stresu?" vai "Kā jūs parasti atbalstāt viens otru grūtās situācijās?"</i>

3.2. ĢIMENES DZĪVES CIKLA NOZĪME

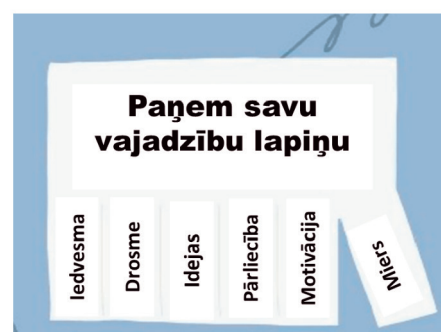

Izprotot ģimenes dzīves ciklu, var labāk saprast, kādas izmaiņas notiek ģimenē un kā tām pielāgoties. Tas var palīdzēt:

- ▶ **Atpazīt dabiskas ģimenes attīstības stadijas:** Izprotot, ka dažādas ģimenes problēmas var būt saistītas ar konkrētu dzīves cikla posmu, var mazināt vainas sajūtu un meklēt atbilstošu atbalstu.
- ▶ **Uzlabot komunikāciju:** Izprotot, kā mainās ģimenes locekļu vajadzības un lomas dažādās ģimenes dzīves attīstības stadijās, var uzlabot komunikāciju un veidot stiprākas attiecības.
- ▶ **Pielāgot audzināšanas stilu:** Izprotot bērnu attīstības īpatnības dažādos vecuma posmos, var pielāgot audzināšanas stilu, lai tas būtu atbilstošs bērna vajadzībām.
- ▶ **Sagatavoties pārmaiņām:** Izprotot, ka ģimenes dzīve ir dinamiska un mainīga, var labāk sagatavoties gaidāmajām pārmaiņām un tām pielāgoties¹⁶.

Jautājumi pašrefleksijai

Izlasot un pārdomājot iepriekšējo, kādu lapīņu tu sev paņemtu? Kāpēc?

Kurā ģimenes dzīves cikla posmā esat Jūs? Veiciet pašrefleksiju par saviem ģimenes dzīves cikla izaicinājumiem!

¹⁶ Duvall E.M & Miller B.C., (1984). Marriage and Family Development. Harpercollins College Div. - p 425.

Ģimenes funkcijas ir otrs svarīgs ģimenes sistēmu pamatkoncepts, kas nodrošina ģimenes “izdzīvošanu” un attīstību. Parasti ģimenē ir konkrēti uzdevumi, par kuriem kāds ir atbildīgs – varbūt viens, iespējams, vairāki, tomēr nereti ģimenes funkcionē, pat īpaši nevienojoties par šīm funkcijām, tās tiek veiktas dabiski, reizēm balstoties uz katra pieaugušā paterniem, kas piedzīvoti savā bioloģiskajā ģimenē.

Konsultēšanas laikā jautājumi par ģimenes funkcijām, to sadalījumu, konfliktiem, kas būtiski ietekmē ģimenes vai bērnu ikdienu, ir bieži sastopama prakse.

Ģimenes funkcijas palīdz nodrošināt optimālu apstākļu radīšanu, lai bērniem veidotos sociālā identitāte un notiktu socializācija, tās ir arī kā līdzeklis sabiedrības, grupas un individuālo vajadzību apmierināšanai, tai skaitā vajadzībai pēc augšanas un izmaiņām. No vienas puses, caur šīm funkcijām tiek nodrošināta ģimenes saikne ar sabiedrību, un no otras puses – saikne starp indivīdu un ģimeni, kas veido sabiedrību. Tāpat kā zinātnē nav vienotas definīcijas par to, kas ir ģimene, tāpat nav vienotas koncepcijas ģimenes funkciju izpratnei. Ģimeni var pētīt no tai raksturīgām un īstenotām funkcijām, pievēršot uzmanību un meklējot iespēju trūkstošās vai deficītā esošās funkcijas piepildīt. Visbiežāk minētās ģimenes funkcijas ir reprodūktīvā funkcija, komunikatīvā funkcija, aizsardzības funkcija, socializācijas funkcija, sadzīves nodrošināšanas funkcija, atpūtas vai labsajūtas radīšanas funkcija.^{17/18} Skat. attēlu “Ģimenes funkcijas” 24. lpp.

Vairākas no funkcijām var tikt īstenotas arī ārpus ģimenes citos sociālos institūtos, taču ģimenē šīs funkcijas tiek īstenotas intensīvi un kompleksi un ir saistītas ar pieredzes nodošanu nākamajām paaudzēm. Jāuzsver, ka funkcijas svarīgumu un nozīmīgumu nosaka katra ģimene individuāli un to ietekmē gan ģimenes veids, gan ģimenes dzīves cikla attīstības uzdevums utt.

Ģimenes funkcijām ir sasaiste ar **ģimenes vērtībām**. Jo vairāk jautājumiem, ko ģimene uzskata par nozīmīgiem, tiek veltīta lielāka uzmanība, jo vairāk enerģijas un laika resursu tam tiek patērēts. Piemēram, ja ģimenes vērtība ir izglītība, tad tai var tikt veltīts daudz laika, finanšu u.c. resursu.

Katrai funkcijai ir nozīme, domājot gan par konkrētu personu, gan ģimenes sistēmu kopumā. Funkciju aktualitāti ietekmē arī sabiedrībā notiekošie procesi. Ģimenes funkcijas mainās, pielāgojoties sociālajām un ekonomiskajām pārmaiņām. To ietekmē arī ģimenes modeļu daudzveidība. Svarīgi atzīmēt, ka ģimenes funkcijas var atšķirties dažādās kultūrās un vēsturiskajos periodos, tomēr pamatfunkcijas, kas saistītas ar socializāciju, aizsardzības un vajadzību nodrošināšanu bērniem, emocionālo atbalstu, paliek nemainīgas.

3. pielikumā “Konsultēšanas darba lapa “ģimenes funkcijas””. Ģimenes funkcijas var kļūt par ģimenes diskusijas spēli, lai dažādos veidos risinātu ģimenes funkciju grūtības.

¹⁷ Karpova Ā., (2000). Ģimenes psiholoģija. RaKa. – 232 lpp.

¹⁸ Sexton T.L., Dam A., & Anderson M., (2024). Functional Family Therapy. A Comprehensive, Evidence-Based Treatment for Diverse Communities. American Psychological Association – p 262.

Ģimenes funkcijas

Komunikatīvā funkcija

Rūpes par savstarpējo attiecību kultūru, tās veidošana, uzturēšana, prasme rast risinājumu.

Psihoterapeitiskā funkcija

Sekmīga, ja ģimenes locekļi, pirmkārt, pieaugušie, spēj palīdzēt viens otram nodrošināt garīgo veselību un atbalstu.

Aizsardzības funkcija

Nodrošina ģimenes emocionālo, psiholoģisko un fizisko aizsardzību, īpaši bērnībā.

Atpūtas funkcija

Atpūtas un atjaunošanās ir brīvā laika organizēšana un pavadīšana, rūpes par katra ģimenes locekļa veselību un labsajūtu. Tas ir dzīves ritms, ievērojot katra ģimenes locekļa vajadzības, lai atjaunotu fizisko un garīgo spēku.

Reproduktīvā funkcija

Cilvēku vajadzību pēc pēcnācējiem, vajadzība būt tēvam un mātei, kas nodrošina dzimtas turpinājumu – cilvēces nepārtrauktību.

Socializācijas funkcija

Veidojot bērnam pirmo sabiedrību, tiek nodoti uzvedības paraugi, normas, standarti, kā arī tiek apgūta iepriekš minēto lietu kvalitāte un kvantitāte.

Audzinašanas funkcija

Tā ir audzināšanas, vērtību nodošana no paaudzes uz paaudzi.

Sadzīves funkcija

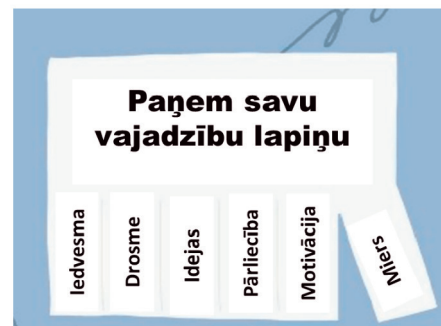
Tā ir materiālo vajadzību un sadzīves organizēšanas funkcija, fiziskā aprūpe un izdzīvošana. Mājoklis, pārtika, apģērbs, higiēnas prasību ievērošana, apstākļu nodrošināšana, lai visi ģimenes locekļi varētu attīstīties kā personības un attīstīt savu personību.

Izdrukā un izmanto savā ikdienas darbā!

Jautājumi pašrefleksijai

Izlasot un pārdomājot iepriekšējo, kādu lapiņu tu sev paņemtu? Kāpēc?

Vai ģimenes ikdienas jautājumi – kurš aizvedīs bērnus uz skolu, kurš nopirks pārtiku, kurš samaksās elektrības rēķinu, kurš izplānos brīvdienas, kurš aizvedīs bērnu pie zobārsta, kurš ies uz vecāku sapulci – ir arī Jūsu ikdienas jautājumi? Kā jūsu ģimenē šīs funkcijas ir sadalītas – stingri, nemainīgi, brīvi, elastīgi, tās ir skaidras vienošanās, vai tā ir sanācis, pieņemts u.tml.?

Ģimenes komunikācijas modeļi ir atšķirīgi un unikāli katrai ģimenei, taču ir iespējams izdalīt vairākus biežāk sastopamos modeļus. Šie modeļi ietekmē ģimenes locekļu savstarpējās attiecības, problēmu risināšanu un kopējo emocionālo klimatu ģimenē. Komunikācijas modeļi ģimenē bieži ir saistīti ar paterniem – veidu, kā komunikācija starp ģimenes locekļiem notika katra pieaugušā bioloģiskajā ģimenē.

Komunikācijas modeļu klasifikācija var atšķirties dažādiem autoriem, taču vispārīgi var izdalīt šādus modeļus¹⁹:

1. Veselīga komunikācija, kuru raksturo:

- Atvērtība: ģimenes locekļi brīvi izsaka savas domas, jūtas un vajadzības, nebaidoties no kritikas.
- Cieņa: katra ģimenes locekļa viedoklis tiek uzklauts un novērtēts.
- Efektīva problēmu risināšana: konflikti tiek risināti konstruktīvi, meklējot kompromisus.
- Pozitīva emocionālā atmosfēra: ģimenē valda siltums, atbalsts un mīlestība.

2. Izvairšanās no konfliktiem:

- Izvairšanās no konkrētiem tematiem: ģimenes locekļi izvairās no sarunām par sāpīgiem vai strīdīgiem jautājumiem.
- Emociju slēpšana: jūtas tiek slēptas, lai izvairītos no konfliktiem.
- Pasīva agresija: netieša izpausme neapmierinātībai, piemēram, caur ironiju vai sabotāžu, nerunāšanu.

3. Pārmērīga kritika:

- Pastāvīga neapmierinātība: vienmēr tiek atrastas kļūdas un trūkumi.
- Salīdzināšana: ģimenes locekļi tiek salīdzināti savā starpā vai ar citiem.
- Zems pašvērtējums: pastāvīga kritika var veicināt zemu pašvērtējumu ģimenes locekļos.

4. Pārmērīga pielāgošanās

- Vienmēr piekrist citiem: baidās izteikt savu viedokli, lai izvairītos no konfliktiem.
- Zaudē savu identitāti: pielāgojas citu vēlmēm, aizmirstot par savām vajadzībām.

5. Rigiditāte

- Neelastīgas attiecības: grūtības pielāgoties pārmaiņām un jaunām situācijām.

6. Haotiska komunikācija

- Neskaidras robežas: ģimenes locekļiem ir grūti saprast savas lomas un atbildību.
- Nepastāvīgi noteikumi: noteikumi bieži mainās un nav skaidri.
- Haotiska atmosfēra: valda neskaidrība un neparedzamība.

Citas iespējamās komunikācijas grūtības:

- Dubultā saziņa: vārdi nesakrīt ar neverbālo komunikāciju vai vārdi nesaskan ar rīcību
- Neuzklausišana: ģimenes locekļi nepievērš uzmanību viens otram.
- Aizvainojumi: neizrunāti konflikti un aizvainojumi.

Šie ir tikai daži no daudziem iespējamiem komunikācijas modeļiem ģimenē. Katra ģimene ir unikāla, tajā var būt sastopami dažādi komunikācijas modeļi vienlaikus. Komunikācijas modeļi var mainīties laika gaitā atkarībā no dažādiem faktoriem, piemēram, ģimenes locekļu vecuma, dzīves situācijas un krīzēm. Tomēr komunikācijas grūtības ir bieži sastopamas kā ģimeņu pārpratumu, konfliktu, attiecību grūtību rašanās cēlonis.

¹⁹ Dawn E., & O. Braithwaite, O., (2017). Engaging Theories in Family Communication: Multiple Perspectives. Routledge – p 356.

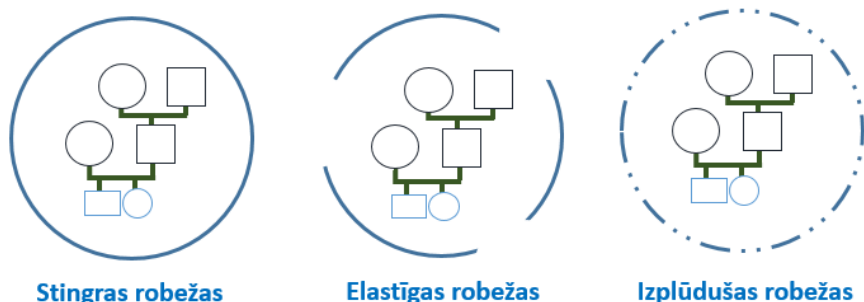
Jautājumi pašrefleksijai

Vai ir kāds komunikācijas modelis, ko tu labprāt mainītu savā ģimenes dzīvē? Kāpēc?
Kas mainītos tavā ģimenes dzīvē, ja tiktu mainīts kāds no komunikāciju modeļiem?

3.5. ROBEŽAS ĢIMENES SISTĒMĀ

Ģimenes sistēmas robežas ir kā neredzamas līnijas, kas nosaka katra ģimenes locekļa individuālo telpu un attiecības ar citiem ģimenes iekšienē, veidojot robežu ar “ārpasauli”.

2. attēls Ģimeņu robežas²⁰

Ģimenes robežu veidi:

- ▶ **Stingras robežas:** var būt neelastīgas un slēgtas robežas, kas līdzinās sienai. Ģimenes locekļi ir emocionāli attālināti, maz sazinās, kā arī ar ārpasauli ir noteiktas stingras robežas. Sadarbība ar šādu ģimenes sistēmu ikvienam var būt izaicinājums. Sociālajam darbiniekam šādā situācijā, iespējams, var paiet gana ilgs laiks, lai uzsāktu sadarbību ar ģimeni, nodibinātu kontaktu un uzticēšanos.
- ▶ **Elastīgas robežas:** ir vairāk “veselīgas” robežas, tās ir pietiekami elastīgas un pielāgojamas. Ģimenes locekļi ir emocionāli saistīti, bet katram ir sava personīgā telpa. Sadarbība ar “ārpasauli” ir pietiekami pieņemama, tomēr ar robežām. Sociālajam darbiniekam šādā situācijā, iespējams, būtu salīdzinoši viegli uzsākt sadarbību, nodibināt kontaktu un uzticēšanos, iespējams, šāda ģimeņu sistēma būtu gana atvērtāka palīdzības pieņemšanai.
- ▶ **Izplūdušas robežas:** Ir pārāk neskaidras robežas, kad ģimenes locekļi pārāk iejaucas citu personīgajā dzīvē.²¹ Sociālajam darbiniekam šādā situācijā sadarbības uzsākšana ar ģimeni varētu būt apgrūtināta, jo ikdienas dzīvē šāda ģimenes funkcionēšana norit diezgan neregulāri, iespējams, pat savstarpēji reti tiekoties, neinformējot vienu otru par ikdienas gaitām u.tml.

Jautājums pašrefleksijai

Vai vari iztēloties sevi ģimenē, kurā ir ļoti stingras, neelastīgas robežas, kā tu justos?

²⁰ Frīls Dž., & Frīla L., (2016). Pieaugušie bērni. Zvaigzne ABC - 65.lpp.

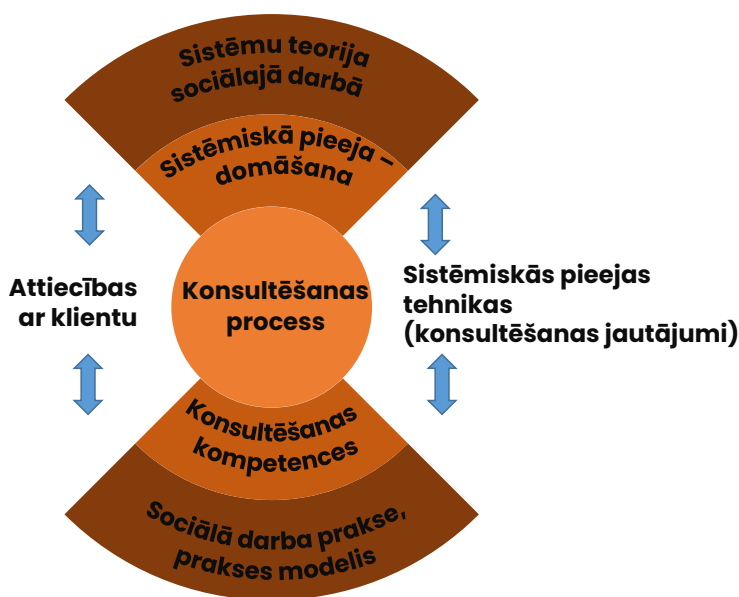
²¹ Minuchin S., & Fishman C., (1981). Family Therapy Techniques. Harvard University Press, p 96-101.

4.

Sistēmiskā konsultēšana

Psihosociālā konsultēšana (*turpmāk: konsultēšana*) sociālajā darbā ar ģimenēm ir viena no pamata kompetencēm. Konsultēšanas spēju un prasmju attīstīšana un pielietošana praksē ne tikai norāda uz kvalitatīvu sociālā darba praksi, bet var tikt uzskatīta kā pamata kvalitātes rādītājs labam sociālā darba pakalpojumam, līdz ar ko klients – ģimene saņem labu sociālā darba pakalpojumu. Konsultēšanai sociālajā darbā ir sena vēsture, sākot no padomdošanas praksēm līdz psihosociālā darba intervencēm. Konsultēšana nav viendabīga un vienādi “izmērāma”, jo to ietekmē teorētiski pamatprincipi un koncepti, klientu mērķa grupa, problēmu loks, ar ko strādā sociālais darbinieks, konsultēšanas mērķi, tehnikas un pieejas, konsultēšanas vieta, process un sadarbības limenis (*dinamika*) ar klientu (skat. 3. attēlu “Sociālā darbinieka konsultēšanas prakses ietekmes lauki”). Zviedrijas sistēmiskās pieejas sociālā darbiniece un sistēmiskās pieejas pasniedzēja Ilze Norma (Norman, 2015) sistēmisko konsultēšanu apraksta kā spēju profesionāli izmantot valodu – valoda un runāšanas veids, kuru mēs pielietojam, kurā mēs domājam, ietekmē un rada mūsu realitāti, t.sk. veido attiecības ar klientu.

3. attēls Sociālā darbinieka konsultēšanas prakses ietekmes lauki

Sarunas vadīšana ir būtiska sociālā darbinieka prasme. Sistēmiskajā pieejā saruna tiek organizēta tā, lai veicinātu atklātību, godīgumu un savstarpēju izpratni ģimenes locekļu starpā. Sociālais darbinieks sarunas vadīšanas, konsultēšanas procesā izmanto dažādas tehnikas, piemēram, cirkulāros jautājumus, refleksiju, pozitīvu pastiprināšanu, dažādas pieejas un metodes.

Sistēmiskā konsultēšana ir sistēmiskās domāšanas rezultāts, kas materializējas konsultatīvās attiecībās ar klientu, veido sistēmisku – reflektīvu konsultēšanas procesu. ASV sociālā darba profesore A. Hartmane un sociālās antropoloģijas profesors J. Lairds (1983) raksta, ka uz ģimeni vērsta pieejā –

sistēmiskajā darbā mūsu (sociālo darbinieku, konsultantu) uzdevums ir palīdzēt klientam (ģimenei) iepazīt savu sistēmu, dzīves stāstu, spējas un iespējas, palīdzēt ieraudzīt un atpazīt resursus.

Sistēmiskajā pieejā kā būtiski konsultēšanas darba elementi tiek uzsvērti:

- konteksts;
- fokuss uz cilvēka resursiem un iespējām, nevis problēmām;
- cirkularitāte kā viena no galvenajām tehnikām. Cilvēka sociālai realitātei ir dinamiskas pārmaiņas, kas veidojas caur valodu, stāstiem, pašuztveri un spēju saredzēt resursus un iespējas;
- cieņa kā būtisks savstarpējo attiecību aspekts. Fokuss uz cilvēka unikālo sociālo tiklojumu un sistēmas elementu (cilvēku, vides, fenomenu) savstarpējo mijiedarbību un atkarību no unikālā tiklojuma;
- nākotnes perspektīva (*risināšanas iespējas*), saglabājot fokusu uz spējām un iespējām, kā un ko risināt;
- cilvēka autonomija un savas dzīves ekspertīze ir būtisks princips, palīdzot klientam iepazīt savu sociālo tiklojumu, cēloniskās likumsakarības un atspoguļot alternatīvas (Norman, 2015)²².

Konsultants (sociālais darbinieks darbā ar ģimenēm ar bērniem) sadarbojas ar ģimeni, lai kopīgi noteiktu mērķus, izstrādātu plānu to sasniegšanai un novērtētu progresu. Konsultants palīdz ģimenei attīstīt jaunas prasmes un stratēģijas, kas ļautu viņiem efektīvāk risināt problēmas un stiprināt savas attiecības. Ģimenes kā sistēmas konsultēšanas procesā būtisks aspekts ir ne vien horizontālā perspektīva (ģimene – ģimenes locekļi, kas dzīvo kopā), bet arī vertikālā perspektīva – ģimenes sistēma, kas ietekmējusi ģimenes pieaugušo uzvedību, domāšanu, ikdienas funkcionēšanu, izpratni par bērnu audzināšanu u.tml.

Horizontālā perspektīva koncentrējas uz **pašreizējām ģimenes mijiedarbībām un attiecībām**. Tā ir kā ģimenes “šī brīža fotogrāfija”, kas parāda ģimenes locekļu sasaisti savā starpā, komunicēšanu, lēmumu pieņemšanu un konfliktu risinājumus.

Kas tiek pamanīts horizontālajā perspektīvā:

- komunikācijas stili;
- varas dinamika;
- loma, ko katrs loceklis spēlē;
- savstarpējās atkarības, līdzatkarības un alianses;
- konfliktēšanas veidi un to risināšana;
- emociju izpausmes un to pārvaldīšana.

Horizontālās perspektīvas piemērs: ja ģimenē ir konflikts starp diviem brāļiem, horizontālā perspektīva palīdzētu analizēt, kā viņi savā starpā komunicē, kā vecāki iesaistās konfliktā, kādas ir abu brāļu attiecības ar citiem ģimenes locekļiem un kā šis konflikts ietekmē visus.

Vertikālā perspektīva sniedz plašāku vēsturisku kontekstu. Tā uzlūko ģimeni kā **paaudžu ķēdi**, analizējot, kā pagātnes notikumi, modeļi un nerealizētas vajadzības ietekmē pašreizējo ģimenes dinamiku.

Kas tiek aplūkots vertikālajā perspektīvā:

- ģimenes vēsture (piemēram, šķiršanās, nāve, migrācija);
- nepabeigti darbi vai traumas iepriekšējās paaudzēs;
- atkārtotojoties modeļi un tēmas ģimenē (paterni);
- neizrunāti jautājumi un noslēpumi;
- ģimenes locekļu lomas dažādās paaudzēs.

²² Norman, I. (2015). Sistēmiskā pieeja psihosociālajā darbā. Jūrmala, Latvija: Nodibinājums “C Modulis”, 22.–28. lpp.

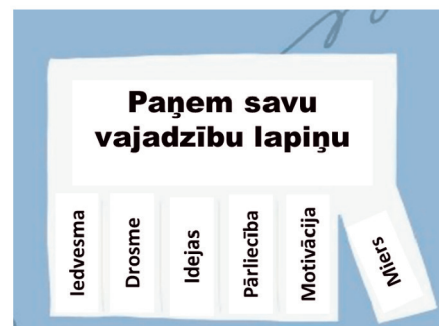
Vertikālās perspektīvas piemērs: ja kāds ģimenes loceklis cieš no depresijas, vertikālā perspektīva varētu palīdzēt atklāt, vai depresija ir bijusi problēma arī iepriekšējās paaudzēs, vai ir bijuši kādi notikumi pagātnē, kas varētu būt saistīti ar šādiem stāvokļiem un kā šie notikumi ietekmē pašreizējo situāciju.

Kāpēc ir svarīgi saprast abas perspektīvas?

- ▶ **Pilnīgāka izpratne:** apvienojot abas perspektīvas, mēs iegūstam daudz pilnīgāku izpratni par ģimeni kā sistēmu.
- ▶ **Problēmu risināšana:** izprotot gan pašreizējās mijiedarbības, gan pagātnes ietekmi, mēs varam efektīvāk risināt esošās problēmas.
- ▶ **Atbrīvošanās no neefektīviem modeļiem:** vertikālā perspektīva palīdz mums atpazīt atkārtoto modeļus un pārtraukt neveselīgus ģimenes modeļus.
- ▶ **Stiprināšana:** izprotot viens otru labāk, mēs varam stiprināt attiecības ģimenē.

Jautājums pašrefleksijai

Izlasot un pārdomājot iepriekšējo, kādu lapiņu tu sev paņemtu? Kāpēc?

Vai sarunā ar ģimeni jau šobrīd tu iekļauj gan horizontālo, gan vertikālo perspektīvu?

4.1. KONSULTĀCIJAS STRUKTŪRA

Ģimenes konsultēšana sākotnēji var šķist gana satraucošs, gana neparedzams process, kas konsultantā, īpaši nepieredzējušā sociālā darbiniekā, var raisīt dažādas šaubas, bažas. Saruna ar ģimeni, nelielu cilvēku grupu no sarunas vadītāja prasa specifiskas zināšanas, prasmes, iemaņas, kuras varam iegūt, vienīgi trenējot un darot.

Gatavojoties tikšanās reizei ar ģimeni, sociālajam darbiniekam var būt palīdzīga izpratne, kā “sistēmiskie principi” vai “sistēmiskā domāšana” tiek realizēta konsultācijās un kā sociālais darbinieks veido sistēmiskos jautājumus (skat. nākamo nodaļu “Sistēmiskie jautājumi – konsultēšana”).

Konsultēšanas procesā sociālajam darbiniekam jāpatur prātā pamatprincipi:

- konsultants nav eksperts par otra cilvēka dzīvi;
- “nezinātāja” pozīcija ir resurss un neļauj mums iepriekš izveidot dažādus, iespējams, maldīgus stereotipus, priekšstatus, pat stigmas par ģimeni;
- neitralitāte ir ārkārtīgi būtiska, lai visi ģimenes sistēmas dalībnieki justos pieņemti u.tml.

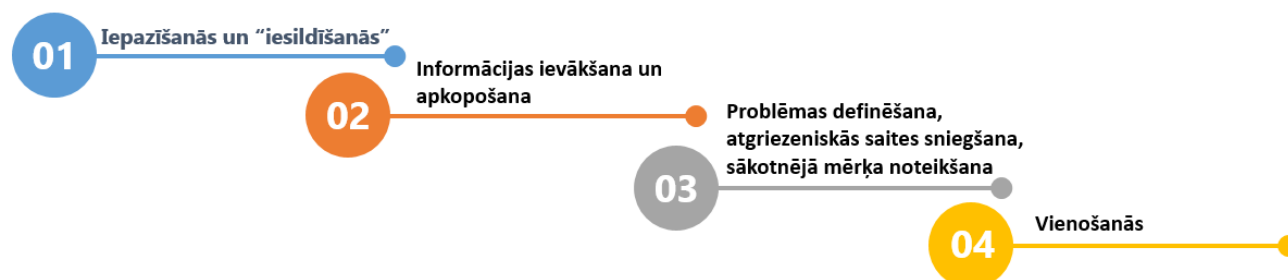
Labas konsultēšanas nosacījumos tiek ietverti arī apstākļi un konteksts to norisei, piemēram, konfidencialas un drošas, mājīgas telpas, izmantotās metodes un pieejas, pietiekams laiks konsultācijām u.tml. Tās var notikt gan kabinetā, gan klienta dzīves vietā.

Ģimenes konsultēšanas viens no galvenajiem instrumentiem ir cirkularitāte – gan konsultanta domāšanā, gan kā jautājumu uzdošanas tehnika (skat. nākošo nodaļu “Sistēmiskie jautājumi – konsultēšana”).

Kāpēc pirmā saruna ir tik svarīga?

- ▶ **Uzticības veidošana:** pirmajā tikšanās reizē tiek veidoti pamati uzticībai.
- ▶ **Konteksts par tikšanos:** pārrunājot iemeslu vai “kontekstu”, kāpēc ģimene meklē palīdzību vai kādēļ sociālais darbinieks uzaicinājis klientu uz konsultāciju. Tiek meklēts kopīgs sadarbības mērķis un jēga.
- ▶ **Mērķu noteikšana:** apspriežot konsultēšanas mērķi, tiek veidots kopīgs redzējums par turpmāko darbu.
- ▶ **Ģimenes sistēmas izpratne:** konsultants iegūst pirmo iespaidu par ģimenes dinamikām, mijiedarbības modeļiem un komunikācijas veidiem²³.

Pirmo (vai vienu no pirmajām) sarunu ar ģimeni var nosacīti iedalīt 4 pamatsoļos (skat. 4. attēlu “Pirmās konsultācijas soļi”). Pirmās sarunas – konsultācijas sagaidāmais rezultāts ir: iepazīšanās, uzsākt kontaktu – veidot attiecības, pārrunāt tikšanās kontekstu – vajadzības, grūtības, izaicinājumus, vienoties par turpmākām konsultācijām, iegūt sākotnējo informāciju par ģimeni.

4. attēls Pirmās konsultācijas soļi

²³ Stierlina H., (2001). Das erste Familiengespräch. Klett-Cotta - p 65-69.

Piemērs, konsultēšanas struktūra

01

Iepazīšanās un "iesildīšanās"

- Sasveicināšanās ar katru atnākušo, var sākt ar gados jaunāko ģimenes locekli, piemēram, bērniem.
- Piedāvā katram izvēlēties sev vietu;
- Iepazīšanās ar katru;
- SDĢB pastāsta par sevi;
- Pastāsta kontekstu: šī mums ir tikšanās reize, kad mēs – (iepazīsimies, pārrunāsim tikšanās iemeslus, notikušo situāciju, mūsu sadarbību)";
- Aicinājums pastāstīt par savu ģimeni, kas jūs dzīvo kopā... (var zīmēt genogrammu).
- Tiek noskaidrota informācija par notikušo, problēmu vai aktuālo tēmu (pamatinformācija).

02

Informācijas ievākšana un apkopošana

- Informācijas ievākšana – vajadzības, grūtības, esošā situācija:
- Tagad parunāsim par grūtībām, kāpēc esat šeit...
- Parunāsim sīkāk par notikušo.
- Vai tā šobrīd ir visas ģimenes kopīga problēma?
- Ko Jūs jau esat mēģinājuši darīt?
- Kas ir tas, ko katrs no jums vēlētos atrisināt?
- Kāds ir jūsu viedoklis, kāpēc tas tā notiek...?
- Pēc kā jūs pamanītu, ka ir notikušas kādas izmaiņas?
- Bāriņtiesa redz, ka labāk būtu..., ko jūs par to domājat?

03

Problēmas definēšana, atgriezeniskās saites sniegšana, sākotnējā mērķa noteikšana

- Apkopojot Jūsu teikto, es saprotu, ka...
- Dzirdot, ko Jūs visi stāstāt, es saprotu, ka...
- Vai mēs varētu teikt, ka...
- Ko jūs būtu gatavi darīt, lai problēmu atrisinātu?
- Kam šodien šeit būtu jānotiek, lai jūs justos labāk?
- Šeit kabinetā mēs nevarēsim (to un to), bet mēs varētu...
- Pēc jūsu stāstītā es sapratu, ka tas varētu būt..., vai pareizi Jūs sapratu?
- Vai es pareizi saprotu, ka Jūsu mērķis...

04

Vienošanās

- Tagad, kad esam iepazinušies, sapratuši Jūsu situāciju, mums vajadzētu vienoties...
- Es jums piedāvāju – tikties reizi nedēļā, piemēram, piektdienās (vienojas par laiku un vietu);
- Informējam par konfidencialitāti;
- Vienojamies, kā atceļ tikšanās;
- Vienojamies, kādu informāciju sniegsim citiem, piemēram, bāriņtiesai.

Konsultēšanas procesā var un ir nepieciešams izmantot dažādus sistēmiskās pieejas instrumentus vai metodes, piemēram, genogrammas, eko kartes vai resursu kartes, dzīves stāstu metodes, vizualizācijas metodes u.c. Papildus metožu izmantošana konsultēšanas procesu padara ne tikai radošāku, bet palīdz klientam (*arī sociālajam darbiniekam*) vizuāli ieraudzīt stāstu vai palīdzēt uztvert informāciju.

Jautājumi pašrefleksijai

Kā tu izproti un piedzīvo konsultēšanas procesu savā darbā? Vai tev ir izveidojies savs autentiskais konsultēšanas stils, process, metodes u.tml.? Kāds tas ir?

Sistēmiskās pieejas jautājumi (domāšana) ne tikai ir noderīgi tiešajā darbā ar klientu, bet arī bet arī diskusijās, sanāksmēs, ģimeņu un starpprofesionālās sapulcēs – kā sarunu veidā, tā rakstveidā ikdienas profesionālajā valodā. Sistēmiskā pieeja un domāšana konsultēšanā var pārveidot un ietekmēt visu sociālā darba praksi.

Turpmāk klasificēsim būtiskākos sistēmiskos jautājumus, ko izmantosim “burtnīcas” gadījumu aprakstā, lai palīdzētu sociālajiem darbiniekiem darbā ģimenēm ar bērniem ieraudzīt sistēmiskās konsultēšanas jautājumu daudzveidību dažādās un atšķirīgās situācijās. Jautājumi var būt gan informatīvi, izpētoši, virzoši, padziļinoši, attīstoši, uz risinājumu vērsti u.c.

Refleksija un reflektēšana ir viena no svarīgākajām un vienlaikus viena no grūtākajām un komplētākajām tehnikām un darba iemaņām sistēmiskajā pieejā. Tā ir prasme sistēmiskā veidā domāt (t.sk. iekļaujot vērtības, principus) un ar sistēmiskas valodas starpniecību (jautājumiem, atspoguļošanu, refleksiju) paust sistēmisko domu – pieeju praksē (Norman, 2015). Latvijas sociālā darbiniece un supervizore Ieva Antansone (Antansone, 2016) refleksiju definē kā iekšēju un ārēju dialogu – spēju uzdot visaptverošus jautājumus, spriest par dzirdēto, redzēt sistēmisku likumsakarību, spēju piefiksēt savas domas un jūtas, rīcību, nodalot tās no klienta domām, jūtām un rīcības²⁴.

Pirms konsultācijas atceramies:

- ▶ Nesteidzies. Pirmajā sarunā nav jāatrisina visas grūtības, tas nav iespējams!
- ▶ Veidojam kontaktu ar visiem ģimenes sistēmas dalībniekiem, visiem veltot proporcionāli līdzīgu laiku, uzmanību un nekonfrontējam:
- ▶ Sarunā iesaistāmi arī tie, kas nav klātienē, pielietojot dažādu jautājumu tehniku, hipotētiskos jautājumus, cirkulāros jautājumus.

Konteksta veidošana. Katrai konsultācijai (konsultāciju ciklam) ir konteksts, kādēļ sociālais darbinieks tiekas ar klientu un uz kādu mērķi konsultācijas process ir vērsts. Izpratne par tikšanās kontekstu var būt palīdzīga gan sadarbības procesam, gan kopradei, gan sadarbības kontrakta (līguma) ievērošanai.

Kontrakts (vienošanās) ar klientu par konsultācijām (Norman, 2015):

Laiks	Kad? Cik ilgi? Cik bieži? Cik reizi?
Vieta	<i>Kur? Uzmanīgi jāpiedomā par vietu, kas ir vispiemērotākā šajā konkrētajā kontekstā. Vai ir svarīgi tikties “lēmējstādē” vai neitrālā vietā, vai pie klienta mājās? Kā jābūt iekārtotai, aprīkotai konsultāciju vietai?</i>
Saturs	<i>Kāds ir Mērķis? Uzdevums? Gaidas? Varbūt bijusi daudzpusēja vienošanās par konsultāciju? Varbūt ģimenes sapulces saturs?</i>
Attiecības	<i>Kas es esmu šajās attiecībās – loma, mērķis, uzdevums? Kādas tiesības un pienākumi? Kopā ar klientu mums ir jāvienojas par darbības veidu un jāuztur nepārtraukta kopradīšana un vienošanās (kontrakts) par procesu!.</i>
Vienošanās (kontrakts)	<i>Kontrakts var būt gan rakstisks, gan arī mutisks. Tas ir atkarīgs no uzdevuma devēja, lēmēja un pakalpojuma ņēmēja. Vai visas puses piekrīt šīs tikšanās nepieciešamībai un sociālā darba konsultācijām?</i>

²⁴ Sociālais darbs Latvijā., (2/2016). LR Labklājības ministrija. 24-26.lpp.

Citi kontekstu veidojošo jautājumu piemēri:

- *Mūsu konsultācijas mērķis ir... Ko tu par to domā?*
- *Mums vajag vienoties par šodienas konsultāciju. Par ko būtu svarīgi vienoties...? Ko varam šodien pārrunāt?*
- *Mēs šodien tiekamies, lai pārrunātu bāriņtiesas vēstuli par lūgumu veikt sociālo darbu. Vai tev būtu svarīgi izlasīt kopā šo vēstuli un pārrunāt, kas tajā ir rakstīts un kas ar to ir domāts?*
- *Mūsu konsultācijas reizes būs par bērna aprūpi ģimenē. Pastāsti vairāk, ko tu gribētu no šīm konsultācijām, kas tev būtu svarīgi? Vēlāk es pastāstīšu no savas puses...*
- *Es redzu, cik tev ir nozīmīgi pārrunāt tavas attiecības ar vīru! Mūsu šodienas tikšanās mērķis ir...! Vai mēs varētu pārrunāt jautājumu par "vīru" nākamajā tikšanās reizē?*

Vienošanās jautājumi. Vienošanās ar klientu nekad nav par daudz! Klients ir galvenā procesa daļa – eksperts, kuram ir ārkārtīgi sarežģīts uzdevums "būt par sociālā darbinieka klientu", vienlaikus saglabājot savu autonomiju, bet no kura sagaida būtiskas pārmaiņas. Vienošanās var būt gan par kopējo procesu, gan nelielām konsultācijas procesa daļām – regulāra vienošanās (*angl. on-going contracting*), kas var būt saistītas gan ar konsultēšanu, gan ar pārmaiņām (vienošanās uzdevumiem) pēc konsultācijas. Regulāra vienošanās nozīmē, ka ar klientu konsultāciju sākumā saskaņojam gan par ko un kā runāsim, par atkāpēm konsultāciju laikā, gan par izmaiņām vai precizējumiem un vai mūsu konsultēšanas aliance ir atbilstoša, vai virzāmies "īstajā" virzienā.

Piemēram:

- *Par ko mums (kopā) vajadzētu vienoties? Vai mēs varam vienoties par...?*
- *Vai es saprotu pareizi, ka tev svarīgi ir, ka...?*
- *Vai tev ir pieņemami, ja runātu par ...?*
- *Kāds jautājums tev ir svarīgākais...? Es zinu, ka mums noteikti ir jārunā par..., vai varam vienoties?*
- *Man radās sajūta, ka labāk būtu runāt par...? Kā tev šķiet...?*

Pašuztveri veicinošie jautājumi. Jautājumi, kas palīdz atklāt cilvēka domas un uztveri par sevi, par savu situāciju un lomām.

Piemēram:

- *Kā tu sevi raksturotu? Kas tu esi?*
- *Pastāsti, kāda tu esi kā mamma (vai tētis)? Kā tu izjūti sevi kā vecāku?*
- *Palīdzi man saprast savu situāciju (viedokli, pozīciju)?*
- *Kā ir būt atbildīgam par visu šo situāciju?*
- *Kā ir būt manam (sociālā darbinieka) klientam?*
- *Kā tev ir būt vienam vecākam (audzināt vienam bērnu (-us))?*

Cirkularitāte un cirkularitātes jautājumi. Jautājumi, kas sevī ietver gan hipotētiskos jautājumus, gan vēsturiskus, gan refleksijas jautājumus, gan spēka perspektīvas un cēlonisko likumsakarību jautājumus. Tie ir jautājumi, kas palīdz ieraudzīt, kā sistēma (ģimene, vide, u.tml.) ietekmē klientu un pretēji.

Piemēram:

- Skatoties genogrammu, vai ir notikumi, kas atkārtojas tavā ģimenē? Ko par genogrammā pamanīto teiktu tava māte?
- Kā tev šķiet, kā šie notikumi ir ietekmējuši Jūsu ģimenes dzīvi šodien? Ko par to teiktu tavs dēls? Ko par to teiktu citi ģimenes locekļi?
- Kā tavas attiecības (piederze) ar vecākiem ietekmē tevi kā mammu vai tēti šodien?
- Ja mūsu sarunā būtu klātesoša tava meita (dēls), ko viņi teiktu par šo situāciju?
- Ja tev būtu iespēja kaut ko mainīt pagātnē vai tagadnē, kas tas būtu?
- Iedomājies, ja tev nebūtu šī grūtība (piemēram, vardarbīgas partnerattiecības), tad kāda būtu tava dzīve, tavas attiecības ar bērniem? Ko par šādu iespēju teiktu tavi bērni?

Spēka perspektīvas jautājumi. Spēka perspektīva ir vesels virziens, ko varētu attīstīt konsultēšanas procesā. Tas ir saistīts ar spēka – spēju un iespēju ieraudzīšanu, atklāšanu vai attīstīšanu. Sociālajā darbā bieži vien esam fokusēti uz problēmām vai vajadzībām, bet tās nevar atrisināt bez resursiem, iekšējo spēju (iespēju) risināt un pārvarēt tās. Spēka perspektīva ir saistīta ar balansu starp trūkumu un iespēju (resursiem).

Piemēram:

- Kādas ir tavas stiprās puses, risinot šīs grūtības? Kas ir tavs spēks?
- Kas ir tavi resursi (cilvēki), kas tev palīdz vai uz kuriem vari paļauties?
- Kas ir pozitīvs (labs) tavā pieredzē? Kā tu parasti tiec “galā” ar līdzīgām situācijām?
- Kādus labus vārdus tu esi dzirdējis par sevi? Par ko tu varētu sevi paslavēt?
- Es redzu, ka tevi patiesi rūp tavi bērni, kādas tev vēl ir stiprās puses kā vecākam?

Robežu jautājumi. Sociālajā darbā klienti bieži saskaras ar lielākām sistēmām, kurās ir grūtības vai izaicinājumi, piemēram, veselības, izglītības, tiesisko, ģimeņu sistēmām utml. Lai zem lielās “sistēmas” (problēmu) gūzmas cilvēks “nesabruktu” un neveicinātu bezcerību, konsultēšanā tiek izmantota sašaurināšanas pieeja vai robežu (angl. *boundaries*) uzlikšana.

Piemēram:

- Par ko tieši tu esi atbildīgs (-a), ko tu vari ietekmēt?
- Sadalīsim problēmu mazākās daļās... Ar ko varētu sākt un kas būtu iespējams?
- Tu neesi atbildīgs (-a) par to, kas notiek ar bērnu skolā! Tava atbildība ir palīdzēt bērnam tikt galā ar... Kā tu varētu palīdzēt?
- Tavā ģimenē, (skatoties genogrammā), ir bijušas (vēsturiski) vairākas vardarbīgas attiecības un alkohola lietošana, negatīvā pieredze, un tu to nevari mainīt?! Tu vari ietekmēt tikai tās attiecības, kurās esi pašlaik. Ko tu varētu vēlēties mainīt?

“Attiecību” jautājumi. Viens no būtiskākajiem sistēmiskās pieejas virzieniem ir pētīt, atklāt un veicināt attiecību nozīmi sociālajās sistēmās. Attiecības ir gan starp sociālo darbinieku un klientu, gan starp klienta ģimenes locekļiem, gan ģimenei ar dažādam sociālām vidēm (piemēram, skolu, kopienu, kaimiņiem u.c.), gan attiecības ar dažādiem cilvēkam raksturīgiem fenomeniem (piemēram, atkarību veicinošo vielu lietošanu, vardarbību, atbalstu un rūpēm, u.tml.).

Piemēram:

- Lūdzu, apraksti un pastāsti vairāk par attiecībām tavā ģimenē?
- Kā tu raksturotu, kad un kā izpaužas savstarpējās rūpes un atbalsts starp tevi un taviem bērniem?
- Tavs dēls (meita) ir iesaistīts vardarbīgās attiecībās, kā tev šķiet, kā ir būt šādās attiecībās?
- Skatoties šajā kartē (eko-kartē vai resursu kartē), ar kuriem dalībniekiem vai iestādēm tev ir atbalstošas attiecības un ar kuriem vajadzētu tās uzlabot?
- Vai tavā dzīvē ir bijusi pieredze, kad jūties droši un pasargāts? Pastāsti par šo pieredzi!
- Ja tev būtu jāpastāsta tavas attiecības ar alkohola lietošanu, kā tu tās raksturotu?

Social GRRRAACCEESS vai dažādību respektējošie jautājumi. Šī ir jautājumu kopa, kuru mērķis ir akcentēt katra mūsu dažādību un pievērst tai uzmanību. Sistēmiskā pieeja akcentē to, ka katrs mēs esam atšķirīgi, ar atšķirīgām pieejām resursiem, spējām un iespējām. Bieži šo atšķirību pastiprina (gan pozitīvi, gan negatīvi) mūsu dažādības, piemēram, vecums, dzimums, izglītība, rase, etniskā un reliģiskā piederība, sociāli – ekonomiskie aspekti, dzīves pieredze u.c.

Piemēram:

- Kā tas ir - būt vecākam, kas audzina bērnus viens (mammai, tētim, vecvecākiem)?
- Izklausās, ka nav viegli atrast darbu, nodrošināt bērnu vajadzības situācijā, kad pieejamais darbs ir ar zemu atlīdzību un nokļūšana darbā prasa ilgu laiku (daudz resursu)?!
- Kādas tev, romu tautības cilvēkam, ir iespējas palīdzēt un atbalstīt bērnu izglītības procesā? Zinot, ka tev pašai (-am) ir dažu klašu izglītība!
- Es mēģinu būt ļoti uzmanīgs (-a) ar jautājumiem par naudu, jo zinu, ka jums tās ir maz un bieži trūkt pamatvajadzību nodrošināšanai! Pastāstiet, kā jūs plānojat ierobežotos līdzekļus, kam sanāc un kam nesanāk?
- Kā jums kā vīrietim (tēvam) ir sadarboties ar mani (sievieti) – sociālo darbinieci? Vai un kā, jūsuprāt, dzimuma atšķirība ietekmē mūsu sadarbību?

“Vēsturiskie” jautājumi. Sociālajā darbā ar klientu bieži nākas uzdot izpētes jautājumus, kas saistīti ar notikuma vai ģimenes vēsturi, lai palīdzētu izprast sociālo gadījumu (resursu un problēmu) cēlonisko likumsakarību. Tikpat svarīgi ir palīdzēt klientam izprast, izglītēt un ieraudzīt savas sistēmas (ģimenes, individuālo situāciju vai izpratni) vēsturisko ietekmi, kas ietekmē tagadni un var ietekmēt nākotni.

Piemēram:

- Pastāsti (skatoties genogrammā), kuriem ģimenes locekļiem ir bijusi “pastiprināta alkohola lietošana” (lietojuši par daudz)?
 - Es redzu (skatoties genogrammā), ka tava mamma tevi un brāli ir audzinājusi viena pati līdzīgi kā tu tagad savu bērnu?! Kā tu tiki audzināta? Pastāsti vairāk par savām attiecībām ar mammu?
 - Palīdzi man, lūdzu, saprast, cik ilgi jau tev ir šī grūtība (piemēram, esi vardarbīgās attiecībās)? Tavuprāt, kā tas ietekmē tavu ģimeni? Kā tas ietekmēs tavu ģimeni?
- No tava stāsta var saprast, ka trūkumā esi augusi gan tu, gan tavi vecāki!? Pastāsti, kur tu ņēmi spēkus un kas bija tavi resursi, lai izdzīvotu un pārvarētu “trūkuma” izraisītās sekas?

Nezinātāja pozīcijas vai “intereses” (ieinteresētības) jautājumi. Ilgstoši strādājot, var rasties sajūta, ka jau no pirmās tikšanās ar klientu ir skaidrs, kas ar viņu notiek, kas viņam vajadzīgs un ko viņam jādara, lai situācija uzlabotos. Šāda pieeja var “nogalināt” trauslo attiecību veidošanas principu, zaudēt abpusējo interesi sadarboties un klienta vietā kļūt par “klienta dzīves ekspertu”. Sistēmiskajā pieejā, mēs – sociālie darbinieki, mēģinām saglabāt interesi par klienta dzīvi (“tīro galvu”, *nezināšanas pozīciju*), pirmām kārtām, lai nestereotipizētu (neapzīmogotu) klientu, bet arī dzirdētu klienta individuālo stāstu (ekspertīzi) un radītu konsultēšanas telpu, kurā abi (sociālais darbinieks kopā ar klientu) veidotu interesi būt attiecībās, atklāt unikālo klienta stāstu – iespējas un spējas.

Piemēram:

- *Pastāsti man vairāk par savu situāciju...*
- *Es domāju, kā tas ir – būt bāriņtiesas klientam..., kas tev palīdz (apgrūtina)..., ko tu sagaidītu no manis...?*
- *Tavuprāt, ar ko vajadzētu sākt, lai situācija nedaudz uzlabotos...? Kas tev ir svarīgākais?*
- *Pastāsti, kā tu piedzīvo (redzi) savu situāciju...? Policija raksta, ka tu esi lietojis alkoholu bērna klātbūtnē! Pastāsti par šo situāciju, kas bija pirms, pēc policijas apmeklējuma?*

Uz risinājumu vērštie jautājumi. Konsultācijā mēs dzirdam daudz klienta dzīves stāstu detaļas, notikumus un attiecību ietekmi. Visbiežāk sociālais darbinieks tiekas konsultācijā ar kādu mērķi (kontekstu), tādēļ pēc stāsta, refleksijas jeb reflektīvi – izglītojošās konsultācijas daļas ir nepieciešams abpusēji vienoties (veikt secinājumus) vai pielietot uz risinājumu vērsto pieeju – jautājumus.

Piemēram:

- *Tavuprāt, kāds ir konsultācijas rezultāts? Kādi secinājumi un kāds ir šodienas konsultācijas rezultāts?*
- *Man šķiet, ka tu ļoti veiksmīgi aprakstīji un pamanīji dažādu problēmu cēloņus un iespējas tās risināt! Izvēlies vienu, nelielu, reāli izdarāmu lietu, ko vari veikt bez papildu palīdzības un līdzekļiem. Kas tā būtu un kā tu to veiksi?*
- *Par ko mēs varam vienoties, kādi būtu nākošie “darbi” (uzdevumi), kurus vajadzētu veikt?*
- *Padomājam par trīs iespējām, kā uzlabot attiecības ar skolu, ko vajadzētu darīt?*
- *Kādu atbalstu tev vajadzētu, lai nedaudz uzlabotu dzīves apstākļus bērniem (piemēram, gultas vieta, rakstāmgalds, elektrības esamība), uzrakstām un padomājam, ko tu un ko es kā sociālais darbinieks varētu darīt?!*
- *Kā būtu, ja tu ļautu man kopā ar tevi uzorganizēt tikšanos ar bērna tēvu un pārrunāt bērna aprūpes – vajadzību nodrošināšanu?!*

Problēmu “mazinošie” jautājumi – refleksija. Sociālajā darbā esam pieraduši strādāt ar problēmām, bieži pat nepamanot resursus vai nepieciešamību līdzsvarot grūtības – vajadzības ar spējām – resursiem. Savukārt otra – profesionālā grūtība ir sadalīt lielākas problēmas vai vajadzības mazākās un sākt ar reālistiskāko, “problēmas” noformulēt kā vajadzību. Normalizēt problēmu situāciju ir tikpat svarīgi, kā atrast risinājumu.

Piemēram:

- *Cilvēki ļoti bieži saskaras ar vardarbību ģimenē (vai atkarību raisošo vielu lietošanu)! To nevar atrisināt uzreiz, taču varam kaut ko darīt, lai tu justos drošāk! Piemēram,!*
- *Es redzu, ka tu esi darījusi (-is) daudz, lai uzlabotu bērnu aprūpes situāciju. Vajadzību (problēmu) ir daudz, un dažas bez papildu līdzekļiem nevaram atrisināt!? Padomājam, kas radītu lielāku prieku bērnos? Mazas izmaiņas...!*
- *Tu saki, ka tev ir “atņemts” bērns, tā tas nav, jo tikai tiesa var to izdarīt. Pašlaik tavš bērns nevar dzīvot kopā ar tevi, bet tev ir iespēja viņu sazvanīt, satikt, runāt, pastāstīt, kā iet tev, lai viņš (-i, -a) nesatrauktos. Padomājam kopā, kā un kad tu varētu satikt bērnus?*

5.

Genogramma, eko karte, resursu karte

A. Hartmane jau 1978. gadā ir veikusi dažādu diagrammu apkopojumus dažādos rakstos, sociālajā darbā ar ģimenēm. A. Hartmane un J. Lairds (1983) ir vieni no pirmajiem genogrammas un eko kartes (tiek izmantota arī kā “resursu karte”) labās prakses apkopotājiem sistēmiskajā un uz ģimeni vērstā pieejā, grāmatā “Uz ģimeni vērstā sociālā darba prakse” (angl. “Family centred social work practice”), (1983). Kā paši autori priekšvārdā min, grāmatas mērķis ir izveidot vienotu genogrammu, eko karšu un resursu karšu izmantošanas labo praksi ASV, uzsākot ar sociālā darba studiju programmām.

Šis burtnīcas viens no mērķiem ir harmonizēt un izveidot vienotu sistēmiskās pieejas praksi sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem, t.sk. vienotu izpratni par genogrammu un eko karšu izmantošanu. Metodiskajā materiālā “Sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem”, 1. pielikumā (2020) ir sniegta genogrammu un eko karšu izmantošanas pamatinstrukcija. Šajā burtnīcā vēlamies spert soli tālāk, izmantojot sociālā gadījuma piemērus, aprakstīt šos piecus veidus genogrammu un eko kartes izmantošanai praksē.

5.1. GENOGRAMMA

Genogramma ir viena no izplatītākām sistēmiskās pieejas metodēm, kurā tiek veidota ģimenes infografika²⁵. Genogramma, visbiežāk, ir shematisks zīmējums (var būt citi genogrammas veidošanas varianti, piemēram, var būt kā skulptūras 3D veidojumā, no fotogrāfijām veidots strukturāls izkārtojums, vai izmantotas radošas metodes genogrammas veidošanā, piemēram, kolāža), kas tiek veidota (zīmēta) kopā ar klientu. Pirmām kārtām tā ir iespēja klientam iepazīt un atklāt savu ģimenes – vides sistēmu un palīdzēt sociālajam darbiniekam iepazīt klientu. Otrkārt, tas var būt labs refleksijas instruments sociālajam darbiniekam.

Genogrammas kopīga veidošana ar klientu palīdz veidot un nostiprināt sadarbības attiecības²⁶. Genogramma palīdz būt ieinteresētās attiecībās ar klientu un pētīt klienta dzīves stāstu. Genogramma tiek uzskatīta par terapeitisku (psihosociālu) intervences metodi, tās pareiza izmantošana var palīdzēt klientam izprast savu situāciju un rast iespējas problēmu mazināšanā. Tas ir atbalsts klientam iepazīt savu ģimeni un ar to saistītos paternus²⁷.

Genogrammu izmantošana ir daudzveidīga, to nosaka gan sociālā darbinieka kompetences, prakses modelis, gadījuma vadišanas process, konsultēšanas ietvars un darba ar gadījumu mērķi, uzdevumi u.tml. To veidošanu ietekmē profesionālā sociālā darba izglītība un prakses tradīcijas, kas bieži vien var radīt atšķirīgu genogrammu zīmēšanas un pielietošanas kultūru.

²⁵ Research in practise. Practice Supervisor Development Programme. (2019). Resources and Tools: Drawing a genogram. p 13. Retrieved from <https://practice-supervisors.rip.org.uk/wp-content/uploads/2019/11/Drawing-a-genogram.pdf>

²⁶ Ozola, I., Viša, K., Goldmane, R. (2020). Metodiskais materiāls sociālajām darba ģimenēm ar bērniem. Autoru kolektīvs. LR Labklājības ministrija. 1. pielikums.

²⁷ Research in practice. Practice Supervisor Development Programme. (2019). Resources and Tools: Drawing a genogram. p 13. Retrieved from <https://practice-supervisors.rip.org.uk/wp-content/uploads/2019/11/Drawing-a-genogram.pdf>

Nav viena "pareiza" genogrammas veidošanas ceļa, dažādas skolas ir atstājušas atšķirīgas ietekmes. Latvijā mēs veidojam genogrammas gan pēc klasiskiem apzīmējumiem, piemēram, vīrieši un sievietes, gan ievērojot trīs – četru paaudžu kārtēšanas principu, taču papildinām ar apzīmējumiem, kas atbilst mūsu valodai, piemēram, V – vardarbība, A – atkarība, u.c.

Vēl daži būtiski genogrammas veidošanas principi:

- ģimenes sistēmu parasti veido trīs un vairāk paaudzēs, attiecīgi tad var saskatīt un sākt runāt par paterniem un to ietekmi uz klientu;
- parasti sāk ar kodolģimeni, kuru apvelk ar nepārtrauktu līniju, lai nodalītu no citām ģimenes sistēmām. Ja ir vairākas ģimenes sistēmas daļas, kuras izdala un pēta to ietekmē vienai uz otru, tad šīs sistēmas var numurēt 1. – svarīgākā vai klienta ģimene, 2., 3. u.tml.;
- vienā līmenī liek kodolģimeni, tās paaudzes vecāku brāļus, māšas, tad vecvecāku sistēmu, tad bērnu (brāļu, māsu) apakšsistēmu;
- sistēmu sakārto tā, ka "sievietes" liek pa labi, "vīriešus" – pa kreisi. Taču SDGB parasti sāk ar to vecāku, kurš ir aktīvāks un uzsāk sadarbību pirmais;
- bērnu apakšsistēmu – piedzimšanas secībā, attiecīgi pa kreisi vecākais un pa labi jaunākais, taču tas darbojas tikai vienu vecāku bērniem, savukārt, veidojot jaunas partnerattiecības, tajās var mainīties secība;
- genogrammas bieži atspoguļo trīs attiecību līnijas: radnieciskās (vecāki un bērni), partnerattiecības (vīrs – sieva) vai attiecību dinamika (vardarbība, ciešas – atbalstošas u.c. attiecības). Ja partneri ir šķīrušies, tas nenozīmē, ka viņi ir šķīrušies no bērniem, līdz ar to partnerībā, kurā ir bērni, arī šķiršanās gadījumā vecāku saites vienmēr tiek saglabātas.

Tipiskākie genogrammas izmantošanas veidi:

- palīdz iegūt un atspoguļot ģimenes struktūru, izvērtēt būtisku informāciju par ģimeni, t.sk. ģimenes locekļu radniecības saites, shematiskā veidā atspoguļojot pamatinformāciju par ģimeni, māsasimniecību vai ģimenes ģenētiskās saites;
- ļauj fiksēt būtiskāko informāciju par ģimenes locekļiem: vecums, dzimums, dzimšana, nāve, šķiršanās u.c.;
- fiksēt un ieraudzīt ģimenes vēsturi, t.sk. problēmu lauku, individuālās ģimenes locekļu problēmas un vajadzības, paaudzēs mantotās problēmas un vajadzības – izsekot paaudžu paterniem²⁸;
- fiksēt un ieraudzīt savstarpējās attiecības un to mijiedarbību, t.sk. problēmu attiecības, resursu attiecības, lomas un uzdevumus, kurus ģimenē veic, vēsturiskos (mantotos) attiecību paternus un to ietekmi uz klienta ikdienu;
- konstatēt priekšstatus, asociācijas un subjektīvo uztveri par ģimeni kopumā un ģimenes locekļiem²⁹;
- noteiktās sociālā darba praksēs, piemēram, darbā ar vardarbības gadījumiem, genogramma var tikt izmantota kā traumas pārstrādes instruments³⁰;
- izmantot kā konsultēšanas instrumentu, lai palīdzētu vizualizēt un parādīt, par kuru ģimenes sistēmu tiek runāts, var tikt izmantots kā "ierobežojums" kādai problēmai vai sistēmai, apvelkot ar apli "ierobežoto lauku";
- izmantot kā gadījuma dinamikas (novērtēšanas instruments), papildus genogrammas laukus papildinot ar izmaiņu atzīmēm;
- sistēmiskā psihosociālā konsultēšanā genogrammas metode var būt kā interaktīvs – diagnostikas un pārmaiņu veicinošs instruments, visbiežāk genogrammu veidojot kā skulptūra (3D).

²⁸ Research in practice. Practice Supervisor Development Programme. (2019). Resources and Tools: Drawing a genogram. p 13. Retrieved from <https://practice-supervisors.rip.org.uk/wp-content/uploads/2019/11/Drawing-a-genogram.pdf>

²⁹ Ozola, I., Viša, K., Goldmane, R. (2020). Metodiskais materiāls sociālajām darba ģimenēm ar bērniem. Autoru kolektīvs. LR Labklājības ministrija. 1. pielikums.

³⁰ Newbury, K., (2019). A Picture is Worth a Thousand Words: The Strengths and Limitations of Genograms in Educational Psychology Practice. Tavistock and Portman NHS Trust affiliated to University of Essex. p. 249

5.2. EKO KARTE

Eko karte ir otra izplatītākā metode un tās pamatā ir eko-sistēmiskā pieeja. Latvijā bieži lietota sociālajā darbā sociālajos dienestos. Eko karte attēlo ģimeni kā sistēmu, kas mijiedarbojas ar citām sistēmām un apkārtējo vidi³¹. Eko karte tiek veidota tā, ka ģimene tiek aplūkota kontekstā ar iekšējiem (ģimenes), ģimenes dabiskās vides, kopienas vai pašvaldības un valsts sistēmu mijiedarbību (sk. 6. attēlu “Ekoloģiskie – centriskie apli”):

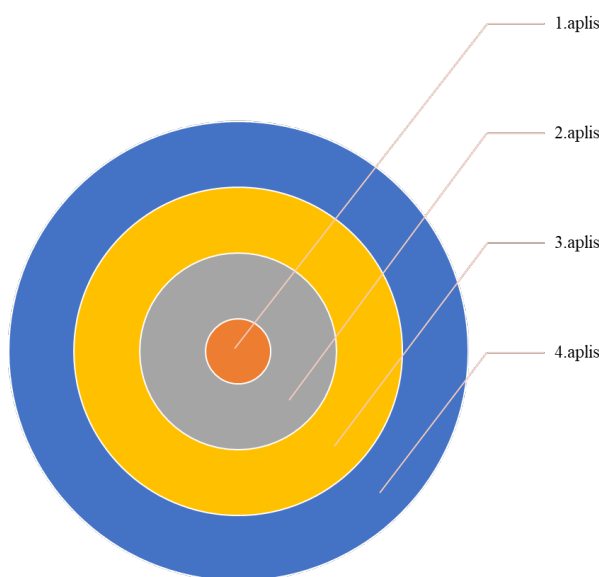
1. aplis “centrā” apzīmē ģimenes sistēmu;

2. aplis apzīmē ģimenes dabisko (vietējo) vidi, kurā ietilpst būtiski ģimenes sistēmas atbalsta (vai riska) elementi;

3. aplis ir universālie ģimenes atbalsta (vai riska) elementi, piemēram, skola bērniem vai ārstniecības iestādes, dažkārt arī sociālais darbinieks u.c.

4. aplis ir atbalsts (vai risks), ko var piesaistīt un izmantot, taču līdz šim tas nav noticis vai nav iespēju to izdarīt, piemēram, sociālais pakalpojums vai darba iespējas vecākiem, vai atbalstīts (drošs) mājoklis u.c.

Šie apli ne tikai ģimenes ekoloģiju sadala dažādos līmeņos, bet arī atspoguļo to ietekmi. Tas nozīmē, ka 1. aplis ir būtiskākais, lielākā ģimenes mijiedarbība notiek ar 2. apli, pēc tam 3. aplis, bet 4. aplis ir tālu no ģimenes ekoloģijas centra. Ja būtisks resurss atrodas 3. vai 4. aplī, tad sociālā darbinieka uzdevums kopā ar ģimeni ir rast iespēju šim resursam – no 3. vai 4. apla pietuvoties 2. aplim vai vismaz izrunāt, kā šo resursu var aktivizēt vai iegūt – tas ir sadarbības plāna būtiskākais jautājums!

6. attēls Ekoloģiskie – centriskie apli

Tipiskākie eko kartes izmantošanas veidi:

Eko karte tiek saukta arī par resursu karti, jo tā ne tikai atspoguļo sociālās un fiziskās vides ietekmi, sadarbības grūtības, resursu neesamību, bet arī sniedz iespēju runāt un apzināties iespējas un resursus. Eko karte attēlo mijiedarbību starp ģimenes sistēmu un apkārtējo ekoloģiju. Eko kartes centrā tiek ievietota ģimene (bieži kā kodolģimene – genogrammas formā). Darbs ar eko karti var tikt vērsts uz visas ģimenes kopīgiem resursiem un pieejamību vai tikai uz vienu ģimenes locekli, piemēram, resursu apzināšana “bērnu vajadzību” nodrošināšanai, sk. 6. attēlu.

³¹ Ozola, I., Viša, K., Goldmane, R. (2020). Metodiskais materiāls sociālajām darba ģimenēm ar bērniem. Autoru kolektīvs. LR Labklājības ministrija. 1. pielikums.

Daži piemēri:

- Zīmējot eko karti, var apzināt ģimenei vai kādam no tās locekļiem jau piemītošos resursus. Var apzināties “trūkstošos resursus” un skatīties, kā un kas var palīdzēt tos iegūt?!
- Eko karti var izmantot, lai diskutētu par attiecībām starp ģimenes sistēmu un citām sistēmām, piemēram, ja bērni iet skolā vai bērnudārzā, tad pārrunāt attiecības vecākiem ar skolotājiem, bērnu nokļūšanu, aizvešanu uz bērnu dārzu vai skolu, attiecīgi par bērna uzticības personu skolā vai bērnudārzā, noskaidrojot informāciju par draugiem;
- Konsultējošā darbā ar klientu svarīgi ir noskaidrot viņa viedokli, resursu pieejamību un nepieciešamību, kā arī pārrunāt šo resursu izmantošanu ģimenes vajadzību nodrošināšanā. Klienta viedoklis par saviem resursiem un viņa paša izpratne par to ietekmi gan uz viņu pašu, gan ģimeni ir būtiski, piemēram, kāpēc ģimene izvēlas dzīvot lauku mājā (nabadzīgos) apstākļos, tālu prom no bērnu dārza vai skolas un nevēlas mainīt dzīves vietu?
- Parasti pie resursiem tiek veiktas atzīmes par “iespējām” vai “apdraudējumiem”, vai tiek izmantotas skalārās metodes, piemēram, atzīme ar procentiem vai ballēm pēc svarīguma vai apmierinātības līmeņa.
- Kā viena no populārākajām eko kartes veidošanas tehnikām ir saistīta ar intervences procesu, kad eko karte tiek veidota kādas noteiktas problēmas risināšanai, piemēram, bērna ikdienas atbalstam, kur katrs ģimenes loceklis ieņem kādu no eko kartes (resursu kartes) laukiem ar aprakstu, kā, kad, kurā laikā, cik bieži u.tml. var nodrošināt atbalstu problēmas risinājumam.

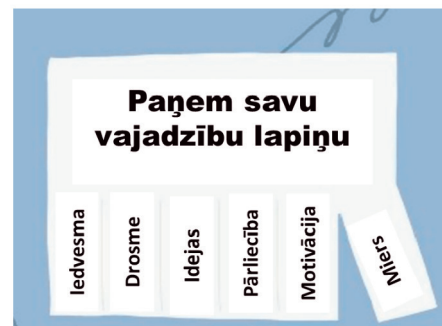
Zīmējot genogrammas vai eko kartes, jāpatur prātā, ka ģimenes sistēma un ģimenes dzīve (cikls) ir dinamisks process un var mainīties, t.sk. klienta stāsts var attīstīties pakāpeniski, ar papildu detaļām – informāciju. Tas nozīmē, ka genogrammas vai eko kartes zīmēšana var tikt izmantota kā dinamikas novērtēšanas instruments. Ja zīmē genogrammu vai eko karti uz papīra, jāparedz papildu vieta izmaiņām, vai jāizmanto dažādas krāsas, lai kompleksā zīmējumā pamanītu būtisko vai izceltu atšķirīgo. Ieteicams sociālo darbinieku konsultāciju kabinetā izvietot baltās tāfeles, uz kurām viegli mainīt ierakstus, dzēst pārprasto vai izcelt nozīmīgo. Katrā konsultācijā var zīmēt jaunu genogrammu vai eko karti, vai izmantot esošās ar jaunām atzīmēm, dinamikas izmaiņām vai papildus informāciju.

Daži principi, ko vajadzētu ievērot, zīmējot genogrammas un eko kartes:

1. Zīmējot genogrammu vai eko karti, atcerieties, ka klientam “aplīši”, “kvadrātiņi”, skaitļi ir viņa ģimenes vai vides reāli cilvēki vai resursi. Zīmējot un atspoguļojot genogrammas daļas, jāizturas ar “cieņu” pret sistēmas dalībniekiem, it kā šie cilvēki būtu klātesoši konsultācijā.
 2. Genogrammu vai eko karti zīmējot kopā ar klientu, nepazaudēt “klienta kā eksperta” un “vienošanās” principu – pirms ierakstīt vai mainīt kādu būtisku informāciju, saņemt klienta piekrišanu;
 3. Darbā ar ģimenēm ar bērniem, mūsu, sociālo darbinieku, fokuss ir vērsts uz bērnu aprūpi un attiecībām starp bērniem un vecākiem, tādēļ būtiski ir izmantot lomu vārdus, piemēram, mamma un tētis, vai vecāmāte. Kā arī noskaidrot, ko šīs lomas klientam nozīmē, jo katrā ģimenē tās var atšķirties.
 4. Ģimenē starp vecākiem un bērniem ir atšķirīgas attiecības, tādēļ parasti vēlams zīmēt divu vai trīs līmeņu attiecību saites vienā genogrammā (skat. 7. attēlu “Genogrammas zīmēšanas piemērs”).
 5. Cilvēks nav problēma! Tādēļ genogrammas vai eko kartes cilvēku apzīmējumus (“apļos”, “kvadrātos”, “trijstūros”) iekšpusē neraksta problēmu apzīmējumus, piemēram, “A” – atkarīgs, labāk to veikt blakus “A□”. Vislabāk to ir rakstīt pie cilvēka vai, dažos gadījumos, norādīt, ka problēma ir attiecībās, piemēram, “←~~~~~→” vardarbīgas attiecības.
 6. Eko kartē, izmantojot saiti ar kādu no ekoloģijas elementiem, ir būtiski atzīmēt, kuram ģimenes loceklim un vai visai ģimenei šī saite pieder jeb ir. Būtiski ir aprakstīt attiecības ar šo elementu, jo bieži tikai saite kā strīpa vai dubultās strīpas mums neatklāj šī elementa nozīmi klienta situācijā.
 7. Ja genogramma vai eko karte tiek izmantota kā daudzkārtēja metode – instruments, izvērtējiet, vai nav efektīvāk zīmēt jaunu, piemēram, katrai tēmai – vajadzībām sava eko karte.
1. pielikumā “Genogrammā pielietotie simboli”.

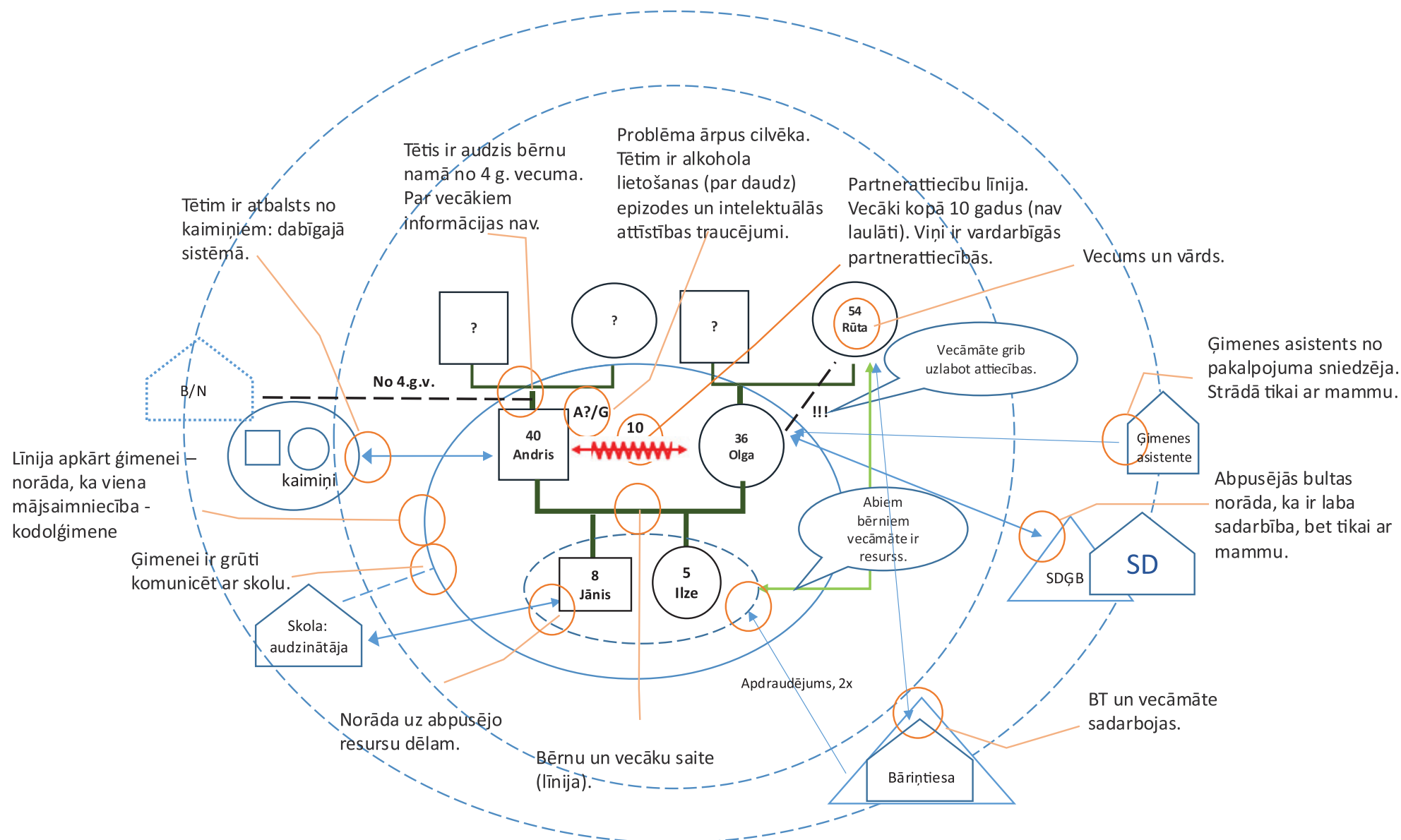

Jautājumi pašrefleksijai

Izlasot un pārdomājot iepriekšējo, kādu lapiņu tu sev paņemtu? Kāpēc?

Kā Tu zīmē genogrammu? Kā tev patīk zīmēt genogrammas, kādas tehnikas un pieejas tu izmanto, kādus simbolus? Kad tu zīmē genogrammu kopā ar klientu, kas ir palīdzošs klientam, kas traucējošs?

7. attēls Genogrammas un eko kartes zīmēšanas piemērs

Izdrukā un izmanto savā ikdienas darbā!

6.

Gadījuma izpēte: genogramma, eko karte un konsultēšana

Šajā nodaļā apskatīsim vienu prakses gadījumu ar četriem dažādiem genogrammas piemēriem un vienu eko kartes lietošanas piemēru. Attiecīgi Katru piemēru papildināsim ar sistēmiskās konsultēšanas jautājumiem. Pieci piemēri ir tikai ilustratīvi, tas nav ierobežojums, bet praksē biežāk sastopamās genogrammu un eko karšu izmantošanas iespējas.

Piemēru mērķis: palīdzēt izprast sistēmiskās pieejas metožu un domāšanas daudzveidību, ņemot vērā gadījuma vadišanas dinamiku, nolūku, attiecību dinamiku ar klientu vai klienta sistēmu, ņemot vērā, vai un kā notiek konsultēšanas darbs, izvērtēšana, intervence vai novērtēšana u.tml.

1. piemērs: gadījuma analīze pēc pamata informācijas. Genogramma kā pamata informācijas atspoguļošanas grafiks.

2. piemērs: gadījuma analīze pēc pamata attiecību struktūras, par pamatu ņemot ģimenes sistēmas “ārpusģimenes aprūpes” atzaru un attiecību veidošanu ar citiem ģimenes atzariem. Genogramma kā attiecību intensitātes un apraksta daļa.

3. piemērs: gadījuma analīze pēc ģimenes paterniem un cēloniskās likumsakarības. Genogramma kā paternu un likumsakarību grafiks. Sistēmiskie jautājumi par ģimenes paterniem un to ietekmi uz tagadni.

4. piemērs: gadījumu analīze pēc eko kartes un resursu kartes principiem par bērnu “pamatvajadzību nodrošināšanu”.

5. piemērs: gadījumu analīze, izmantojot “genogrammu” un sistēmiskās konsultēšanas jautājumus kā starpposma novērtēšanas instrumentu, lai atspoguļotu gadījuma dinamiku gan klientam, gan SDĢB starpposma novērtēšanas ziņojumam.

6.1. GADĪJUMA APRAKSTS

Ģimene jau vairāk kā trīs gadus saņem pašvaldības sociālā dienesta SDĢB pakalpojumu. Pirms trīs gadiem bāriņtiesa saņēma ziņojumu no bērnudārza par vecākā bērna “novārtā atstāšanas” iespējamību. Pirmreizējās informācijas sniedzējs – bāriņtiesa lūdza izvērtēt ģimenes apstākļus, resursus un līdzdarboties, veicot bērnu izvērtējumu par “*iespējamo*” novārtā atstāšanu.

Ģimenē ir mamma (Jekaterina (sauc sevi par Kati), 27), jaunākā bērna Annas (2) bioloģiskais tēvs Jānis (29) (divu vecāko bērnu Andris (7), Emma (5) aprūpētājs). Andra un Emmas tētis (Pēteris, 44) ar bērniem sazinās reti (vid. 1x 4-6 mēnešos – telefoniski, dažreiz klātienē). Ģimenē bērnu aprūpē – pieskatīšanā iesaistās Pētera māsa, Jāņa mamma (vecāmātē) un kaimiņi (uzvārds: Bērziņi).

Sociālā darbinieka starpposma novērtējumā ir sekojoša informācija:

- ▶ Ģimenei ir nepieciešams atbalsts bērnu pamatvajadzību nodrošināšanai, ir novērojamas nabadzības pazīmes, izteikts finansiālais un cits līdzekļu trūkums. Dzīvo īrētā divistabu dzīvoklī ar malkas apkuri mazpilsētas nomalē. Transporta pieejamības grūtības;
- ▶ Bērniem būtisks atbalsts ir ģimenes dabiskās vides resursi Pētera māsa un Jāņa mamma (vecāmātē);
- ▶ Katei nav viņas bioloģiskās ģimenes atbalsta. Viņa augusi nabadzīgos apstākļos pie savas omes. Ar ģimeni kontaktu nav. Katei ir nepabeigta pamatskolas izglītība, grūtības izprast valsts un pašvaldības iestāžu (piemēram, bāriņtiesas, bērnu dārza u.c.) rakstītās vēstules, dokumentāciju un prasības. Saskarsmē ar valsts un pašvaldības iestādēm ir novērojamas distancēšanās, izvairīšanās pazīmes vai klusēšana. Ir strādājusi īslaicīgi, pagaidu darbus veikalā, skolas ēdnīcā. Pašlaik nestrādā. Kate ārēji izskatās trūcīgi ģērbta, bieži netīrās drēbēs. Pirmos divus gadus, līdz Annas viena gada vecumam, viņai bija piešķirts “ģimenes asistents”;
- ▶ Jānim tāpat kā Katei, šīs ir otrās attiecības, kurās ir piedzimis bērns (Anna, 2 gadi). Jānim ir vēl divi bioloģiskie bērni (meitene Ieva – (12) un dēls Toms – (10)), kuri dzīvo ārpusģimenes aprūpē. Tuvojoties pusaudžu vecumam, abi Jāņa bērni pastiprināti interesējas par tēvu, tēva ģimeni, cenšas uzturēt kontaktu ar Jāni un viņa ģimeni. Jāņa kontakts ar bioloģiskajiem bērniem ir neregulārs. Audžuģimeņu atbalsta centrs (ārpusģimenes aprūpes atbalsta centrs) rekomendē audžuģimenei veicināt bērnu un tēva saskarsmi, lūdzot sociālajam dienestam, gadījuma vadītājam veikt sarunu ar Jāni un Jāņa ģimeni, lai veicinātu tēva izpratni par regulāras un konsekventas saites uzturēšanu ar bērniem.

Kā būtisks resurss Jāņa bērniem ir vecāmātē (Jāņa mamma), kas palīdz arī ar naudas resursiem un dāvanām. Jānis “nevar” strādāt, jo ir epilepsijas lēkmes un nekad nevar zināt, kad tās sāksies. Būtu nepieciešamība atkārtoti pretendēt uz invaliditātes grupu (no 3. uz 2.), jo kļūstot sliktāk, bet ārsti “dārgi” maksā – nav līdzekļu. Uz sejas ir kritienu rētas epilepsijas laikā. Īsti neizprot, vai aprūpi par bērniem Andri un Emmu drīkst veikt tāpat kā par savu bioloģisko bērnu un uzskata, ka esot “invalids”, tādēļ nevar parūpēties par bērniem, t.sk. par Annu, Katei jābūt klāt, jo baidās no pēkšņas epilepsijas lēkmes.

- ▶ Pēteris dzīvo citā pašvaldībā (150 km no bērnu dzīves vietas). Pēterim ilgstoši nav darba un arī finanšu līdzekļu. Resursu trūkuma dēļ tikšanās ar Andri un Emmu ir reti, savukārt retās tikšanās reizes attiecības ir atsvešinājušas, Pēteris varbūt arī neizprot savu nozīmi bērnu dzīvē?! Bērni saņem uzturlīdzekļus no “Uzturlīdzekļu Garantiju Fonda” 2,5 gadus. Pēc Kates teiktā, Pēteris nav bijis labs vīrs un bērnu tēvs, mēdza dzert (plostot), nestrādāja un mēdza būt ļoti rupjš pret viņu un maziem bērniem;
- ▶ Andris ir sācis iet skolā, viņam ir individuālā atbalsta programma un skolotāja palīga atbalsts. Ir nepieciešams logopēda un varbūt ergoterapeita pakalpojums – atbalsts. Klasē ir viens draugs, kurš dzīvo kaimiņos;
- ▶ Emma iet bērnudārzā. Bieži slimojot, pēdējā pusgada laikā 5 reizes esot bijusi slima, vienu reizi ir bijusi pie ārsta, par ko ir ārsta izziņa, bet četras reizes, pēc mammas teiktā, esot bijusi slima, tādēļ nav bijusi “dārziņā”. Emma ir klusa, intraverta, ar sociālo darbinieku nerunā, bet bērnudārzā, pēc audzinātājas teiktā, gan runājot, gan spēlējoties ar citiem bērniem;

- ▶ Anna ir ģimenes pilnā aprūpē, pēc ģimenes ārsta teiktā – attīstās atbilstoši vecumam un nav novēroti attīstību vai veselību apdraudoši riski;
- ▶ Ģimene saņem mājokļa pabalstu;
- ▶ Katei ar Jāni ir grūtības izprast bērnu emocionālās vajadzības un bērnu speciālistu, piemēram, logopēda un speciālā pedagoga atbalsta nepieciešamību. Jānim pirms epilepsijas lēkmēm novērojama agresijas un dusmu lēkme. Ir novērojami aizvien biežāki strīdi (skaļa kliegšana) starp Jāni un Kati. Trīs reizes pēdējā pusgadā, pēc bērnu dārza ziņojuma, ir konstatēts, ka Kate ar Jāni neizņem Emmu no bērnudārza, kad audzinātāja zvanījusi Pētera mānai, lai atbrauc paķert Emmu;
- ▶ Ģimenes asistents, pēc sociālā darbinieka domām, bija labs resurss, taču pēc Jāņa mammas teiktā, jaucās ne tur, kur vajadzēja (domāja, ka pamācība, kā Katei jārīkojas pret Jāni). Ģimenes asistentu vairs nelaida mājās. SDĢB grib atjaunot asistenta pakalpojumu.

6.2. GENOGRAMMA KĀ PAMATA INFORMĀCIJAS ATSPUGUĻOŠANAS GRAFIKS

Darbā ar ģimeni SDĢB bieži kopā ar klientu zīmē genogrammu, kurā atspoguļo pamata informāciju. Vizuālā shēma – genogramma palīdz gan SDĢB, gan ģimenei kopīgi ieraudzīt ģimenes sistēmu un ievākt pamatinformāciju.

Daži ieteikumi, pildot infografiku kopā ar klientu:

- Genogrammas zīmēšana kopā ar klientu ir sistēmiskās pieejas metode. Saskaņojiet šo metožu izmantošanu ar klientu un pastāstiet, kāds ir to nolūks (mērķis), kāds būs process un kā šo zīmējumu izmantosiet pēc konsultācijas. Genogramma, pirmkārt, ir domāta klientam, lai klients iepazītu savu sistēmu un ar to saistītos fenomenus;
- Ja genogrammu izmantojat vairākās konsultācijās, tad labāk zīmēt uz papīra. Ja vienu reizi, var izmantot balto tāfeli un pēc konsultācijas nodzēst.

Starp citu, baltā tāfele SDĢB konsultāciju kabinetā ir labā prakse, jo viegli var uzzīmēt un nodzēst, tādējādi palīdzot shematiski ieraudzīt saites, attiecības, grūtības, risinājumus un iespējas, kā arī nodzēst, – ievērojot konfidencialitāti.

- Atcerieties, ka klients nav profesionālis, un dažkārt viņam varētu būt grūti izprast “kādēļ?” SDĢB zīmē genogrammu.
- Veicot ierakstu genogrammā, tas jāaskāņo ar klientu, piemēram, “vai es pareizi sapratu, ka Jānim ir veselības problēmas, es veikšu atzīmi blakus Jāņa vārdam”. Papildus jāpārliedzinās, ka veicat pareizo atzīmi un klients tam piekrīt.
- Grūtības vai problēmas nerakstiet cilvēka apzīmējumā (aplī, kvadrātā vai trīsstūrī), bet gan blakus vai attiecību saitēs;
- Ja klients nepiekrīt, piemēram, ka viņam (-ai) ir grūtības ar alkohola lietošanas regulēšanu, tad labāk atzīmējiet ar “?” zīmi vai nelieciet nemaz.

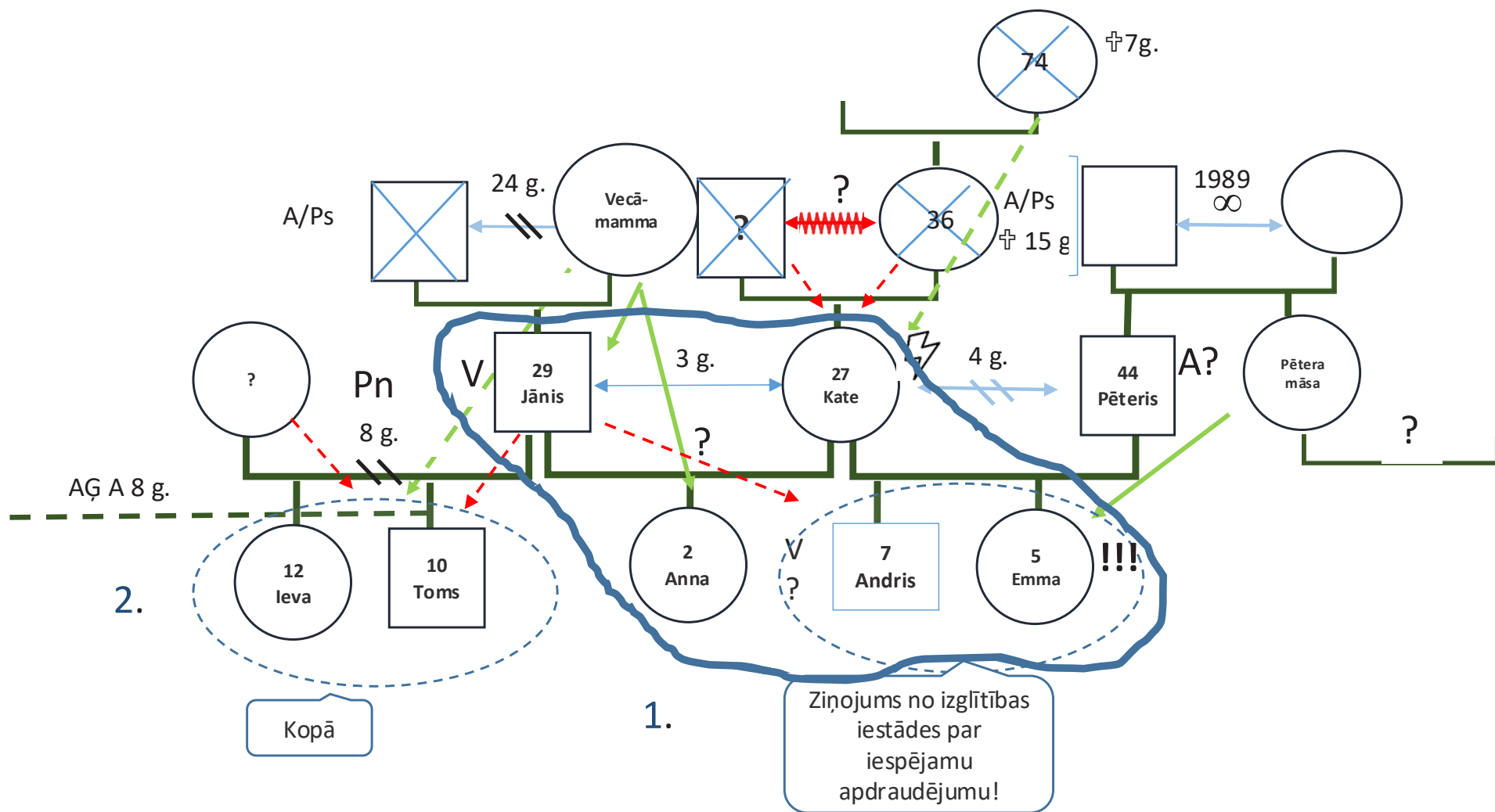
Starp citu, ja SDĢB genogrammu ar pamatinformāciju par ģimeni zīmē tikai savām vajadzībām, lai labāk saprastu – pārraudzītu ģimenes sistēmu (gadījuma analīzei kā “darba materiālu”), tad šādai genogrammai nevajadzētu atrasties “klienta lietā”.

- Ja genogrammu zīmējat kopā ar abiem vecākiem vai vecākajiem bērniem, saskaņojiet ar klātesošajiem ierakstu. Labā prakse būtu, ja tēvs stāsta par savu atzaru un māte par savu.
- Ja ģimene nevar vienoties, nekonfrontējiet ģimenes locekļus, tam noteikti ir iemesls, nav pareizas vai nepareizas genogrammas, bet gan tas, par ko klients var un spēj runāt, atspoguļot un ieraudzīt. Nesteidzieties!
- Cilvēka vecumu liek aplī vai kvadrātā, pie saitēm liek notikuma gadus, piemēram, “8 g.”, var apzīmēt “pirms astoņiem gadiem” vai “tas notiek astoņus gadus”. Citreiz var likt laiku, kurā gadā, piemēram, laulība slēgta “2012”;
- Mūsdienās aizvien biežāk genogrammu zīmēšanai izmanto krāsas, piemēram, melna vai zila krāsa ir neitrāla, sarkana ir tas, kas rada bažas vai raizes, bet zaļu var izmantot kā resursa krāsu.
- Shematiska genogramma var nepastāstīt daudz, tādēļ bieži uz lapas malām veic svarīgas atzīmes, piemēram, “bērnam skolā nav draugu” vai “ir iesaistīts vardarbībā”;

1. pielikumā “Genogrammā pielietotie simboli” esošos apzīmējumus var papildināt, ja strādājat ar specifiskām grūtībām, problēmām vai resursiem.

8. attēlā “Genogramma kā pamata informācijas atspoguļošanas grafiks” izmantojam iepriekš aprakstīto gadījumu, kur kodolģimene ir: Jānis, Kate, bērni – Andris, Emma, Anna. Genogrammā tiek attēlots:

- ▶ Ar “zilu nepārtrauktu līniju” SDĢB iezīmēja kodolģimeni vai ģimeni, ar kuru strādā, atzīmējot ar ciparu “1”. Ir gadījumi, kad būs vairākas ģimenes daļas, kuras atzīmē ar “2” un “3” un ar ko strādā SDĢB. Ar raustītu līniju iezīmēti divu bērnu apakšsistēmas, jo viņiem atšķiras atbalsts un ģimenes struktūra (mamma, tētis, audžuģimene, utml.). Jānis ar Kati ir kopā 3 gadus un ir kopīgs bērns (Anna (2)). Kate ar Pēteri, dēla Andra (7) un meitas Emmas (5), tēvu ir šķīruši attiecības pirms 4 gadiem.
- ▶ No informācijas var redzēt, ka Jānim ir veselības problēmas un Katei ir sarežģīta “spriedzes” situācija. Savukārt Andrim ir nenoskaidroti veselības traucējumi (atzīmē ar “?”) un ziņojums SDĢB no bērnu dārza par iespējamu “apdraudējumu”. Trīs izsaukuma zīmes pie Emmas liecina par raizēm vai nepieciešamību pievērst papildus uzmanību, vai veikt paplašinātu vai padziļinātu izvērtēšanu.
- ▶ Jānim no pirmām attiecībām ir divi bērni (Ieva (12) un Toms (10)), pirms astoņiem gadiem par “novārtā atstāšanu” pārtrauktas aizgādības tiesības un pašlaik dzīvo ārpus ģimenes aprūpē. Arī nav skaidrs, vai un kā Jānis iesaistās Ievas un Toma bērnu aprūpē, tādēļ pie sarkanās bultas ar raustīto līniju ir “?” atzīme.
- ▶ Jāņa mamma (vecāmāte) ir atbalstoša (zaļa bulta – apzīmē resursu) pret mazmeitu Annu (2). Nav ziņas par vecāsmātes attiecībām ar Ievu (12) un Tomu (10).
- ▶ Pēterim ir problēmas ar alkohola lietošanu tāpat kā Jāņa tēvam un Kates mammai. Jāņa tēvam ir bijusi psihiskā saslimšana tāpat kā Kates mammai. Jāņa māte pirms 24 gadiem (Jānim bija pieci gadi) vienpusēji pārtrauca attiecības. Laulībā nebija. Jāņa tēvs ir miris, nav zināms kad.
- ▶ Kati uzaudzināja vecāmāte. Mirusi pirms 7 gadiem 74 gadu vecumā. Kate joprojām vecmāti uztver kā resursu. Kates vecāki bijuši vardarbīgās attiecībās un viņu piedzīvojusi “novārtā atstāšanu” – vecāki nav varējuši Kati uzaudzināt. Viņas mamma mirusi pirms 15 gadiem 36 gadu vecumā. Katei tobrīd bija 12 gadi.
- ▶ Par Kates tēvu nekas nav zināms, vienīgi fakts, ka viņš un Kates māte bijuši vardarbīgās attiecībās.
- ▶ Par Pētera māsu nav daudz informācijas, bet ģimene viņu uztver kā resursu. Pētera vecāki ir precējušies 1989. gadā, vairāk informācijas nav.

8. attēls Genogramma kā pamata informācijas atspoguļošanas grafiks

Izdrukā un izmanto savā ikdienas darbā!

Jautājumi pašrefleksijai

Paskatoties uz šo genogrammu, ko tu pamani uzreiz, kas mulsina, kā tu būtu zīmējis? Kā tev šķiet, cik daudz laika vajag, lai kopā ar Kati un Jāni uzzīmētu šādu genogrammu? Ja tu zīmētu šo genogrammu “mājas vizītes” laikā, vai Katei un Jānim tas palīdzētu – savās mājās labāk nekā kabinetā pie SDGB?

6.3. SDĢB KONSULTĀCIJA AR DIVIEM VECĀKIEM

Turpmāk gribam sniegt atbalstu SDĢB sistēmiskā konsultēšanā izmantoto jautājumu apgūvē. Pēc gadījuma leģendas šoreiz uz konsultāciju pie SDĢB ir ieradies tētis Jānis un mamma Kate. SDĢB konsultēšanas laikā izmanto genogrammu (7. attēls), kas palīdz gan Jānim ar Kati fokusēties uz savu ģimenes sistēmu, gan SDĢB veikt izvērtēšanu – izprast ģimenes procesus labāk. Genogrammu var arī papildināt, ko atspoguļosim turpmākajos piemēros. Konsultācija norit sociālā dienesta konsultāciju telpā. Kate runā mazāk, Jānis nedaudz vairāk.

Konteksta veidošana.

- *SDĢB: mēs tiekamies, lai pārrunātu, kā varam palīdzēt jums ar mājas lietām un bērnu audzināšanu. Tā ir parasta prakse, ka SDĢB tiekas ar ģimenes abiem vecākiem un pārrunā svarīgus jautājumus. Šodien zīmēsim genogrammu (tā ir pieraksta metode) par jūsu ģimeni. Jums būs būtiska loma informācijas sniegšanā... SDĢB pastāsta noteikumus un principus.*
- *Jāni un Kate, pastāstiet vairāk par ģimenēm, no kurām jūs katrs nākat, – par tēti, mammu, vecvecākiem, māsām un brāļiem, ja ir?*

Vienoššanās jautājumi.

- *Jāni, vai tev ir pieņemami, ka mēs Kates klātbūtnē runājam par taviem diviem bērniem, kuri ir ārpusģimenes aprūpē?*
- *Vai šodien varam parunāt par bērniem, kā viņi jūtas, kas notiek ar Annu, Andri un Emmu ģimenē, kā viņiem klājas bērnudārzā, vai Andris ir gatavs skolai?*

Pašuztveri veicinošie jautājumi.

- *Kate, kā tu sevi raksturotu kā mammu? Jāni, kā tu sevi raksturotu kā tēti?*
- *Vai mani jautājumi jums nav par sarežģītu, vai man kaut ko pamainīt, lai jūs labāk justos?*
- *Skatoties genogrammu, vai ir notikumi, kuri atkārtojas jūsu ģimenēs?*
- *Ja mums blakus būtu tava vecmāmiņa, ko viņa teiktu, redzot šo ģimenes karti?*
- *Jāni, tavuprāt, kā Andris un Emma uztver tevi, kas tu viņiem esi?*

Cirkularitāte un cirkularitātes jautājumi.

- *Jāni, kā tev šķiet, par ko šobrīd Kate satraucas?*
- *Kate, kā tev šķiet, kā jūtas Jānis, kad saprot, ka nevar nodrošināt bērniem visu, ko tie vēlas?*
- *Jāni, kas tavā ģimenē atbildēja par to, lai visi bērni ir paēduši un izmācījušies, kādas tev ir sajūtas, par to domājot?*

Spēka perspektīvas jautājumi.

- *Kādas ir jūsu kā vecāku stiprās puses? Kas ir jūsu kā vecāku resursi, kas ir tas, kas palīdz?*
- *Jāni, par ko tu varētu uzslavēt Kati? Kate, par ko tu varētu uzslavēt Jāni?*
- *Kuras ir ciešākās, tuvākās saites, starp kuriem cilvēkiem, kurš ir nozīmīgākais*
- *Kuras ir ģimenes stiprās puses?*
- *Vai jūsu ģimenē ir kāds, kurš varētu palīdzēt jums vairāk ar bērnu audzināšanu un pieskatīšanu? Kurš tas būtu un kādu atbalstu Jums vajadzētu?*

Robežu jautājumi.

- *Jāni, es saprotu, ka tu vairs nevari mainīt notikušo attiecībā pret Ievu un Tomu (bērni, kuri dzīvo ārpus ģimenes aprūpē), bet, ja es pareizi saprotu, tu drīksti ar viņiem sazināties un tikties? Pastāsti, ko tu domā par iespēju sazināties un satikties?*
- *Kate, kā un vai esat vienojušies ar Jāni un Pēteri, kā notiks Andra un Emmas audzināšana? Vai esat izrunājuši ar Jāni, kā viņš līdzdarbojas bērnu audzināšanā?*
- *Man ir informācija, ka dažreiz Andris un Emma nav bijuši izņemti no bērnudārza, lūdzu, pastāstiet, kad un kā tas notika? Vai tur var kaut ko mainīt?*

“Attiecību” jautājumi.

- *Lūdzu, pastāstiet vairāk par savām attiecībām ģimenē?*
- *Jūsprāt, kā trīs bērnu ģimene ietekmē jūs kā pāra attiecības? Kā ir audzināt trīs bērnus?*
- *Jāni, kā tu raksturotu savas attiecības ar Annu, Andri un Emmu?*
- *Kate, kā tu raksturotu savas attiecības ar Jāņa mammu?*

“Vēsturiskie” jautājumi.

- *Pastāsti (skatoties genogrammā), kuriem ģimenes locekļiem ir bijušas “grūtības” ar alkohola lietošanu (lietojuši par daudz)?*
- *No tā, ko mēs esam jau izrunājuši, vai vari pateikt, kādi stāsti ģimenes vēsturē atkārtojas?*

6.4. GENOGRAMMA KĀ ATTIECĪBU SAIŠU ANALĪZES INSTRUMENTS

Šajā sadaļā turpināsim strādāt ar genogrammu Jāņa un Kates ģimenes kontekstā. Taču šoreiz dosimies citā virzienā, jo mēs zinām, ka Jānim ir divi bērni (Ieva un Toms), kuri dzīvo audžuģimenē. Sākotnējā genogrammā, kurā bija pamatinformācija par kodolģimeni, daudz informācijas neparādās par Jāņa pirmajām attiecībām, kurās piedzima Ieva un Toms.

Genogramma tiek izmantota, lai izpētītu un izprastu attiecību intensitāti (saites) un veidotu to aprakstu.

Jāņa un Kates SDĢB tiešā veidā nestrādā ar audžuģimenes sistēmu, kurā aug Jāņa bērni. Tomēr, veidojot genogrammu un konsultējot Jāni un Kati, būtiski ģimenes sistēmas atainojumā “ienest” arī tos sistēmas dalībniekus, kuri ikdienā nedzīvo kodolģimenē.

Jāņa bērni (Ieva (12) un Toms (10)) vēlas uzturēt kontaktu ar tēvu, to vēlas arī tēvs, taču to dara neregulāri. SDĢB vēl nav noskaidrojis Jāņa sajūtas, domas, faktus u.tml., kas ir noticis un kāds ir ģimenes viedoklis – redzējums par šo situāciju. Tās būs nākošās konsultācijas piemēra saturs.

Lai gan Jānis, gan bērni vēlas uzturēt kontaktu, tas ir neregulārs pasākums. Šī situācija rada bažas Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centram, kas lūdz sociālajam dienestam iesaistīties un palīdzēt Jānim veidot regulāras un drošākas attiecības ar bērniem, skaidrot Jānim (varbūt arī Katei un Jāņa mammai) par vecāku un bērnu attiecību nozīmi bērna attīstībā, pašuztverē un labbūtībā.

Iespējams, Jāņa grūtības veidot un uzturēt tuvas attiecības ar bērniem atspoguļo viņa vispārējo attiecību modeli arī ar citiem ģimenes locekļiem, ko var novērot genogrammā (9. attēls). Ģimenes genogrammas izveide un analīze varētu palīdzēt labāk izprast Jāņa ģimenes dinamiku un atklāt iespējamās grūtības, kas ietekmē viņa spēju veidot tuvas attiecības. SDĢB neveiks ģimenes terapiju, tomēr konsultācijas laikā, pārrunājot ģimenes sistēmas paternus un attiecību modeļus, veicinās Jāni un Katē zināmu pašrefleksiju un izpratni, kas notiek ar viņiem kā vecākiem un kā viņu bērnības pieredze ietekmē pašreizējās attiecības ar bērniem.

Ir svarīgi atcerēties, ka Jāņa attiecības ar bērniem ir tikai viena daļa no lielākas un sarežģītākas ģimenes sistēmas. Ģimenes genogramma varētu atklāt līdzīgus attiecību modeļus arī citās ģimenes apakšsistēmās, piemēram, starp Jāni un Kati, vai starp Jāni un viņa vecākiem. Šī informācija varētu būt noderīga, lai labāk izprastu Jāņa grūtības un sniegtu viņam atbilstošu atbalstu.

SDĢB ir svarīgi būt iejūtīgam un uzmanīgam, pārrunājot ģimenes genogrammu ar Jāni un Kati. Ir svarīgi atcerēties, ka ģimenes attiecību grūtības var būt sāpīgas un jutīgas, un tās jārisina ar cieņu un sapratni.

Sociālais darbinieks var sniegt Jānim dažāda veida atbalstu, lai palīdzētu viņam veidot stabilākas un veselīgākas attiecības ar bērniem, kuri ir ārpusģimenes aprūpē, bet vienlaikus veicinot Jāņa un Kates spēju parūpēties par saviem bērniem.

Reizēm audžuģimenes un bioloģisko vecāku attiecības mēdz būt gana sarežģītas, reizēm saistītas ar pretrunīgām izjūtām. Ne vienmēr iespējams panākt, ka abu ģimenes sistēmu vecāki izjūt empātiju viens pret otru, tomēr pastāv iespēja par šīm attiecībām runāt, tādā veidā veicinot cieņu, pieklājību vienam pret otru, no kā ieguvēji ir bērni.

Refleksijas jautājumu piemēri Jānim par bērniem audžuģimenē un viņa attiecībām ar audžuģimeni:

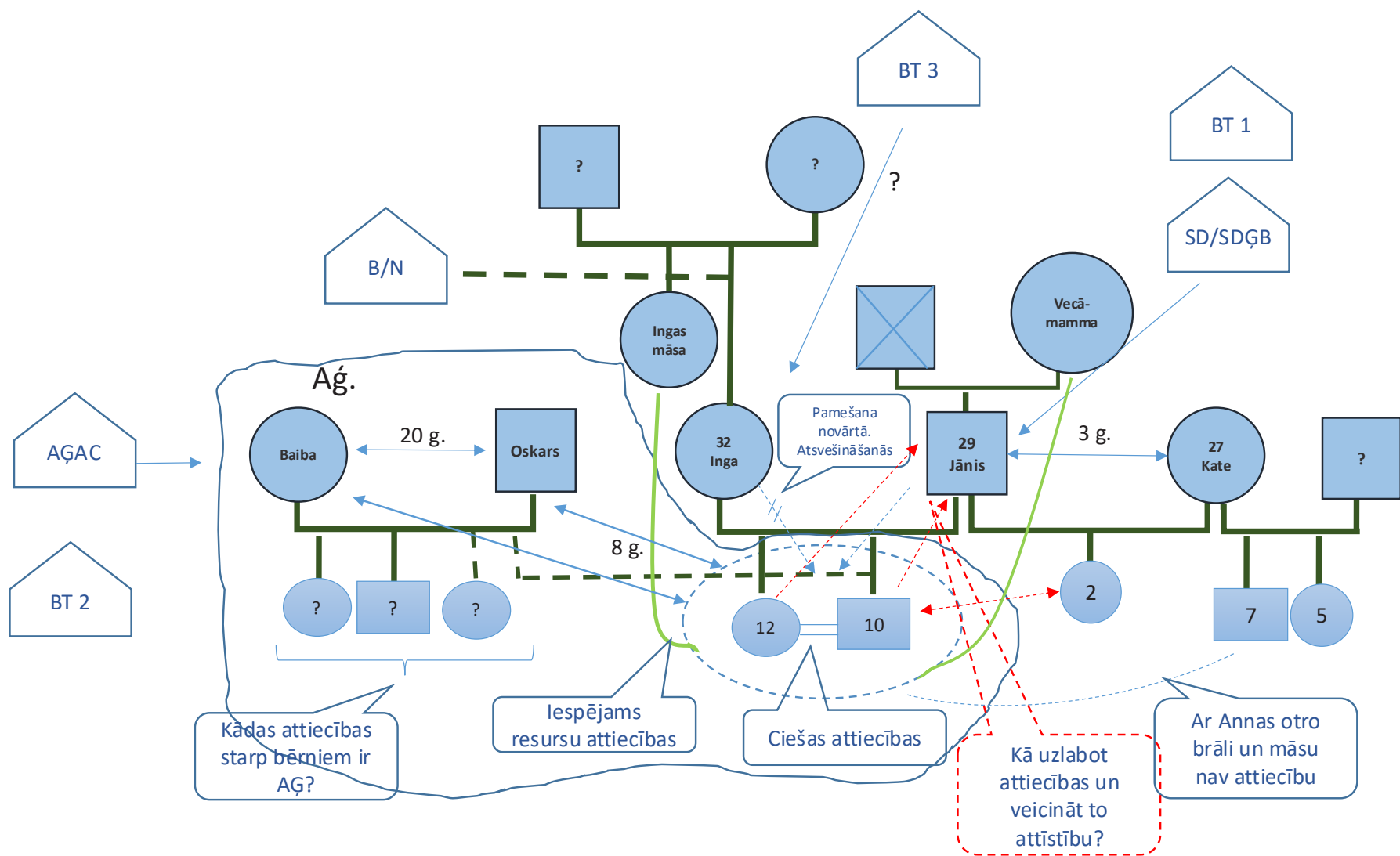
- *Jāni, vai pastāv iespēja, ka tu savā ikdienā varētu atrast laiku, lai regulāri sazinātos ar bērniem?*
- *Kas tev būtu vajadzīgs, lai bērniem piezvanītu, piemēram, vienu reizi nedēļā?*
- *Kā tev šķiet, kādas jūtas bērniem ir pret tevi?*
- *Kā tev šķiet, kādas gaidas bērniem ir pret tevi?*
- *Vai tavā pieredzē ir attiecības, varbūt ar kādu draugu, klasesbiedru, kādu citu cilvēku, kuras tu uzskati par ļoti svarīgām?*
- *Kā tev šķiet, kā varētu justies audžuvecāki, kad viņi redz bērnus pārdzīvojām, ka tu esi solījis, bet neesi pie viņiem atbraucis?*
- *Ja tu tā padomā un "noliec malā" negatīvās emocijas vai negatīvo attieksmi pret audžuvecākiem, kas tev patīk savu bērnu audžuvecākos?*
- *Kā tev šķiet, kā justos un ko tev teiktu tavi bērni, ja tu pieklājīgi sarunātos ar savu bērnu audžuvecākiem? Ja tu apsveiktu audžumammu vārda dienā? Vai tas varētu radīt prieku taviem bērniem?*
- *Vai tavā ģimenes sistēmā ir cilvēki, kuri ļoti labi prot veidot attiecības ar citiem? Parādi un nosauc tos. Kā viņi to ir iemācījušies?*
- *Skalā no 1 līdz 10, uz cik tu novērtētu savas prasmes veidot attiecības ar citiem cilvēkiem?*
- *Vai tu piekristu uzlabot attiecības ar saviem bērniem? Kāds varētu būt pirmais solis?*
- *Vai mēs kopā varētu izdomāt, kā sazināties ar bērniem audžuģimenē un radīt pozitīvas emocijas, piemēram, uzrakstot jauku īsziņu vai apsveikumu, nosūtīt dāvanu vai saldumus?*

Genogrammā redzams, ka bērni (Jāņa bērni) un Kates un Jāņa bērni nav nemaz tik labi pazīstami, atzīme ar “?” un ar raustītu līniju. Genogrammā redzam, ka Ievai ar Tomu ir ciešas attiecības un viņi veido vēl vienu apakšsistēmu. Tāpat nav zināms, kādas attiecības ir starp Ievu, Tomu un audžuvecāku Oskara un Baibas bioloģiskajiem bērniem? Vai būtu iespējams stiprināt brāļu, māsu apakšsistēmu? Vai bērni zina viens par otru? Vai izrāda interesi viens par otru? Šīs brāļu, māsu attiecības var izrādīties svarīgs resurss dzīvē nākotnē.

Ieva ar Tomu ir izteikuši vēlmi vairāk tikties ar Jāni, tādēļ ir vienpusēja (sarkana) bulta no Ievas un Toma Jāņa virzienā. Pašlaik vēl attiecības nav abpusējas un noturīgas. Konsultāciju laikā Jānis to var pamanīt vai SDĢB var to atspoguļot.

Audžuvecākiem ar Ievu un Tomu ir abpusēji noturīgas attiecības.

Ingas (Ievas un Toma mammas) māsa, potenciāli, var būt labs resurss tāpat kā Jāņa mamma. Tātad Ievai un Tomam ir iespēja vairāk iepazīt savu bioloģisku ģimeni, neskatoties uz to, ka vecākiem ir pārtrauktas (Ingai atņemtas) aizgādības tiesības.

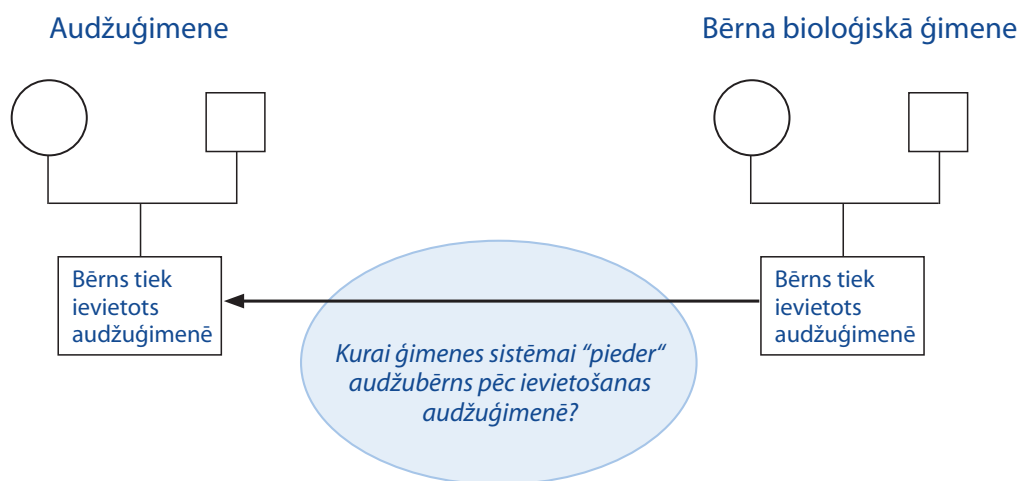
9. attēls Attiecības bērnu (māsu un brāļu) apakšsistēmā

Izdrukā un izmanto savā ikdienas darbā!

Ja bērni jau ilgstoši ir ārpusģimenes aprūpē, piemēram, audžuģimenē, kurai ģimenes sistēmai bērni “pieder”?

10. attēls “Attiecības starp divām ģimeņu sistēmām”

Nebūs vienas pareizas atbildes uz šo jautājumu, tomēr ir ģimeņu sistēmu teorijas autori, kas uzskata, ka piederība ģimenes sistēmai pastāv, vienīgi piedzimstot konkrētajā sistēmā vai noslēdzoties adopcijas procesam. Ja seko šai teorijai, tad bērnu ilgstoša atrašanās starp divām ģimeņu sistēmām var būt pielīdzināma sēdēšanai uz diviem krēsliem.

Tomēr ikdienas praksē vērojams, ka bērnu piesaiste un pieķeršanās audžuģimenes sistēmai reizēm notiek ļoti ātri. Audžuģimenes un bioloģiskās ģimenes (divu ģimeņu sistēmu) sadarbība ir bērna interesēs, un parasti abu ģimeņu cieņpilna sadarbība rada bērnam drošības, skaidrības un paredzamības sajūtu. Tāpēc tēmas, kas saistītas ar bērna dzīvesstāstu, bērna dzīvesstāsta izpratni, ir cieši saistītas ar bērna emocionālo veselību.

Situācijas, kad bērni tiek šķirti no bioloģiskajiem vecākiem (Jāņa un Ingas attiecībās) un nonāk ārpusģimenes aprūpē, ir satraucošas un visu ģimenes sistēmu ietekmējošas.

Genogramma var būt palīdzīga, lai ne vien shematiski attēlotu ģimenes sistēmas notikumus, attiecības, bet arī, lai ieraudzītu iespējamus resursus, piemēram, vecāka atbalstu, bērnu uzņemšanai radu apakšsistēmās (potenciālie aizbildņi) u.tml.

Genogramma kā grafisks attēls parāda dažādu ģimenes locekļu vietu, attiecības ģimenes sistēmā, ļauj ieraudzīt ģimenes struktūru, tā palīdz izvirzīt dažādas hipotēzes, uzdot jautājumus ģimenei par dažādiem ģimenes sistēmas “baltajiem plankumiem”, kā arī veicināt klienta pašrefleksiju. Tā var palīdzēt ģimenes locekļiem redzēt pašiem sevi kopējās ģimenes sistēmas kontekstā, t.sk. genogramma palīdz sociālajam darbiniekam strukturēt sarunu, uzdot jautājumus. Sistēmiskie, cirkulārie jautājumi palīdz ne vien iegūt informāciju, bet “kustina” ģimenes sistēmu.

Paterni ir ģimenes vai sociālās sistēmas atkārtotas uzvedības vai attiecību modeļi, kas var ietekmēt cilvēka dzīvi un labklājību. Tie var būt gan pozitīvi, gan negatīvi, un bieži vien ir neapzināti. Genogramma var būt rīks, ar kuras palīdzību labāk ieraudzīt uzvedības, attiecību, dažādu grūtību atkārtošanos.

Piemēram, Jāņa un Kates ģimenes sistēmā būs maz cilvēku, kuriem ir stabila profesija, ilgtermiņa darba attiecības, izglītība kā vērtība. Motivējot Jāni un Kati, piemēram, uzsākt darba attiecības, šis aspekts ņemams vērā, jo šajā gadījumā darba attiecību uzsākšana un ilgtermiņa darba attiecību turpināšana nav tikai viena cilvēka apņemšanās, bet savā ziņā visas sistēmas “sakustināšana”.

Tāpat Jāņa un Kates ģimenes sistēmā redzami vairāki attiecību modeļi, kas saistīti ar bērnu nepieciešamo aprūpi, pat bērnu nonākšanu ārpusģimenes aprūpē.

Šī informācija var būt būtiska, izvērtējot Jāņa un Kates spējas nodrošināt bērnam nepieciešamo aprūpi un atbalstu. Iespējams, ka viņiem būs nepieciešams papildus atbalsts un resursi, lai apzinātu ģimenes sistēmā pastāvošos paternus un izveidotu drošu un stabilu vidi savam bērnam.

Skatīt 11. attēlu “Genogramma – ģimenes paterni” 60. lpp.

Sociālā darbinieka konsultācijas laikā, ar genogrammas palīdzību, iespējams pārrunāt ģimenes sistēmas pamatjautājumus – attiecības, komunikācijas modeļus, hierarhiju un lomas, ģimenes dzīves ciklu, ģimenes vēsturi – t.sk. paternus un esošās kritiskās situācijas. Skatoties 10. attēlu “Piemērs, ģimenes paterniem” ir svarīgi redzēt gan sistēmas resursu paternus, gan paternus, kuri varētu sistēmu ietekmēt negatīvi. Tas nav vērtējums, bet gan mācīšanās un apzināšanās, par ģimenes sistēmu. Daži paterni, ko novērojam:

1. Ģimenē ir vairāki cilvēki, kuri atbalsta bērnus un rūpējas par bērniem arī tad, ja vecāki nespēj. Apzīmēts ar zaļu kvadrātu (Pētera māsa, Kates vecmāte, Jāņa māte);
2. Ģimenē ir vairāki cilvēki/sarkanā kvadrātā/, kuri piedzīvojuši ārpusģimenes aprūpi (Kate, Inga, Jāņa un Ingas bērni). Jautājums, kā tas ietekmē sistēmu un ko Jānis un Kate domā par šo dzimtas pieredzi?
3. Dzimtā ir vairākas pārtrauktas partnerattiecības un dažās no tām – gan Kates vecākiem, gan Jāņa vecākiem, ir vardarbīgas pazīmes. Ir arī šķirtas attiecības, kur veikta atzīme ar dzeltenu zvaigznīti.
4. Pastāv aizdomas, ka gan Jāņa tētim, gan Kates mammai bija mentālās veselības problēmas (Ps) un vielu lietošana (A)

Gan Jānim, gan Katei var jautāt par to, kā dzimtas vēsture, pieredze ietekmē tagadni. Paternos var pētīt arī attiecības, lomas, piemēram, kāda ir mammas un tēta loma, ko esam piedzīvojuši savā ģimenē, ko gribam vai negribam turpināt, kas bija labs un kas nē.

Ir svarīgi atcerēties, ka paterni nav nemaināmi. Ar apzinātu pieeju, atbalstu un darbu ar sevi iespējams mainīt negatīvos paternus un veidot jaunus – veselīgākus.

Paternu atpazīšana un izpratne var būt nozīmīgs solis ceļā uz sevis izzināšanu un personīgo izaugsmi. Apzinoties ģimenes sistēmā pastāvošos paternus, Jānis un Kate var labāk izprast savu uzvedību, attiecības un dzīves izvēles, kā arī veikt nepieciešamās izmaiņas, lai veidotu kaut nedaudz laimīgāku un piepildītāku dzīvi.

Jautājumu piemēri:

- Jāni un Kate, ja jūs iedomājaties savu bērnu nākotni, – vai jūs varat iztēloties viņus kādā labā darba vietā, darot kādu viņiem interesantu darbu, kas viņiem sagādā prieku un sniedz piepildījumu? Kas tas būtu par darbu?
- Kādi būtu soļi, kas var aizvest līdz “labam darbam”?
- Kate un Jāni, vai jūs esat pamanījuši savos bērnos kādus talantus?
- Kate, kā tev šķiet, vai Jānis ir sapņojis par kādu profesiju?
- Kate, kā tev šķiet, no šodienas skatu punkta raugoties, vai izglītība varētu būt vērtība?

SDĢB, kurš strādā ar Kates un Jāņa ģimeni, plāno turpmāko atbalsta plānu, veidojot eko-karti (*resursu karti*), lai labāk izprastu ģimenes esošos un nepieciešamos resursus. Tādejādi eko karte tiek izmantota kā metode. No gadījuma apraksta ir identificētas vairākas vajadzības, par kurām ir būtiski aprunāties, kā arī vienoties par rīcības plānu. Daļu ģimene var veikt saviem spēkiem, bet dažos problēmu jautājumu risinājumos būs jāpiesaista papildus pakalpojums vai atbalsts.

Ģimenes vajadzības:

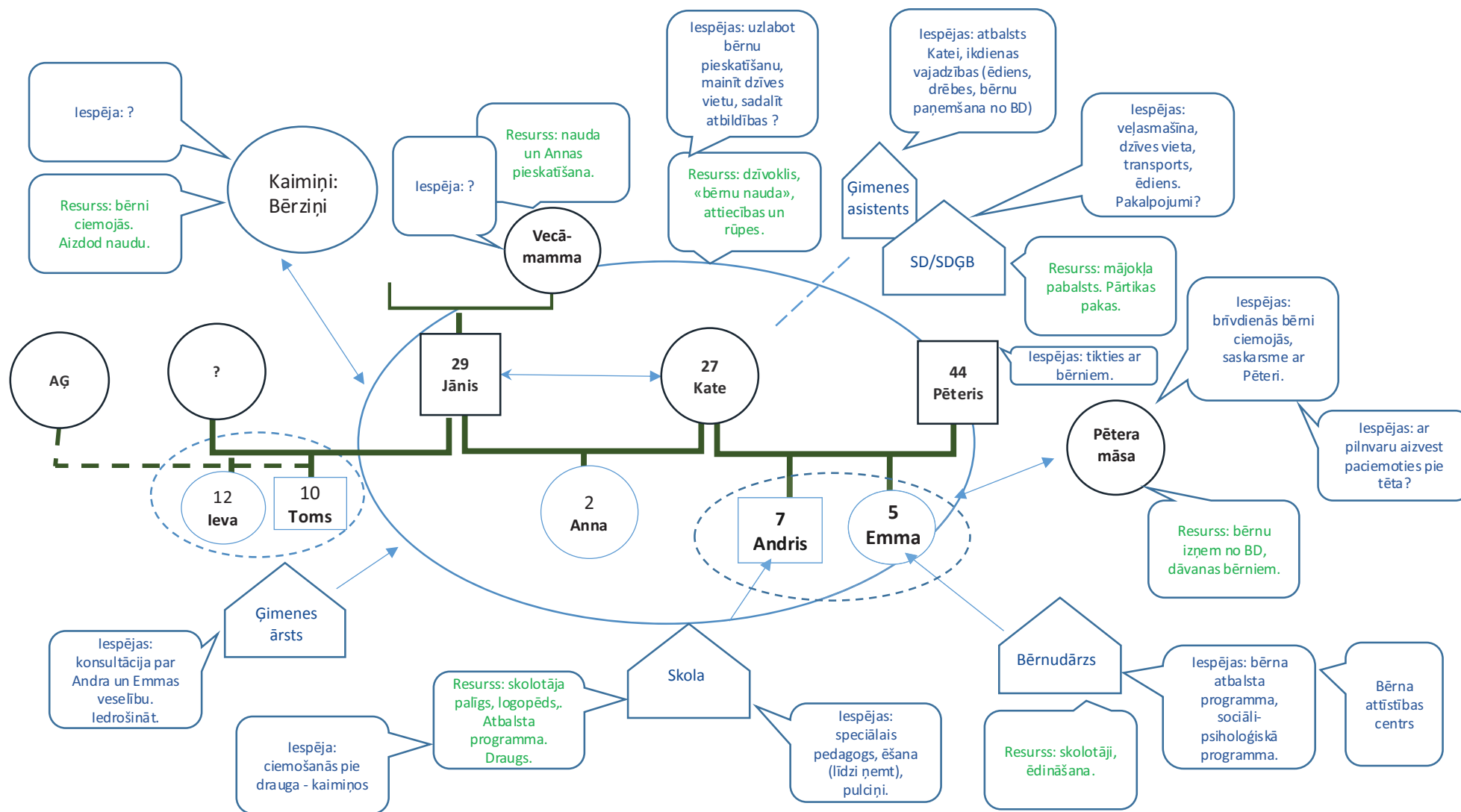
- ▶ Pamatvajadzību nodrošināšana, t.sk. varbūt dzīves vietas maiņa, veļas mašīnas iegāde, nepieciešamība nodrošināt regulāru pārtiku bērniem utml.
- ▶ Sadarbība ar Andra un Emmas atbalsta sistēmām (skolu, bērnudārzu, ģimenes ārstu), lai atbalstītu bērna attīstību un novērstu (mazinātu) Andra un Emmas mācīšanās grūtības.
- ▶ Palīdzība Katei un Jānim ikdienas mājas darbos un bērnu aprūpē. Vai un kā mazināt nabadzības izraisītās sekas, kā atbalstīt, lai Emma tiek izņemta no bērnu dārza, kā uzlabot emocionālo labsajūtu ģimenē?
- ▶ Nepieciešamais atbalsts Jānim – gan slimības seku mazināšanai (ārstniecība), gan ceļā par līdzvērtīgu aprūpētāju Andrim un Emmai.
- ▶ Pēc Pētera māsas vārdiem, Andrim un Emmai ir svarīgas attiecības ar tēti Pēteri. Kā veicināt saskarsmi ar tēti Pēteri, neskatoties uz resursu trūkumu un, iespējams, viņa vainas sajūtu par nespēju parūpēties par bērniem?

Eko karte (resursu karte) piemērs.

Daži priekšnosacījumi šī gadījuma eko kartes veidošanai:

- ▶ Mērķis! SDĢB konsultācijas laikā izvirza mērķi “Zīmēt eko karti, lai pamanītu, kas jau ģimenei ir kā resurss un ko vēl būtu nepieciešams piesaistīt bērnu vajadzību nodrošināšanai”. Tiek identificētas apmierināmās vajadzības, kas izgaismojas eko kartes konsultācijas laikā: bērnu medicīniskā izpēte un aprūpe, atbalsts izglītības iegūšanā bērniem (bērnu dārzā un skolā), dzīves apstākļu uzlabojums, un, ja iespējams, – materiālās situācijas uzlabošana. Vajadzības ir ļoti plašas un nekonkrētas, tādēļ eko kartes zīmēšanas un aizpildīšanas laikā SDĢB fokusējas uz konkrētu vajadzību izpēti.
- ▶ Konsultācijā piedalās abi vecāki (aprūpētāji). Atgādinām, ka komunikācijā ar Kati ir jāizmanto viegla – saprotama valoda ar piemēriem.
- ▶ Eko karšu saites var būt grūti saprotamas, tādēļ, SDĢB tās komentē ar vārdiem, veicot atzīmes pie katra būtiskā elementa.
- ▶ Saites var attiekties uz visu ģimenes sistēmu vai tikai uz vienu no ģimenes locekļiem, turklāt būtiski to norādīt.
- ▶ Ja ir iespēja, var izmantot krāsainas atzīmes, piemēram, esošiem resursiem viena krāsa, nepieciešamajiem – cita.
- ▶ Lai būtu pārskatāmāk, SDĢB šo karti var zīmēt ar roku uz A3 formāta lapas. Kartes stūrī ieliek datumu, lai pēc laika var pārskatīt un redzēt izmaiņu dinamiku vai atkārtoti pārrunāt un veidot papildu resursus.

Kādi resursi un iespējas ir Katei un Jānim? Ko un kā varētu mainīt, darīt savādāk, lai situācija nedaudz uzlabotos “bērnu pamatvajadzību” nodrošināšanai? Uz papildus lapas var sarakstīt vecāku (aprūpētāju) resursus un iespējas.

12. attēls Eko karte – ģimenes resursi

Izdrukā un izmanto savā ikdienas darbā!

Jautājumi pašrefleksijai

Kā tu redzi, ja ar eko karti strādā, balstoties uz vienu vajadzību vai problēmu risinājumu, tas ir palīdzošs? Ja kādā no taviem darba gadījumiem darbā ar ģimenēm ar bērniem eko kartē iezīmētu tevi, kā klienti raksturotu tavas attiecības ar viņiem un viņu sistēmu, kādas saites iezīmētu, kādas grūtības norādītu, kādus resursus un iespējas akcentētu?!

6.7. KONSULTĀCIJA AR KATI PAR MAMMAS LOMAS STIPRINĀŠANU

SDGB tiekas individuālā konsultācijā ar Kati, lai atbalstītu, iedrošinātu un pārrunātu ar Kati viņas kā mammas lomu, rūpes, raizes un nelielās izmaiņas. Konsultācijas vidējais laiks no 40-50 min., konsultāciju (konfidencialā) telpā. Šajā gadījumā SDGB neveic sarunas aprakstu (augstas konfidencialitātes process), bet gan “sadarbības pārskatā” ieraksta, ka bijusi konsultācija. Daži sistēmiski jautājumi, kas varētu palīdzēt konsultācijā:

Konteksta veidošana / Vienošanās jautājumi.

- Šodien mums plānā bija pārrunāt par to, kā tev klājas un vai varu kaut kā tevi vairāk atbalstīt? Vai tas ir tas, par ko varam vienoties, varbūt tev ir citi būtiski jautājumi?
- Es esmu ieplānojis 45 min. tikšanos, vai tas tev ir pieņemami?
- Vai varam vienoties, ka gadījumā, ja tev ir kādi jautājumi vai gribi parunāt par citām būtiskām lietām, tu to vari droši darīt – nebaidies! Man ir saprotami un pieņemami, jo gribu tevi atbalstīt un iedrošināt!

“Vēsturiskie” jautājumi.

- Pagājušā reizē mēs tikāmies kopā ar Jāni, zīmējām resursu karti (eko karti), vai jums ar Jāni sanāca to pārrunāt? Par ko jums bija jautājumi?
- Vai Jānim sanāk vairāk palīdzēt tev bērnu aprūpē, aizvest vai atvest Emmu no dārziņa?
- Kā ar Pētera māsu, vai viņa labprāt palīdz tev? Kādas tev ar viņu ir attiecības?

Pašuztveri veicinošie jautājumi.

- Pastāsti, kāda tu esi kā mamma? Kā tu izjūti sevi kā vecāku, jo izskatās, ka tev ir sarežģīti – trīs bērni prasa daudz laika un rūpes?
- Kā ir būt atbildīgai par visu šo situāciju?

Cirkularitātes jautājumi.

- Ja Pēteris (Andra un Emmas tētis) tiktos biežāk ar bērniem, piemēram, pie savas māsas, vai būtu kādas izmaiņas, ko par to teiktu Emma un Andris?
- Parasti mammas pārdzīvo par to, ka bērniem “iet grūti”, zinu, ka tevi audzināja vecāmāte. Ja viņa būtu dzīva, ko viņa tev teiktu vai kā viņa reaģētu šajā situācijā, kurā esi tu esi pašlaik?
- Ja tev būtu iespēja kaut ko mainīt pagātnē vai tagadnē, kas tas būtu?

Spēka perspektīvas jautājumi.

- Man ļoti gribas tevi iedrošināt un uzslavēt, ka tu cīnies un uzlabo savu un bērnu situāciju! Par ko tu pati sevi varētu paslavēt pēdējā laikā?
- Kas ir tavi resursi (cilvēki), kuri tev palīdz vai uz kuriem vari paļauties?

“Attiecību” jautājumi.

- Lūdzu, apraksti un pastāsti vairāk par attiecībām ar saviem bērniem. Ko tev nozīmē būt trīs bērnu mammai?
- Vai tavā dzīvē ir bijusi pieredze, ka esi jutusies droši un pasargāti? Pastāsti!

Social GGRRAACCEESS vai dažādības respektējošie jautājumi.

- Nav viegli dzīvot naudas trūkumā. Ja man būtu iespēja nedaudz uzlabot tavas ģimenes situāciju, ko tu gribētu, ko tu sagaidītu no SDĢB vai sociālā dienesta?
- Izklausās, ka ne tev, ne Jānim nav viegli atrast darbu, nodrošināt bērnu vajadzības situācijā, ka pieejamais darbs ir mazatalgots un prasa gan laiku, gan citus resursus, lai līdz tam nokļūtu?!

Uz risinājumu vēršie jautājumi

- Tavuprāt, kāds ir konsultācijas rezultāts? Kādi tev ir secinājumi pēc šodienas konsultācijas?
- Man šķiet, ka tu ļoti veiksmīgi aprakstīji un pamanīji dažādu problēmu cēloņus un iespējas tās risināt! Izvēlies vienu, nelielu, reāli izdarāmu lietu, kuru vari veikt bez papildu palīdzības un līdzekļiem. Kas tā būtu un kā tu to veiksi?

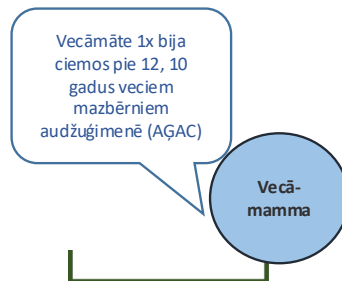
6.8. GENOGRAMMA KĀ IZVĒRTĒŠANAS UN NOVĒRTĒŠANAS INSTRUMENTS

Genogrammu un eko karti var izmantot kā izvērtēšanas un novērtēšanas instrumentu. Novērtēšanas procesā papildus tradicionālai genogrammas un eko kartes zīmēšanai (shēmai) tiek izmantotas papildus tehnikas, kuras palīdz ieraudzīt un novērtēt negatīvu vai pozitīvu pārmaiņu dinamiku. Dažu novērtēšanas tehniku piemēri:

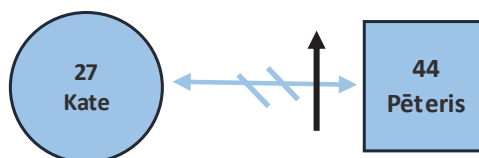
- ▶ Novērtēšanas process ar vārdiem, – veicot atzīmes genogrammā vai izmantojot limlapiņas ar pārmaiņu atzīmi un komentāriem. Var veikt pierakstu, norādot datumu, kad izmaiņas konstatētas vai kad veikta novērtēšana.

Piemērs:

- ▶ Ar simboliem, piemēram, ar bultām uz augšu, ja uzlabojums, bet ar bultu uz leju, ja pasliktinājums, vai ar “?” zīmi, kad nevar noskaidrot. Piemērā - attiecības ir uzlabojušās.

Piemērs:

- ▶ Var veidot mērījumu ar plusiem un mīnusiem, – izmantojot sešu mērījumu diapazonu. Svarīgi, ka šai pieejai jau no sākuma (pirmreizējā genogrammā) ir jāveic atzīme, lai starpposma vai noslēguma novērtējumā varētu redzēt izmaiņu dinamiku. Papildus var izmantot bultas uz augšu vai leju, lai vizuāli redzētu uzlabojumu vai pasliktinājumu.

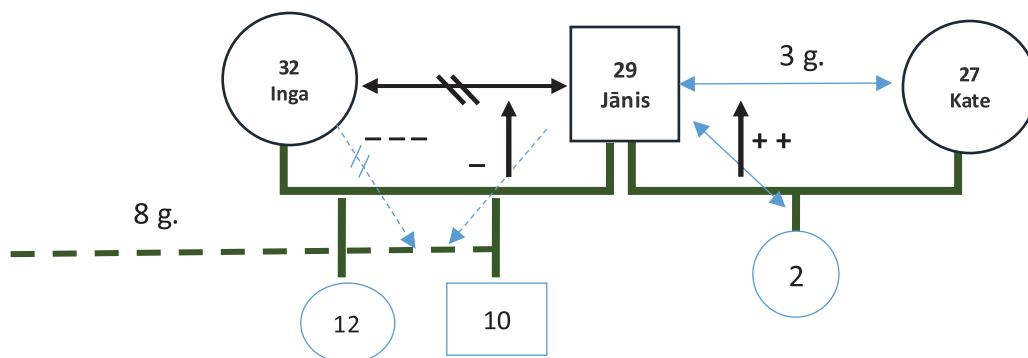
4. tabula Seši dinamikas mērijumi genogrammā vai eko kartē

Pozitīvi – uzlabojums	+++	Sākotnējā izvērtēšanā situācija tiek raksturota kā “ļoti laba”. Starpposma vai gala situācija ir ar ļoti labām pozitīvām izmaiņām vai saglabājas kā “ļoti labi”. Pozitīva ietekmē uz klientu vai ģimeni, vai ģimenes daļu. Raksturo kā “ļoti labi” un “teicami”. Piemēram, mūsu izskatītajā gadījumā tas būtu situācijā, ja Jānis būtu atjaunojis attiecības ar ārpusģimenē esošiem bērniem, regulāri ar viņiem tiktos un varbūt pat bērni varētu ciemoties Jāņa un Kates ģimenē.
	++	Sākotnējā izvērtēšanā situācija tiek raksturota kā “laba”. Tas nozīmē, ka nav ļoti labi, bet arī nesagādā raizes. Starpposma vai gala novērtēšanā situācija tiek raksturota kā laba vai ar pozitīvu izmaiņu dinamiku. Uzlabojas attiecības, ģimenei ir pozitīvas izmaiņas salīdzinājumā ar sākotnējo izvērtējumu. Raksturo kā “labi, pozitīva dinamika un manāmas pozitīvas izmaiņas”. Piemēram: mūsu gadījumā Katei būtu mazinājusies spriedze un novērtēšanas procesā nebūtu neviena gadījuma, kad Emma vai Andris netiktu izņemti no skolas vai bērnudārza. Vai, piemēram, Jānis būtu aizgājis pie ārsta.
Neitrāli – pozitīvi	+	Sākotnējā izvērtēšanā situācija tiek raksturota kā stabila –neitrāla. Starpposma vai gala novērtēšanā nav izmaiņu vai ir nelielas izmaiņas, piemēram no “-” uz “+”. Būtiski, ka nav pasliktinājums. Piemēram, dzīves apstākļi palikuši tādi paši vai Andrim un Emmai nav pasliktinājusies veselība vai mācīšanās spējas.
Neitrāli – negatīvi	–	Sākotnējā izvērtēšanā raksturo kā trūkumu vai nepieciešamību pēc uzlabojuma. Starpposma vai gala novērtēšanā situācija tiek raksturota ar zemu izmaiņu dinamiku. Piemēram, Jānis joprojām ir distancēts pret bērnu aprūpi un negrib, lai ģimenes asistents iesaistās un palīdz Katei.
Negatīvi – pasliktinājums	--	Sākotnējā izvērtēšanā situāciju raksturo kā būtisku trūkumu. Starpposma izvērtēšanā vai novērtēšanā raksturo kā “situācija ir pasliktinājusies”. Ir negatīva dinamika un būtiska ietekme uz dzīves kvalitāti. Raksturo kā trūkumu vai deficītu. Negatīva dinamika un rada raizes par ģimenes situāciju. Piemēram, mūsu gadījumā jau tā nabadzīgā un trūcīgā situācijā ģimenei izveidojās parāds par dzīves vietu un bērniem trūkst sabalansēta pārtika. Annai bieži nav maiņas pamperu.
	---	Sākotnējā izvērtēšanā situācija tiek raksturota kā “trūkums” vai pat apdraudējums – raizes. Ir nepieciešams steidzami uzlabot. Starpposma vai gala novērtējumā situācija būtiski ir pasliktinājusies ar lielu trūkumu vai pat apdraudējumu. Raksturo kā apdraudējumu vai apdraudējuma risku. Piemēram, starp Jāni un Kati sākas fiziski vardarbīgi konflikti, varbūt pat cieš bērni vai ģimene nespēj aprūpēt Annu u.tml.

Zemāk esošā piemērā var redzēt, ka Jānim aprūpes attiecības ar divgadīgo meitu ir uzlabojušās, ar ārpusģimenes aprūpē esošo meitu (12) attiecībās nav būtisku izmaiņu. Ingas gadījumā attiecības ar bērniem ir “neesošas” un nav izmaiņu atzīmes.

Piemērs:

- Kā nākamo izvērtēšanas un novērtēšanas tehniku var izmantot “desmit baļļu sistēmu”, piemēram, desmit baļļu sistēmā atzīmē pirmreizējo (grūtību, vajadzību, attiecību situāciju) un pie novērtēšanas pārvērtē. Šī tehnika ir viegli izmantojama, jo lielākā daļa cilvēku ir piedzīvojuši skolas sistēmu, kurā izmanto desmit baļļu vērtējumu.
- Savukārt kā pēdējo piedāvājam reflektīvu salīdzinājumu, veidojot atkārtotu genogramma un salīdzinot ar pirmreizējo, piemēram, pusgada novērtējumā.

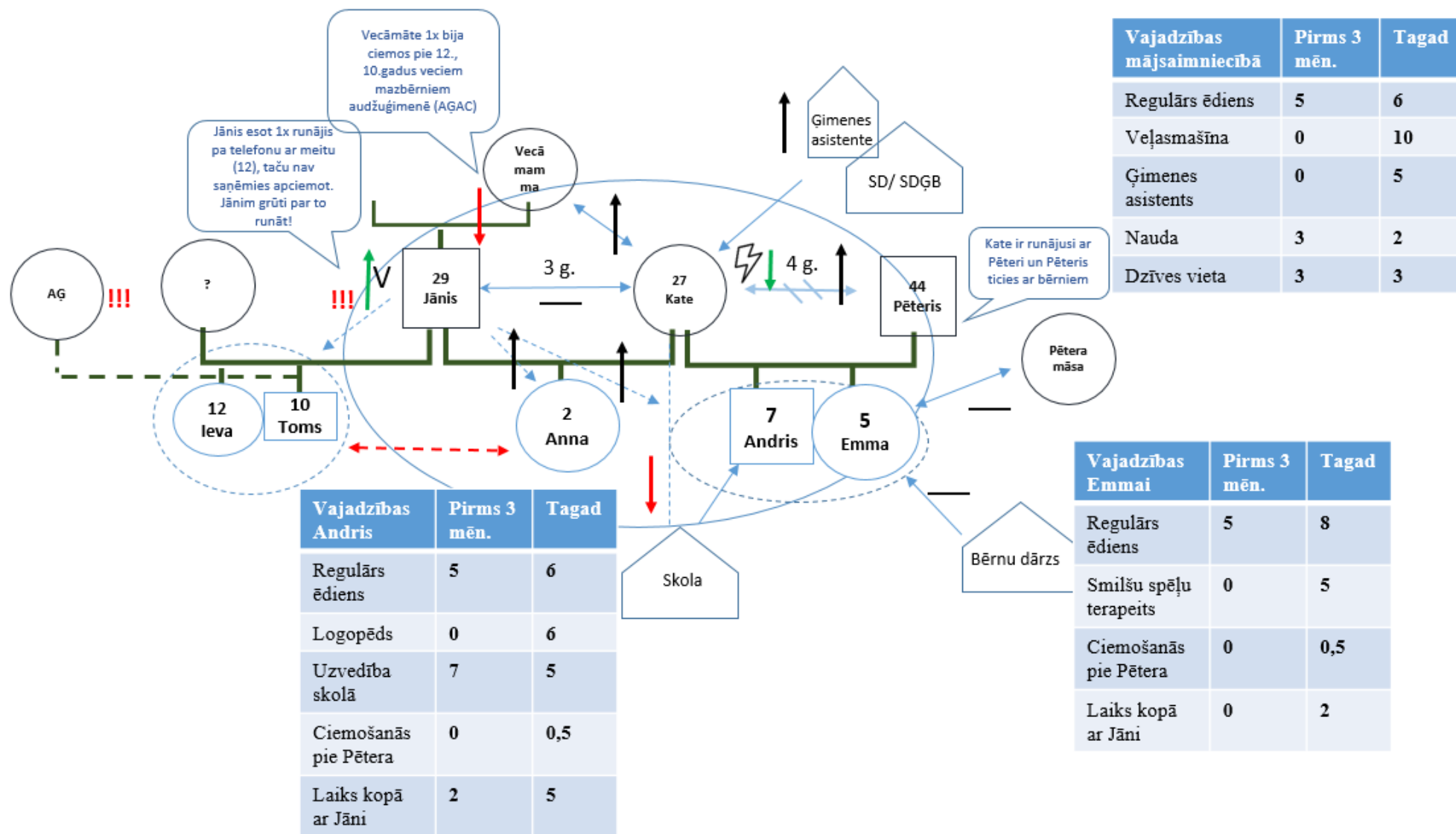
Turpmāk, balstoties uz mūsu gadījumu par Jāni un Kati, būs piemērs, kur gadījuma vadišanas starpposma novērtēšanā (pēc trīs mēnešiem) tiek izmantota genogramma par trīs gadījumā būtiskiem jautājumiem:

1. Vecāku savstarpējo funkciju (pienākumu sadale) bērnu aprūpē. Tiek izmantots pieraksts baļļu sistēmā.
2. Jāņa attiecības ar bērniem, kuri aug audžuģimenē. Tiek izmantots pieraksts “vārdos” ar izmaiņām.
3. Attiecību novērtēšana – starp būtiskiem sistēmas elementiem ar bultiņu uz augšu (uzlabojas), uz leju (pasliktinās) vai strīpiņu (bez izmaiņām).

Parasti tiek izmantota viena novērtēšanas tehnika, piemēram, ar ballēm un ar pierakstu. Šoreiz mācību nolūkos izmantosim vairākas tehnikas kopā.

13. attēlā “Genogrammas un eko kartes izmantošana novērtēšanas procesā” var redzēt dažādas izvērtēšanas tehnikas. Redzams, ka:

1. Katei ir uzlabojušās attiecības ar Jāņa mammu (vecmāti), Pēteri (ir runājuši) un atjaunotas attiecības ar ģimenes asistentu. Pasliktinājušās attiecības ar skolu, var redzēt, ka Andrim arī uzvedība skolā ir pasliktinājusies. Bez papildu izpētes vai konsultācijas nevar zināt kontekstu un pamanīt cēloņus.
2. Jānim ir uzlabojušās attiecības ar Emmu, Annu un Andri. Pasliktinājušās attiecības ar mammu. Bez papildus konsultācijas un izvērtēšanas nevar zināt iemeslus.
3. Nemainīgas attiecības, – kā jau bija, palikušas starp Jāni un Kati, starp bērniem un Pētera māsu un starp ģimeni un bērnudārzu.
4. Jānim ir uzlabojusies veselība un Katei samazinājusies spriedze ģimenes situācijas dēļ.
5. Jānim joprojām ir “sarežģīta” situācija ar diviem vecākajiem bērniem, kuri ir ārpusģimenes aprūpē, taču līnija ir “zila – raustīta”, attiecības ir procesā.
6. Ir veiktas trīs izvērtēšanas “baļļu” sistēmā, kur var redzēt uzlabojumus Andra, Emmas aprūpē un mājāsaimniecībā kopumā. Taču ir arī pasliktināšanās – Andrim parādās uzvedības sarežģījumi skolā (varbūt tikai “viens gadījums”?) un ģimenē samazinājusies ienākumi.

13. attēls Genogrammas un eko kartes izmantošana novērtēšanas procesā

Izdrukā un izmanto savā ikdienas darbā!

Jautājumi pašrefleksijai

Kura no tehnikām novērtēšanas procesā tev patīk labāk, kā tu būtu veidojis šo genogrammu?

Ja tev vajadzētu aprakstīt šīs ģimenes dinamiku pēdējo trīs mēnešu laikā, tad ko tu rakstītu kopsavilkumā?

Pēc šāda novērtējuma, kāda būtu tava nākamā konsultācija par sadarbību un nepieciešamo atbalstu? Ko tu atspoguļotu? Uz ko aicinātu? Kas satrauktu tevi un kas satrauktu ģimeni? Ko tu darītu? Ko tu rakstītu atzinumā – pārskata formā bāriņtiesai, ja viņi jautātu?

6.9. STARPPOSMA NOVĒRTĒŠANAS SISTĒMISKIE JAUTĀJUMI

Šoreiz konsultācijā piedalās Jānis, bet SDGB vairāk fokusējas uz Jāņa lomu ģimenē un saskarsmi ar bērniem, līdzdarību un izmaiņu dinamiku starpposma novērtēšanā. Sarunas laikā izmaiņas un būtiskie aspekti tiek ierakstīti, iezīmēti vai atzīmēti genogrammā.

Konteksta veidošana.

- *Mūsu konsultācijas mērķis ir novērtēt, kā mums ir gājis pēdējā pusgadā un vai ir pamanāmas izmaiņas. Ko tu par to domā? Vai tu tam piekristi?*
- *Mums vajag vienoties par šodienas konsultāciju. Par kādām izmaiņām ģimenē varētu runāt? (Jāņa viedoklis ir būtisks). Kā būtu, ja sāktu ar pozitīviem novērojumiem?*

Piemēram: par attiecībām starp abiem vecākiem un vecāku lomu; par attiecībām ar bērniem ārpusģimenes aprūpē; par izmaiņām resursos – mājoklī, finanšu līdzekļos; par veselības stāvokli u.c.

Pašuztveri veicinošie jautājumi.

- *Kā tu raksturotu, kas noticis ar tevi un tavu ģimeni pēdējos trīs mēnešos?*
- *Skatoties genogrammā, es teiktu, ka tu esi piecu bērnu tēvs! Kā tu pats izjūti sevi kā tētis?*

Cirkularitāte un cirkularitātes jautājumi.

- *Ja tev būtu iespēja kaut ko mainīt attiecībās ar bērniem pagātnē vai tagadnē, kas tas būtu? Varbūt jau izmaiņas ir notikušas?*

Spēka perspektīvas jautājumi.

- *Kādus labus vārdus tu esi dzirdējis par sevi kā tēti?*
- *Kam tu ģimenē esi izteicis labus vārdus, par kuru notikumu vai kurā situācijā?*
- *Parunāsim par veiksmi un prieku tavas ģimenes kontekstā! Par ko tu lepojies un priecājies pēdējā laikā?*

“Attiecību” jautājumi.

- *Kā Annai veidojas attiecības ar Emmu un Andri?*
- *Esmu dzirdējusi (-is), ka Emma bērnudārzā tevi sauc par Tēti, ko tas tev nozīmē? Kā tas ietekmē jūsu attiecības?*
- *Kā, tavuprāt, veidotos (veidojas) attiecības Ievai ar Tomu un Annu? Kādas tu tās gribētu? Kā veidotos attiecības Andrim ar Emmu un Ievu, un Tomu? Kā Katei ar Ievu un Tomu?*

Social GRRRAACCEESS vai dažādības respektējošie jautājumi.

- *Pastāsti, kā tu jūties kā tēvs bērniem, kuri dzīvo ārpusģimenes aprūpē? Kas tev palīdzētu justies labāk?*
- *Parasti vīrieši izjūt lielu spiedienu par to, ka nestrādā un ir veselības problēmas, kā ir ar tevi? Kuros gadījumos tu izjūti lielāko spiedienu un no kā?*

“Vēsturiskie” jautājumi.

- *Es redzu (skatoties genogrammā), ka iepriekš bija grūtības ar Andra veselību un atbalstu izglītībā (logopēds, speciālais pedagogs), kā ir tagad, kādas izmaiņas?*
- *Es redzu, ka tu nezināji, vai drīksti un vari būt patēvs Emmai un Andrim! Kas ir mainījies? Vai ir izmaiņas arī tavas mammas (vecāsmātes) attieksmē pret Andri un Emmu?*

Uz risinājumu vēršie jautājumi.

- *Es redzu, ka notikušas ir izmaiņas, vai tu tās pamani? Kādas?*
- *Ja tev būtu iespēja vēl nedaudz kaut ko uzlabot, kaut par 5%, tad, ko tu gribētu savā ģimenes dzīvē uzlabot?*
- *Padomājam par trīs iespējām, kā uzlabot attiecības ar bērniem ārpusģimenes aprūpē, ko vajadzētu darīt?*
- *Kādu atbalstu tev vajadzētu, lai nedaudz uzlabotu dzīves apstākļus bērniem (piemēram, gultas vieta, rakstāmgalds, elektrības esamība)? Uzrakstām un padomājam, ko tu pats varētu darīt un ko es kā sociālais darbinieks?!*

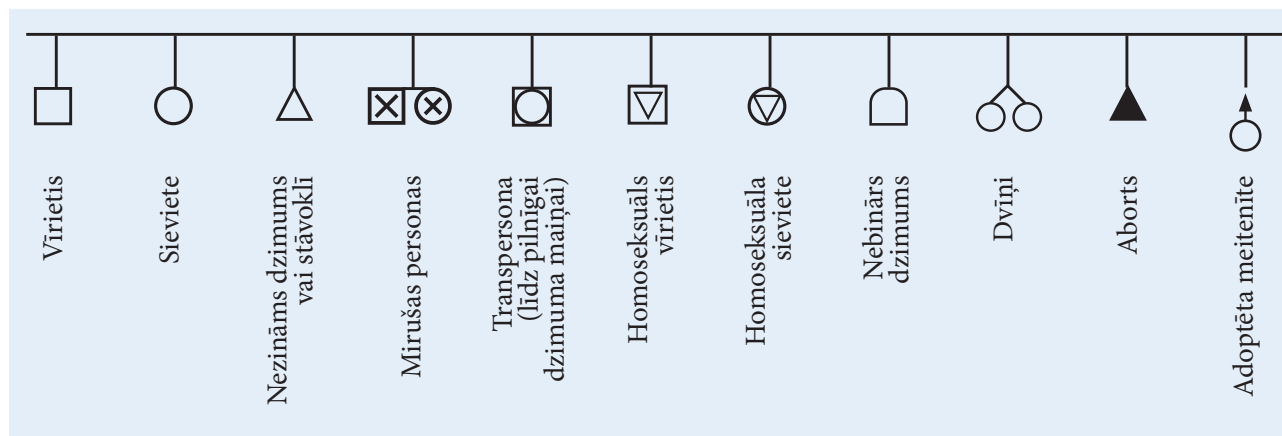
IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Baiba Bela un Līga Rasnača (zin. red.). *Sociālā darba vārdnīca*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 640 lpp.
Izgūts no: <https://www.lm.gov.lv/lv/sociala-darba-vardnica>
- Bateson G., (1977). *Steps to an Ecology of Mind*. NY, USA: Ballantine Books
- Carter, B., & McGoldrick, M., (1989). *The changing Family Life Cycle*. Allyn and Bacon. London. 593 lpp.
- Dawn E., & O. Braithwaite, O., (2017). *Engaging Theories in Family Communication: Multiple Perspectives*. Routledge – p 356.
- Duvall E.M & Miller B.C., (1984). *Marriage and Family Development*. Harpercollins College Div. – p 425.
- Frīls Dž., & Frīla L., (2016). *Pieaugušie bērni*. Zvaigzne ABC – 65. lpp.
- Hartman, A., & Laird, J., (1983). *FAMILY-CENTERED SOCIAL WORK PRACTICE*. The free press. New York, p 419
- Karpova Ā., (2000). Ģimenes psiholoģija. RaKa. – 232 lpp.
- Michel-Schwartz B., (2007). *Methodenbuch Soziale Arbeit*. Lehrbuch – p 348
- Minuchin S., & Fishman C., (1981). *Family Therapy Techniques*. Harvard University Press, p 96-101.
- Newbury, K., (2019). *A Picture is Worth a Thousand Words: The Strengths and Limitations of Genograms in Educational Psychology Practice*. Tavistock and Portman NHS Trust affiliated to University of Essex. p 249
- Norman, I. (2010). *Collaboration in Systemic Supervision*. University of Bedfordshire, Sweden, Goteborg, pp. 36–43.
- Norman, I. (2015). *Sistēmiskā pieeja psihosociālajā darbā*. Jūrmala, Latvija: Nodibinājums “C Modulis”, 22.–28. lpp.
- Ozola, I., Viša, K., Goldmane, R. (2020). *Metodiskais materiāls sociālajām darba ģimenēm ar bērniem*. Autoru kolektīvs. LR Labklājības ministrija. Pamatgrāmata 182 lpp. un 6 pielikumi.
- Payne M., (2005). *Modern Social Work Theory*. Chicago: Lyceum Books – p 157
- Research in practice. Practice Supervisor Development Programme. (2019). *Resources and Tools: Drawing a genogram*. p 13. Retrieved from: <https://practice-supervisors.rip.org.uk/wp-content/uploads/2019/11/Drawing-a-genogram.pdf>
- Research in practice. Practice Supervisor Development Programme. (2019). *Social GRRRAACCEEESSS and the LUUUTT model*. p 17. Retrieved from <https://practice-supervisors.rip.org.uk/wp-content/uploads/2019/11/Social-GRRRAACCEEESSS-and-the-LUUUTT-model.pdf>
- Sexton T.L., Dam A., & Anderson M., (2024). *Functional Family Therapy. A Comprehensive, Evidence-Based Treatment for Diverse Communities*. American Psychological Association – p 262.
- Sociālais darbs Latvijā., (2/2016). LR Labklājības ministrija. 24-26. lpp.
- STEP – *Systemic Social Work Throughout Europe – Insights* (2013). Vienna, Austria: ASYS, p 24.
- Stierlina H., (2001). *Das erste Familiengespräch*. Klett-Cotta – p 65-69.
- Viša, K. (2021). *Sistēmu teorija sociālā darba praksē*. E. Apine, I. Ozola & V. Roga-Wiles (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu. II sējums: Teorija praksē, 5. nodaļa. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija.

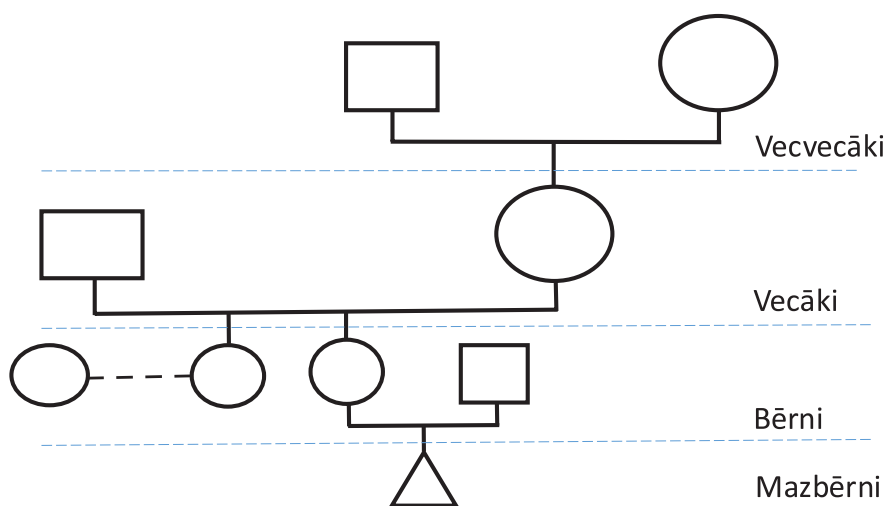
1. pielikums Genogrammā pielietotie simboli

Ģimeņu sistēmā izmantotie simboli

Genogrammas pielietošana ģenētiskajā jeb radniecības līmenī

Genogrammas ģenētiskā līmeņa informācijas atspoguļošana, pirmkārt, ietver ģimenes radniecisko saišu zīmēšanu. Genogrammu zīmē tā, lai katras paaudzes ģimenes locekļi tiktu zīmēti savas paaudzes līmenī. Ja ģimenes loceklim ir pastāvīgs partneris, viņiem nav bērnu un viņi nav precējušies, tad šīs saites zīmē ar pārtrauktu līniju starp partneriem³².

³² Ozola, I., Viša, K., Goldmane, R. (2020). Metodiskais materiāls sociālajām darba ģimenēm ar bērniem. Autoru kolektīvs. LR Labklājības ministrija. 1. pielikums.

Pieraksts par ģimenes sistēmu to locekļiem

Kad ir uzzīmētas ģimenes ģenētiskās jeb radnieciskās saites, tad genogrammu papildina ar informāciju par ģimenes locekļiem. Tradicionāli tajā fiksē sekojošu informāciju – vārdu, dzimšanas un/ vai nāves gadu, precību un šķiršanās datumu, kā arī citu nozīmīgu informāciju. Papildus informāciju bieži raksta blakus ģimenes locekļa simbolam kā piezīmes vai komentārus, piemēram, precizējumu par atkarības veidu, garīgās attīstības traucējumu diagnozēm, saslimšanām utt.

23	∞	⋈	⋈ 3.g.	☒ 2024	?	⚡	!!!	V
Vecums	Precējušies	Pārtraukta laulība (uz laiku) vai uzsākts šķiršanās process	Šķirusies pirms 3 gadiem	Miris, piemērs, miris 2024.g.	Nav zināms	Spriedze, satraukums	Jāpievērš uzmanība	Veselības traucējumi
I, 1.gr.	Grt	Ps	Pk	A?○	A□	AR	T.aizs.	
Invaliditāte 1.grupa	Intelektuālās attīstības traucējumi	Psihiskā saslimšana	Paš-kaitējums	Atkarības pazīmes (sievietei)	Atkarība (vīrietim)	Atkarības remisija	Tiesiskā aizsardzība	
Vd	Vs	Vf	Pn	Vekon.	Iesl.	P	VPD	
Vardarbība	Seksuālā vardarbība	Fiziskā vardarbība	Pamešana novārtā	Ekonomiskā vardarbība	Ieslodzījuma vietā	Polīcija, t.sk. uzraudzība	Valsts probācijas dienesta uzraudzība	
Mgr.	Utr.	UDHS	Satb.p.	Aģ.	€↓	Nod.↓	Nod.↑	
Mācīšanās grūtības	Uzvedības traucējumi	Uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindroms	Atbalsta programma skolā vai bērnudārzā	Audžuģimene	Materiālās grūtības, t.sk. kredīti	Nodarbinātības grūtības, t.sk. bezdarbs	Strādā, t.sk. uzlabojumi nodarbinātības jomā	

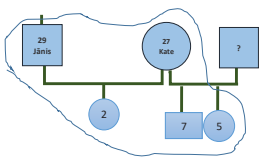
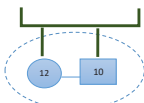
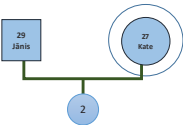
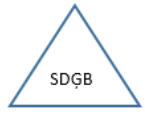
Genogrammas pielietošana attiecību intensitātes vai saišu līmenī

Kad uzzīmētas ģimenes radnieciskās saites un pievienota būtiskākā pamata informācija, nākamais solis ir pārrunāt un fiksēt ģimenes locekļu savstarpējās attiecības un to mijiedarbību.

Ģimenes locekļu attiecību atspoguļošanā izmantotie simboli

2024			
			
Labas, abpusējas attiecības	Vienaldzīgas / nenoturīgas attiecības	Pārtrauktas attiecības (ja gads pierakstīts, tad norāda, kad, piemēram, 2024.g.) Izmanto gan pāra šķiršanās, gan aprūpes tiesību pārtraukšanas gadījumos	Vienpusēji pārtrauktas attiecības
			
Vardarbība attiecībās, seksuālā vardarbība	Vardarbība pret (bultas virziens)	Abpusēji vardarbīgas attiecības	Abpusēji pārtrauktas attiecības
			
Intensīvas – saplūdušas attiecības (līdzatkarīgas)	Kontrolējošas attiecības	Manipulatīvas, pakļaujošas attiecības	Pamešana novārtā, bultas virziens pret bērnu
			
Resursu attiecības	Resursu attiecības, kurām ir pozitīva attīstība	Attiecības, kuras ir pieprasītas, bet vēl nav attīstījušās	Pārtrauktas attiecības uz laiku, t.sk. aprūpe par bērnu

Eko kartē vai resursu kartē pielietotie simboli un saites

				
Ar nepārtrauktu līniju apzīmē kopīgo mājsaimniecību	Raustīta līnija ap sistēmas daļu nozīmē, ka ir klientu grupa vai sistēma, kuru izdala	Ar nepārtrauktu līniju apvelk klientu, ar kuru notiek tiešais darbs	Komentāru, piezīmes lauks	Apzīmē profesionāli, kurš strādā ar klientu vai ģimeni (trīsstūrī var ierakstīt vārdu)
				
Profesionālais darbības virziens (atbalsts, t.sk. deleģēts)	Abpusējas – labas sadarbības attiecības	Neskaidras, nenoteiktas attiecības	Apzīmē iestādi vai pakalpojumu, vai citus resursus (<i>kas nav konkrēti cilvēki</i>)	

Sistēmiskā pieeja ir ne tikai domāšana, bet arī vērtību kopums. Kopš 2000.-o gadu sākuma sistēmiskā sociālā darba praksē ienāk dažādību pieņemšana un respektējošie prakse. Piemēram, virknē Eiropas valstu (Lielbritānija, Zviedrija, Vācija) būs sociālie darbinieki, kuri savu praksi būs attīstījuši darbā ar sievietēm, ar migrācijas pieredzes (bēgļiem) klientiem, ar reliģiskām un etniskām kopienām u.tml.

Multi-dimensionālā ekoloģiskā pieeja, kur pamatā ir gan kultūras, gan arī personas individuālās realitātes pieejas, kas respektē dažādību un mazina diskrimināciju, un tam tiek dots apzīmējums – “Social grraacces” (latviski – *godība sociālās dažādības aspektiem*). SOCIAL GRRRAACCEESS ir akronīms un uz katru “grraacceess” burtu attiecas konkrēta parādība (skat. 5. tabulu). Papildus tradicionālajām ģimeņu un personas sistēmām, piemēram, struktūrai vai hierarhiskam ģimeņu modelim, vērtībām un lomām, attiecību modeļiem vai paterniem, uzmanība tika pievērsta daudzveidībai³³.

Izpratne par “SOCIAL GRRRAACCEESS” sociālam darbiniekam sniedz iespēju saprast, ka katram ir atšķirīgas spējas, iespējas un pieredze no spēka (resursu) perspektīvas un no bezspēcības (nespējas risināt) perspektīvas. Piemēram, ja sociālais darbinieks spēj sakārtot māju, aprūpēt bērnu un vēl strādāt, tad klienta ģimene ne vienmēr ir vienādās pozīcijās un spēj/nespēj veikt to pašu. Tātad katram cilvēkam (ģimenei) ir atšķirīgas spējas, iespējas un pieredzes, ko ietekmē “SOCIAL GRRRAACCEESS” aspekti. Izpētīt un respektēt dažādības aspektus nozīmē ievērot “varas” līdzsvaru un respektēt ģimenes. Lai izprastu “SOCIAL GRRRAACCEESS” un veicinātu jūsu – sociālo darbinieku refleksiju, piedāvājam 5. tabulā aizpildīt trešo kolonu – privilēģiju skalas par katru dažādības aspektu par sevi un par vienu no savām klientu ģimenēm (tēti, mammu vai pusaudzi)³⁴.

³³ Viša, K., (2021). Sistēmu teorija sociālā darba praksē. No Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red) (2021). Sociālais darbs ar Gadījumu. Teorija praksē (135-234.lpp.). Rīga: LR Labklājības ministrija.

³⁴ Research in practice. Practice Supervisor Development Programme. (2019). Social GRRRAACCEESS and the LUUUTT model. p 17. Retrieved from <https://practice-supervisors.rip.org.uk/wp-content/uploads/2019/11/Social-GRRRAACCEESS-and-the-LUUUTT-model.pdf>

Social grraacceess (angliski)	Akronīms latviski	Uzdevums: privilēģiju skala*! ³⁶
Gender	Dzimums	
Geography	Ģeogrāfiskā atrašanās	
Race	Rase	
Religion	Reliģija	
Age	Vecums	
Ability	Spējas (ierobežojumi)	
Class	Sociālā šķira	
Culture	Kultūra	
Ethnicity	Etniskā piederība vai nacionalitāte	
Education	Izglītība	
Sexuality	Seksuālā orientācija	
Spirituality	Garīguma aspekti	

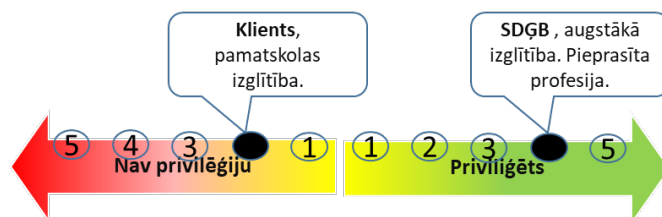
***privilēģija ir “varas pozīcija”**, kas piedzimstot ir (veselība, dzimums) privilēģētā ģimenē, sabiedrības grupā, sociālā vidē, un/vai tiek iegūta dzīves laikā, piemēram, izglītība, darba vieta. Varas pozīcija ir saistīta gan ar resursu pieejamību, gan spēju un “privilēģiju” tos izmantot. Piemēram, “vīrietim” *tradicionālā* sabiedrībā parasti ir lielāks atalgojums vai “mamma” parasti audzina bērnus u.tml. Ne vienmēr privilēģijas izpratni cilvēki izjūt līdzīgi, jo, piemēram, tētis, kuram “jāpeln nauda”, var to izjust kā smaguma slogu (tā nav privilēģija), un, ja viņš to nedara, tad kā nosodījumu.

Uzdevumā pēc savām sajūtām piecu baļļu sistēmā katrā no skalas pusēm aizpildiet par sevi un par vienu no saviem klientiem “privilēģiju skalu”. Varat to pildīt kopā ar klientu. Kādi jautājumi jums rodas? Kā “privilēģijas” vai to neesamība ietekmē situāciju? Šo skalu aizpildīšanu var izmantot kā konsultācijas metodi, palīdzot klientam izprast savu situāciju no dažādības perspektīvas.

³⁵ Norman, I. (2010). *Collaboration in Systemic Supervision*. University of Bedfordshire, Sweden, Goteborg, pp. 36–43.

³⁶ Research in practice. Practice Supervisor Development Programme. (2019). Social GRRRAACCEESSS and the LUUUTT model. p 17. Retrieved from <https://practice-supervisors.rip.org.uk/wp-content/uploads/2019/11/Social-GRRRAACCEESSS-and-the-LUUUTT-model.pdf>

Piemērs, “izglītība”:

Daudzi aspekti no “SOCIAL GRRRAACCEESS” nav viegli pamanāmi, tādēļ sociālais darbinieks tos izpēta, patur fokusā (prātā) to būtisko ietekmi vai pat konsultāciju laikā pievērš tiem uzmanību ar cirkulāriem un “SOCIAL GRRRAACCEESS” jautājumiem. Piemēram, kā, jūsuprāt fakts, ka esat romi vai dzīvojat attālā lauku teritorijā, ietekmē bērnu aprūpi vai attiecības ar skolu, darba iespējas?

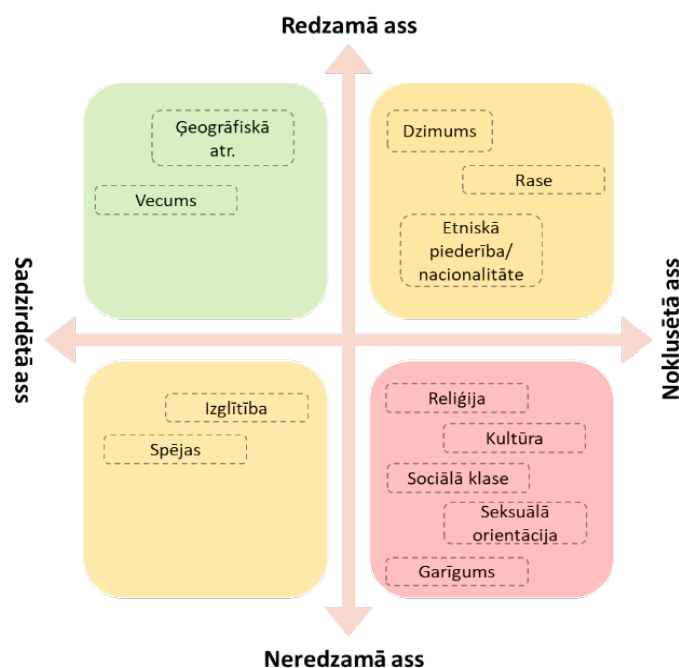
Lai šo izprastu padziļinātāk, piedāvājam vēl vienu refleksijas uzdevumu, ko var veikt kopā ar klientu vai aizpildīt patstāvīgi (vai supervīzijās), reflektējot par kādu no prakses gadījumiem.

Koordināšu asu uzdevums akcentē četras asis:

1. Redzamā ass – ir pamanīts dažādības aspekts un pievērsta uzmanība.
2. Sadzirdētā ass – runāts par dažādību un sadzirdēta, (respektēta) kā dažādība ietekmē.
3. Neredzamā ass – nav pamanīta, nav pievērsta uzmanība.
4. Noklusētā ass – nav runāts, tiek ignorēts vai ir “aizspriedumi” (stereotipi) par šo dažādību.

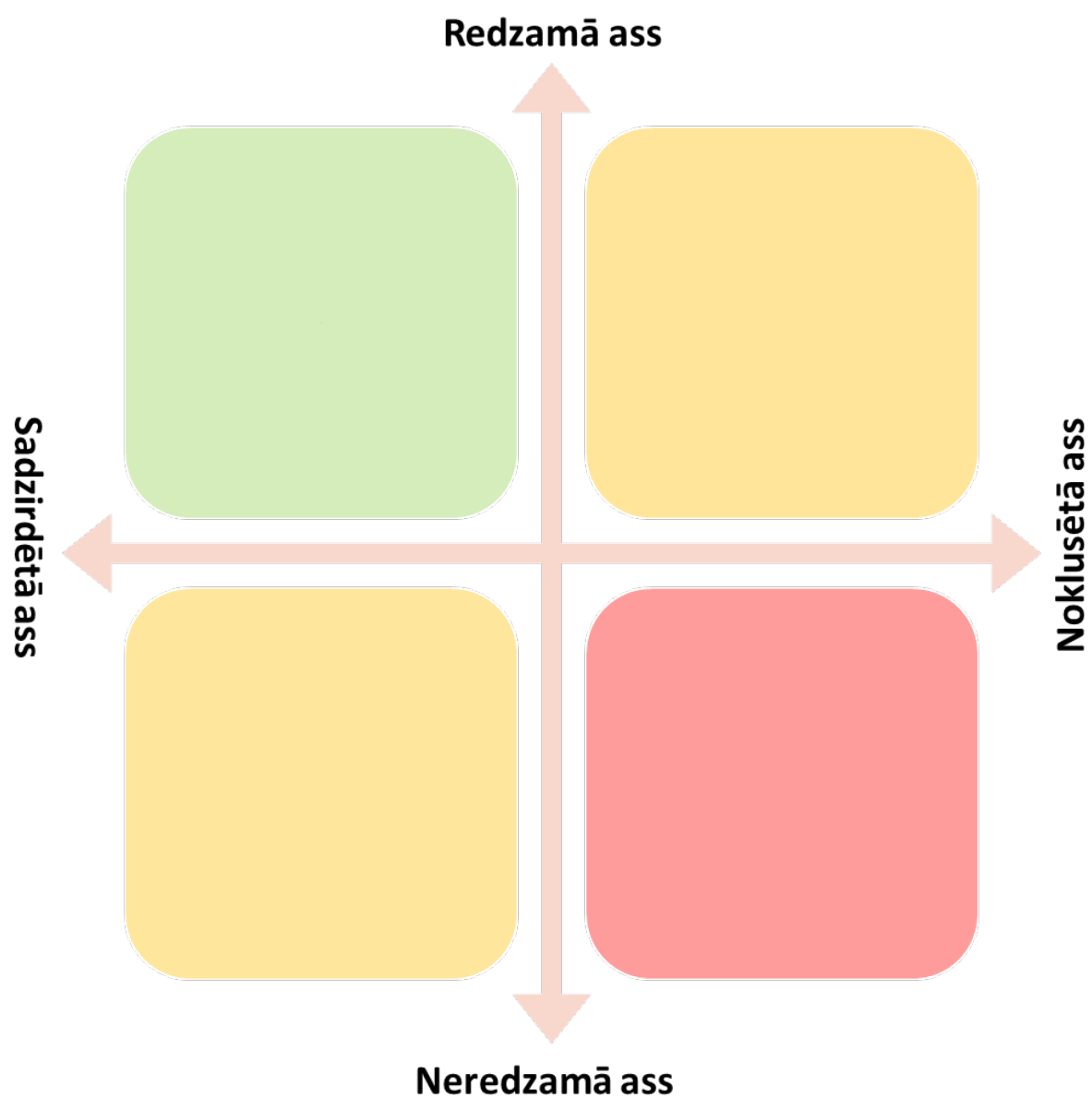
Šis uzdevums ir kā “kompas” sociālam darbiniekam, lai diagnosticētu, par kuriem dažādības aspektiem ar klientu ir/ nav runāts ir/ nav pamanīts. Konsultācijās šo uzdevumu var pildīt kopā ar klientu un apspriest, kā dažādības aspekti ietekmē klientu un kā sociālā vidē reaģē uz klienta dažādību. Var lūgt klientam sagrupēt vai palīdzēt sagrupēt dažādības aspektus³⁷.

Piemērā cilvēka dzīves stāsts – dažādība tiek sagrupēta pēc asu koordinātēm.

14. attēls “Aizpildītas dažādības asis”

³⁷ Research in practice. Practice Supervisor Development Programme. (2019). Social GRRRAACCEESSS and the LUUUTT model. p 17. Retrieved from <https://practice-supervisors.rip.org.uk/wp-content/uploads/2019/11/Social-GRRRAACCEESSS-and-the-LUUUTT-model.pdf>

15. attēls “Dažādības asis”

Izdrukā un izmanto savā ikdienas darbā!

3. pielikums Ģimenes funkcijas. Ģimenes spēle.

1. variants. ŠĪ DARBA LAPA JĀSAGRIEŽ STRĒMEĻĒS – KATRA FUNKCIJA UZ SAVAS STRĒMEĻĒS, VISS JĀIELIEK APLOKSNE – ģimene spēlē spēli, kur viens no ģimenes kļūst par spēles vadītāju (tas var būt bērns, pusaudzis), – atverot aploksni un izņemot funkcijas, spēles vadītājs tās sadala katram ģimenes loceklim atkarībā no tā, par ko katrs ir atbildīgs, paskaidrojot, kāpēc katram iedalīta konkrētā lapiņa. Tiek uzdoti jautājumi refleksijai:

Jautājumu piemēri:

- *Vai visas funkcijas izdevās sadalīt?*
- *Vai katram ir iedalīta kāda funkcija?*
- *Vai ir kāds, kuram nav iedalīta neviena atbildība?*
- *Vai ir kāds, kuram ir visvairāk atbildību?*
- *Kā katrs ar iedalīto jūtas?*
- *Vai gribētu no kādas funkcijas atteikties?*
- *Vai gribētu kādu funkciju uzņemties? u.tml.*

2. variants. ŠĪ DARBA LAPA JĀSAGRIEŽ STRĒMEĻĒS – KATRA FUNKCIJA UZ SAVAS STRĒMEĻĒS, VISS JĀIELIEK APLOKSNE. Nepieciešams sagatavot 2 vai vairākas aploksnes. Aploksni var dot katram ģimenes loceklim, katrs izvēlas tās funkcijas, lomas, kas, pēc viņa domām, gulst uz viņa atbildību ģimenē. Tiek veikta refleksija:

Jautājumu piemēri:

- *Kādas lapiņas katrs ir izvēlēties?*
- *Kas liecina par to ikdienā, ka tieši šo ģimenes funkciju tu veic?*
- *Vai ir kāda funkcija, kuru neviens nav uzņēmis?*
- *Vai jūsu ģimene ir kā īpaši vienojušies – ko, kurš uzņemas?*
- *Vai ir kāda funkcija, no kuras tu gribētu atteikties?*
- *Vai ir kāda funkcija, kuru tu gribētu uzticēt citam? U.tml.*

3. variants. ŠĪ DARBA LAPA JĀSAGRIEŽ STRĒMEĻĒS – KATRA FUNKCIJA UZ SAVAS STRĒMEĻĒS, VISS JĀIELIEK APLOKSNE. Jāsagatavo 1 aploksne. Aploksne tiek iedota ģimenei, kas, kopā darbojoties, vienojas, kuru ģimenes funkciju kurš vairāk uzņemas ikdienā. Tiek veikta refleksija:

Jautājumu piemēri:

- *Kādas lapiņas katram ir piešķirtas?*
- *Kas liecina par to ikdienā, ka tieši šo ģimenes funkciju tu veic?*
- *Vai ir kāda funkcija, kuru neviens nav uzņēmis?*
- *Vai jūsu ģimene ir kā īpaši vienojušies, ko kurš uzņemas?*
- *Vai ir kāda funkcija, no kuras tu gribētu atteikties?*
- *Vai ir kāda funkcija, kuru tu gribētu uzticēt citam? U.tml.*

6. tabula Ģimeņu funkcijas

Jautājums, par ģimenes funkciju	Atbilde
Atbildīgs par bērniem	
Atbildīgs par pārtikas iegādi	
Atbildīgs par veselības jautājumiem	
Atbildīgs par ēdiena pagatavošanu	
Atbildīgs par brīvā laika plānošanu	
Atbildīgs, lai visi justos labi	
Atbildīgs par tīrības uzturēšanu mājās	
Veic mājās uzlabošanas, labiekārtošanas darbus	
Pieņem gala lēmumu	
Atbildīgs par naudas pelnīšanu	
Maksā dzīvokļa rēķinus	
Maksā bērna telefona rēķinu	
Vienmēr pamana, ja kāds jūtas slikti	
Māk labi emocionāli atbalstīt	
Disciplinē (audzina) bērnus	
Uzmundrina, iedrošina citus	
Rūpējas, lai ģimenē būtu savstarpējas sarunas	
Risina grūtības, konfliktus	
Pirmais sāk sarunu pēc strīda	
Domā par bērnu nākotni, izglītību	

(var tikt papildināts ar visdažādākajām ģimenes ikdienas lomām, uzdevumiem, funkcijām)

Izdrukā un izmanto savā ikdienas darbā!